

Hominum causa omne ius constitutum sit

Księga jubileuszowa
Profesora Piotra Hofmańskiego

Hominum causa omne ius constitutum sit

Księga jubileuszowa
Profesora Piotra Hofmańskiego

redakcja naukowa
Paweł Czarnecki
Sonia Głogowska
Adam Górski
Andrzej Sakowicz
Andrzej Światłowski

Warszawa 2024

Wolters Kluwer

PRZEDMOWA

Przygotowanie i redakcja książki jubileuszowej to nie tylko wielkie wyzwanie dla autorów i redaktorów, ale przede wszystkim niekwestionowany dowód uznania dla Jubilata przez środowisko prawnicze. Inicjatywa, która od dłuższego czasu zajmowała kilkadziesiąt osób zaangażowanych w niniejszy projekt, to zarazem wyraz hołdu dla wyjątkowej Osoby. Tytuł tego zbiorowego opracowania: *Hominum causa omne ius constitutum sit* [łac. wszelkie prawo winno być stanowione dla ludzi] ma oddawać przesłanie, jakie zawsze przyświecało Profesorowi Piotrowi Hofmańskiemu w pracy naukowej i działalności orzeczniczej.

Chociaż Poznań jest miejscem urodzenia Piotra Hofmańskiego (5.03.1956 r.), to dzieciństwo oraz okres edukacji podstawowej i średniej spędził On w Miastku – niewielkim mieście nad rzeką Studnicą, dziś w województwie pomorskim. Dydaktyk, naukowiec, nauczyciel akademicki, redaktor naczelny *Systemu Prawa Karnego Procesowego*, członek i Przewodniczący Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, autor kilkuset prac z zakresu prawa karnego, procedury karnej, praw człowieka i prawa karnego międzynarodowego, członek licznych redakcji i ciał naukowych, człowiek pełniący szczytne funkcje: sędziego i rzecznika prasowego Sądu Najwyższego, sędziego, a później także Prezesa Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze, niekwestionowany autorytet i osoba rozpoznawalna dla prawników zarówno w kraju, jak i za granicą; człowiek o nietuzinkowym hobby: w młodości specjalista od węgierskiego rocka, w okresie studiów prawniczych redaktor muzyczny studenckiego Radia Centrum w Toruniu, wybitny znawca win i winnic nie tylko moselskich, alzackich, hiszpańskich, nowozelandzkich, ale i morawskich czy włoskich, sędzia kynologiczny ze specjalnością wyżła münsterländer, a nawet wspinacz wysokogórski, który zdobył Tiricz Mir (najwyższy masyw Hindukuszu) oraz wyznaczył nowe trasy wspinaczkowe w Tatrach, pasjonat gotowania ze „specjalnością”: bitki wołowe z grzybami oraz polędwiczki wieprzowe w sosie musztardowo-winnym, choć także żeberka z grilla, gulasz (również w wersji wegetariańskiej), pierogi, barszcz czerwony (obowiązkowo na zakwasie!) czy laksa – znajdują uznanie członków Jego rodziny oraz gości; w wieku 54 lat nauczył się jeździć konno. Piotr Hofmański – to właśnie Jubilat, który obchodzi 45-lecie pracy naukowej. Wyliczenie Jego aktywności ma jedynie na celu potwierdzenie, że bogaty i niezwykle życiorys Jubilata mógłby wypełnić z całą pewnością dokonania kilkunastu osób.

Piotr Hofmański wzrastał w rodzinie przywiązującej dużą wagę do wykształcenia. Wraz z dwiema siostrami: starszą Marią (zwaną Majką), lekarzem stomatologii, dziś już na emeryturze, oraz młodszą Aleksandrą (zwaną Oleńką), nauczycielką wychowania początkowego, także obecnie na emeryturze, był wychowywany w duchu tolerancji, otwartości, empatii oraz patriotyzmu. Dom rodzinny Jubilata był niezwykle ciepły. Codziennie siadano w nim do wspólnej kolacji, podczas której zawsze był czas na rozmowy. Poza tym wszyscy domownicy świetnie (bez wyjątku) grali w brydża, a Ojciec Jubilata – Bernard ubóstwiał także szachy i pokera. Nieodłącznym członkiem domu rodzinnego Profesora Piotra Hofmańskiego zawsze był pies, a dokładniej rozmaitej maści owczarki, teriery i bokserzy. Dziadek Jubilata – Stanisław był doktorem nauk medycznych wykonującym praktykę lekarską w Kruszwicy. Babcia Jadwiga, gruntownie wykształcona dzięki guwernantkom, prowadziła dom rodzinny i wychowywała synów – Bernarda i Wojciecha, a po śmierci męża Stanisława zamieszkała z rodziną syna Bernarda, gdzie m.in. rozstrząsała opiekę nad wnukami. Dużo czasu poświęciła Jubilatowi, opowiadając Mu o historii Polski i – jak to babcia – pozwalając Wnukowi na znacznie więcej niż rodzice. Z kolei Jego ojciec Bernard, działacz niepodległościowy o przeciekawym życiorysie, należał do tajnej organizacji niepodległościowej „Związek Jaszczurczy”, po skończeniu studiów na Akademii Medycznej w Poznaniu i krótkiej pracy na tejże uczelni – lekarz dentysta w Miastku, zawsze, do przedwczesnej śmierci w 1983 r., słynął z poczucia humoru oraz uczynności¹. Zmarła w 2020 r. mama Barbara z d. Jackowiak była zawsze wsparciem dla Jubilata. Dziś jest On szczęśliwym ojcem trzech wspaniałych córek: Anny, Ady i Mai oraz mężem dr Ewy Hofmańskiej, która wspiera Jubilata w karierze naukowej oraz działalności orzeczniczej, a zwłaszcza w codziennym życiu. Do Szkoły Podstawowej nr 1 im. Mikołaja Kopernika, a następnie nr 2 im. Bolesława Chrobrego w Miastku Piotr Hofmański uczęszczał w latach 1962–1970, a od 1970 r. kontynuował edukację w nieistniejącym już I Liceum Ogólnokształcącym im. Adama Mickiewicza w Miastku, gdzie zdał maturę w 1974 r., po której, od 1.10.1974 r. studiował na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Studia ukończył w czerwcu 1978 r., obroniwszy pracę magisterską u prof. Wiesława Daszkiewicza, po czym został skierowany od 1.09.1978 r. do pracy w Dyrekcji Rejonowej Kolei Państwowej w Słupsku, gdzie pracował do 30.11.1979 r. Następnie od 1.12.1979 r. do 1981 r. pracował jako asystent w Zakładzie Postępowania Karnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W dniu 30.09.1981 r. uchwałą rady wydziału nadano Mu tytuł doktora nauk prawnych na podstawie dysertacji doktorskiej napisanej pod kierunkiem promotora prof. Andrzeja Bulsiewicza pt.: *Orzekanie*

¹ Losy Bernarda Hofmańskiego oraz jego brata Wojciecha zostały przedstawione w książce Jubilata pt. *Wywiadowca Związku Jaszczurczego. Wspomnienia o Bernardzie Hofmańskim*, Lublin 2019, s. 204.

w procesie karnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika (recenzentami w przewodzie doktorskim byli prof. Krzysztof Kolasiński oraz prof. Wiesław Daszkiewicz). Analizując na potrzeby rozprawy doktorskiej problematykę naprawienia szkody, dzisiejszy Jubilat z pewnością nie przypuszczał, że będąc sędzią Sądu Najwyższego i MTK powróci do zagadnień związanych z tzw. kompleksem cywilnoprawnym. Zanim to jednak nastąpiło, jeszcze jesienią 1981 r. został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Postępowania Karnego na Wydziale Prawa i Administracji UMK. Nie trwało to jednak długo. Zawierucha polityczna przełomu lat 1981/1982 zmusiła dr. Piotra Hofmańskiego do przeprowadzki na Śląsk, gdzie uzyskał z początkiem września 1982 r. zatrudnienie w Katedrze Prawa Karnego Procesowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego.

W trakcie pracy naukowej na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach dnia 6.03.1990 r. uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji UŚ uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego w zakresie postępowania karnego na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988. Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli Profesorowie: Marian Cieślak, Wiesław Daszkiewicz oraz Kazimierz Marszał. Jeszcze tego samego roku, z dniem 1.10.1990 r., został zatrudniony w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Na 12 lat związał swoje życie zawodowe początkowo z Filią Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, a następnie Uniwersytetem w Białymstoku, gdzie w latach 1991–2002 kierował Zakładem Prawa Karnego na Wydziale Prawa, a w latach 1991–1993 pełnił funkcję prodziekana Wydziału Prawa. Poza tym od 1.10.1991 r. do 31.10.1994 r. był również zatrudniony na stanowisku dodatkowym jako profesor Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. W dniu 14.04.1997 r. Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski wręczył Jubilatowi nominację profesorską z zakresu nauk prawnych.

W 2001 r. rozpoczął się dla Jubilata nowy okres pracy naukowo-dydaktycznej, tym razem związany z Uniwersytetem Jagiellońskim. W dniu 27.04.2001 r. ówczesny kierownik Katedry Postępowania Karnego UJ prof. Stanisław Waltoś skierował na ręce Dziekana Wydziału Prawa i Administracji prof. Jerzego Stelmacha wniosek o zatrudnienie Profesora Piotra Hofmańskiego na stanowisku profesora zwyczajnego na okres od 1.10.2001 r. do 30.09.2002 r. w wymiarze połowy etatu w celu przeprowadzenia wykładu z postępowania karnego w wymiarze 30 godzin oraz seminarium magisterskiego w wymiarze 60 godzin, argumentując we wniosku m.in., że „prof. Piotr Hofmański jest jednym z najwybitniejszych polskich prawników”. Rektor UJ Franciszek Ziejka, po otrzymaniu pozytywnej opinii Rady WPiA UJ 6.09.2001 r., zawarł z Jubilatem umowę o pracę na wyżej wskazany okres i w określonym wymiarze. Kolejna umowa została podpisana 1.10.2001 r. już na pełen etat i czas nieokreślony. Aktualnie Jubilat od 1.03.2024 r. jest zatrudniony w jednostce WPiA UJ – Krakowskie Centrum Międzynarodowego Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych, którą kieruje.

Profesor Piotr Hofmański podczas kadencji trwających od 1.10.2002 r. do 30.09.2016 r. pełnił funkcję kierownika Katedry Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; po objęciu przezeń stanowiska sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego funkcję tę objął prof. Andrzej Świątłowski. W okresie kierowania katedrą Jubilat wykazywał szczególnie talent organizacyjny. Był twórcą i przez wiele lat kierownikiem Podyplomowych Studiów Prawa Karnego Materialnego i Procesowego. Zainicjował powstanie wspomnianego Krakowskiego Centrum Międzynarodowego Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych, którego – po zakończeniu kadencji w Międzynarodowym Trybunale Karnym – został kierownikiem.

Pod opieką Profesora Hofmańskiego w latach 2000–2022 stopień doktora w zakresie nauk prawnych uzyskało aż dziesięć osób: w 2000 r. Tomasz Szczęśny Szymański (*Przestępstwa gospodarcze na szkodę banków*); w 2003 r. Adam Górski (*Ekstradycja w kontekście praw człowieka*); w 2004 r. Andrzej Sakowicz (*Prawnokarne gwarancje prywatności*) i Dariusz Pezowicz (*Prawnokonstytucyjne gwarancje osoby stojącej pod zarzutem popełnienia przestępstwa*); w 2006 r. Dariusz Stachurski (*Przymus adwokacko-radcowski w polskim procesie karnym*); w 2012 r. Paweł Łuczyński (*Zakaz reformationis in peius w postępowaniu ponownym w procesie karnym*) i Paweł Czarnecki (*Postępowanie dyscyplinarne wobec osób wykonujących prawnicze zawody zaufania publicznego*); w 2018 r. Urszula Doniec (*Zaskarżalność decyzji incydentalnych w procesie karnym*); w 2020 r. Marzena Andrzejewska (*Granice orzekania sądu kasacyjnego w polskim procesie karnym*), zaś w 2022 r. Sonia Głogowska (*Shaping the model of appellate proceedings for the International Criminal Court*). W latach 1998–2023 był również wnikliwym recenzentem w 5 przewodach profesorskich, 22 przewodach habilitacyjnych oraz recenzował 32 rozprawy doktorskie. Rzeczone aktywność recenzencka nie tylko stanowiła okazję do rozwoju zainteresowań naukowych, lecz także umożliwiawała awans zawodowy i rozwój naukowy przedstawicieli nauki procesu karnego.

Pracę naukową i zawodową łączył z członkostwem w licznych komitetach redakcyjnych: od 1991 r. „Przeglądu Policyjnego”; w latach 1995–1996 przewodniczący kolegium redakcyjnego „Orzecznictwa Sądów Apelacji Białostockiej”; od 2006 r. „Europejskiego Przeglądu Sądowego”; od 2007 r. „Acta Iuridica Cracoviensis” i w miesięczniku „Probacja”; od 2013 r. „Forum Prawniczego”; od 2015 r. „Kwartalnika Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury”; od 2012 r. przewodniczący rady naukowej i redaktor naczelny *Systemu Prawa Karnego Procesowego*.

Ponadto działał w licznych stowarzyszeniach naukowych: od 1983 r. był członkiem Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego; od 1988 r. – Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (AIDP); od 1999 r. – Towarzystwa Badawczego Prawa Europejskiego; od 2005 r. – Komitetu Doradczego ds. Prawa Europejskiego przy Ministrze Sprawiedliwości; w latach 2007–2008 – Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk.

Był również cenionym ekspertem i – co należy podkreślić – współautorem licznych projektów legislacyjnych, gdy działał w ramach takich ciał, jak: Komisja Sejmu RP ds. Nowelizacji Prawa Karnego (ekspert od 1999 r.); Komisja Kodyfikacyjna przy Prezydencie RP (członek w 2001 r.); Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego (członek w latach 2005–2006); Komitet Doradczy ds. Prawa Europejskiego przy Ministrze Sprawiedliwości (członek od 2005 r.), Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego (członek od 2009 r., od 2012 r. zastępca przewodniczącego, a w okresie 2013–2015 przewodniczący tego organu). Wyrazy uznania, z jakimi Profesor Piotr Hofmański spotyka się również poza granicami Polski, znajdują wyrazne odzwierciedlenie w powoływaniu Go na stanowisko eksperta Rady Europy, np. w ramach Reflection Group on Developments in International Co-operation in Criminal Matters (2001–2002) i Committee of Experts on Transnational Justice (2004–2006). To szerokie spektrum aktywności dowodzi, że Profesor Piotr Hofmański ma szczególne umiejętności łączenia działalności naukowej oraz eksperckiej.

Podkreślenia przy tym wymaga, że na wszystkich uczelniach praca Jubilata była doceniana, czego dowodem jest przyznanie Mu nagród rektora: na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 1981 r. za osiągnięcia w pracy naukowej, a w 1982 r. za osiągnięcia w pracy dydaktycznej; na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 1984 r. za osiągnięcia w pracy badawczej, a w 1990 r. za osiągnięcia w pracy naukowej i dydaktycznej; na Uniwersytecie Warszawskim (Filii UW w Białymstoku) w 1993 i 1996 r. za osiągnięcia w pracy naukowej; na Uniwersytecie w Białymstoku w 1997 r. za pracę naukową; natomiast na Uniwersytecie Jagiellońskim w 2013 r. za zaangażowanie w pracę na rzecz Uniwersytetu.

W latach 2005–2008 brał udział jako kierownik w projekcie Fundacji Nauki Polskiej „Europejski nakaz aresztowania i jego funkcjonowanie w Unii Europejskiej” (1 H02A02629) oraz w latach 2013–2015 – w grantie Narodowego Centrum Nauki w programie „Harmonia 4” „Pozaprocesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystywanie w procesie karnym” (nr DEC-2013/08/M/HS5/00038). Ponadto był zaangażowany w realizację projektów badawczych Fundacji Nauki Polskiej: w latach 2003–2007 – „Przewlekłość procesu karnego i środki służące jego przyspieszeniu (2 H02A01725)” (kierownik prof. dr hab. Stanisław Waltoś i prof. dr hab. Janina Czapska) oraz w latach 2017–2020 grant Narodowego Centrum Nauki w programie „Opus 12” – „Pokrzywdzony jako uczestnik postępowań represyjnych. Czwarty wierzchołek trójkąta?” (nr 2016/23/B/HS5/00437) (kierownik prof. UJ, dr hab. Andrzej Świątłowski). Jego prace przy projektach cechowały się wysokim poziomem merytorycznym i terminowym wykonywaniem podjętych zadań.

Profesor mimo swojej rozległej aktywności naukowej i dydaktycznej nie stronił od wyjazdów i uczestnictwa w grantach zagranicznych: w okresie od września do października 1987 r. – w Deutsche Akademische Austausch Dienst (DAAD); od marca do września 1991 r. – w Akademii der Wissenschaften und der Literatur; NATO Research Fellowships, zaś w sierpniu i grudniu 1997 r. oraz w sierpniu 2006 r. i sierp-

niu 2007 r. – realizował stypendia Towarzystwa im. Maxa Plancka w Instytucie Maxa Plancka Prawa Karnego Porównawczego i Zagranicznego we Fryburgu Bryzgowijskim. Wielokrotnie odbywał staże naukowe oraz pobyty studyjne w placówkach naukowych Niemiec, Holandii, Stanów Zjednoczonych i Australii. W Jego dorobku naukowym znajdują się liczne prace publikowane za granicą w językach angielskim i niemieckim oraz ponad 40 wykładów gościnnych wygłoszonych poza granicami Polski (m.in. w Austrii, Niemczech, Niderlandach, Rumunii, Australii, Japonii, RPA, Stanach Zjednoczonych oraz we Włoszech i Francji). Uczestniczył także w ponad 150 konferencjach międzynarodowych, każdorazowo wygłaszając referat, biorąc udział w panelu lub dyskusji.

Profesor Piotr Hofmański jest autorem ponad 300 publikacji naukowych (w tym 11 monografii). Najważniejsze prace z zakresu szeroko rozumianego prawa karnego to monografie: *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988; *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego*, Białystok 1993; *Ochrona praw człowieka. Studium z zakresu ochrony prawnej przed ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego*, Białystok 1994; *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995; *Nowe polskie prawo karne w świetle europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka*, Warszawa 1997; *Europejski nakaz aresztowania w teorii i praktyce państw członkowskich Unii Europejskiej* (redaktor i współautor), Warszawa 2008; *Pozaprocesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym / Ausserprozessuale Beweiserhebung und ihre Verwertung im Strafprozess* (współredaktor i współautor), Warszawa 2015; trzykrotnie wznawianej monografii dotyczącej metodyki pracy sędziego w sprawach karnych: *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych* (współautor), wydanie I – Warszawa 2006, wydanie II – Warszawa 2010, wydanie III – Warszawa 2011. Profesor Piotr Hofmański jest również redaktorem i współautorem trzytomowego *Komentarza do kodeksu postępowania karnego* (Warszawa 1999, 2007 i 2011). Ukoronowaniem Jego działalności naukowej w dziedzinie prawa karnego procesowego jest objęcie redakcji naczelnej 18-tomowego *Systemu Prawa Karnego Procesowego*, którego poszczególne tomy ukazują się nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer Polska od 2013 r. do dziś. Profesor Piotr Hofmański jest także świetnym dydaktykiem, w Jego dorobku nie mogło zatem zabraknąć kilku podręczników akademickich do prawa karnego materialnego i procesowego (tj. *Kazus. Podręcznik do ćwiczeń z prawa karnego*, Białystok 1993, we współpracy z M. Melezini, G.B. Szczygieł; *Pajęczyna. Podręcznik do ćwiczeń z prawa karnego*, także we współpracy z M. Melezini, G.B. Szczygieł, Białystok 1998; *Proces karny. Kazusy i ćwiczenia*, we współredakcji z K. Zgryzkiem, Warszawa 2010 i 2012; a od 11. wydania jest również współautorem, obok prof. Stanisława Waltosia, najpoczytniejszego podręcznika do procesu karnego: *Proces karny. Zarys systemu*), a także podręcznika do międzynarodowego prawa karnego (*Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020, wraz z H. Kuczyńską).

Imponujący wykaz publikacji naukowych obrazuje skalę zainteresowań i dokonań Profesora Piotra Hofmańskiego. Podejmował On większość zagadnień zaliczanych do kręgu analiz teoretycznych i dogmatycznych w prawie karnym procesowym, prezentując każdorazowo autorskie i oryginalne podejście do poruszanych tematów. Początkowe zainteresowania badawcze Profesora Piotra Hofmańskiego koncentrowały się na problematyce tzw. kompleksu cywilnoprawnego w prawie karnym materialnym i prawie karnym procesowym. Temu zagadnieniu poświęcił On rozprawę doktorską oraz kilkanaście artykułów i glos do orzeczeń Sądu Najwyższego. Zresztą troska o uprawnienia procesowe pokrzywdzonego oraz naprawę szkody wyrządzonej przestępstwem towarzyszyła Profesorowi Piotrowi Hofmańskiemu w działalności orzeczniczej w Sądzie Najwyższym oraz Międzynarodowym Trybunale Karnym. W dalszym okresie zainteresowania badawcze Profesora stawały się bardziej różnorodne, m.in. dzięki kontaktom z nauką niemiecką prawa karnego zdobytych podczas staży naukowych w Niemczech. Nie tylko stanowiły one inspirację w prowadzeniu badań naukowych, lecz także owocowały licznymi publikacjami (w tym niemieckojęzycznymi) oraz udziałem w wielu międzynarodowych projektach badawczych (jak np. pod kierownictwem prof. Waltera Groppa z Uniwersytetu w Giessen na temat zwalczania przestępczości zorganizowanej). Szczególne zainteresowania naukowe Profesora Piotra Hofmańskiego koncentrują się na dwóch grupach zagadnień. Pierwsza wiąże się z europejską Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r., stanowiącą trzon europejskiego systemu ochrony praw człowieka, oraz percepcją orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Profesor Piotr Hofmański, zanim jeszcze Konwencja stała się częścią krajowego porządku prawnego, w licznych pionierskich publikacjach dowodził jej znaczenia w obszarze prawa karnego. Twierdzi, że przejście od autorytarnego do demokratycznego państwa prawa nie może nastąpić bez głębokiej przebudowy systemu prawnego i stworzenia regulacji zorientowanych na poszanowanie praw i wolności jednostki. W tym nurcie mieszczą się m.in. monografie: *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego*, Białystok 1993; *Ochrona praw człowieka. Studium z zakresu ochrony prawnej przed ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego*, Białystok 1994, ss. 339; *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995; obszerne części *Komentarza do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* (wydanie dwutomowe), pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2010–2011, a także wiele studiów i artykułów naukowych dotyczących prawa do obrony, prawa do rzetelnego procesu, prawa do tłumacza, pozbawienia wolności, prawa do poszanowania prywatności oraz wpływu standardów w zakresie prawnomiędzynarodowej ochrony praw człowieka na system prawa karnego i praktykę sądów karnych.

Drugie pole zainteresowań badawczych Profesora Piotra Hofmańskiego dotyczy europejskiego prawa karnego i międzynarodowego prawa karnego. Pisząc na temat harmonizacji prawa karnego materialnego i prawa karnego procesowego, dostrzegał,

że zasadnicza trudność przemian w tym obszarze nie tkwi w opieszałości instytucji europejskich, lecz w tradycyjnym postrzeganiu prawa karnego oraz wymiaru sprawiedliwości. Jako uczony zarówno publikacjami naukowymi, jak i niezliczonymi debatami inspirował oraz otwierał nowe perspektywy badań w obszarze europeizacji prawa i postępowania karnego. W ostatnich latach główne zainteresowania naukowe Profesora Piotra Hofmańskiego wiążą się z Międzynarodowym Trybunałem Karnym. Problematyki z tego obszaru dotyczyły dwie monografie pod redakcją Jubilata na temat europejskiego nakazu aresztowania (np. *Europejski nakaz aresztowania w teorii i praktyce państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2008, oraz *The European Arrest Warrant and its Implementation in the Member States of the European Union*, Warszawa 2008, wraz z A. Górskim) oraz kilkanaście publikacji artykułowych poświęconych sprawiedliwości naprawczej w systemie Statutu Rzymskiego, problematyce postępowania odwoławczego przez MTK, standardom ochrony praw jednostki w postępowaniu przed MTK oraz zasadzie *ne bis in idem*.

Istotne miejsce w badaniach Jubilata zajmują także opracowania poświęcone meandrom postępowania przygotowawczego, postępowania odwoławczego (w szczególności granic orzekania w instancji odwoławczej), funkcjonalności i kształtowi postępowania kasacyjnego, problematyce standardów tymczasowego aresztowania, instytucji nieważności w procesie karnym, prawomocności wyroków, a także instytucji tzw. świadka incognito, której Jubilat był prekursorem wprowadzenia do polskiej procedury karnej.

Objęcie w 1994 r. przez Profesora Piotra Hofmańskiego stanowiska sędziego Sądu Apelacyjnego w Białymstoku (później, od 4.07.1996 r. – sędziego Sądu Najwyższego, a od marca 2015 r. – sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego) rozpoczęło trwającą do marca 2024 r. działalność orzeczniczą. Prawie 30-letnia praktyka na stanowiskach sędziowskich w powiązaniu z silnie rozwiniętymi kontaktami międzynarodowymi i otwartością naukową stworzyła unikatową sytuację, gdy przemyslenia i koncepcje naukowe mogły być wprowadzone początkowo do orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, a następnie – w dużo szerszym zakresie – do judykatów Sądu Najwyższego oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego. Orzecznictwo mogło natomiast znajdować uogólnienie w publikacjach naukowych, debatach i wykładach akademickich Profesora Piotra Hofmańskiego. Sprzężenie to zostawiło trwały ślad w dorobku Sądu Najwyższego oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego. Jest to niezwykle ważne i cenne, gdyż – jak wielokrotnie podkreśla Jubilat – nauka prawa powinna się przyczyniać do rozwiązywania problemów, które napotyka praktyka wymiaru sprawiedliwości.

Za kamienie milowe w działalności orzeczniczej Profesora Piotra Hofmańskiego jako sędziego Sądu Najwyższego należy uznać m.in. rozstrzygnięcia dotyczące: bezpośredniego stosowania art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w celu wprowadzenia zakazu wydania osoby ściganej w sytuacji istnienia prawdopodobieństwa poddania jej – w kraju wzywającym – torturom lub niehumanitarnym

mu albo poniżającemu traktowaniu lub karaniu (postanowienie SN z 29.07.1997 r., II KKN 313/97, OSNKW 1997/9–10, poz. 85); określenia granic badania przesłanek wydania europejskiego nakazu aresztowania z jednoczesnym akcentowaniem gwarancji praw podejrzanego oraz poszanowaniem zasady wzajemnego zaufania między państwami członkowskimi Unii Europejskiej w obszarze współpracy w sprawach karnych (uchwała SN z 20.07.2006 r., I KZP 21/06, OSNKW 2006/9, poz. 77); konieczności dochowania konstytucyjnego i konwencyjnego standardu jawności posiedzeń sądowych (uchwała SN z 28.03.2012 r., I KZP 26/11, OSNKW 2012/4, poz. 36) czy wreszcie wyjścia poza ramy formalizmu procesowego określającego granice rozpoznania kasacji, gdy nie można pozwolić, „aby w demokratycznym państwie prawnym urzeczywistniającym – zgodnie z art. 2 Konstytucji RP – zasady sprawiedliwości społecznej, w obrocie prawnym pozostało orzeczenie w sposób jawny z zasadami tego państwa sprzeczne, a takim z pewnością jest wyrok skazujący za zachowanie, które nie wyczerpuje znamion przestępstwa” (uzasadnienie wyroku SN z 27.10.2006 r., III KK 299/06, OSNwSK 2006, poz. 2059). Z orzeczeń tych, jak też z wielu innych, przebija myśl, że prawnik nie może koncentrować się na zespole liter i słów tworzących przepis w celu wydobycia właściwej normy, ale musi skupiać się przede wszystkim na tym, że ma to być norma odpowiadająca fundamentalnym wartościom konstytucyjnym i konwencyjnym, a więc wartościom chroniącym prawa i wolności człowieka. Warte odnotowania jest fakt, że Jubilat zarówno w pracach naukowych, jak i orzeczeniach sądowych opowiadał się jednoznacznie nie tylko za bezpośrednim stosowaniem przez sądy powszechne Konstytucji RP, lecz także za dopuszczalnością dokonywania przez nie tzw. rozproszonej kontroli konstytucyjności ustaw, co stało się szczególnie istotne w okresie kryzysu praworządności w Polsce w latach 2015–2023.

Dokładnie 11.03.2015 r. rozpoczął się kolejny, jakże istotny rozdział w karierze Profesora Piotra Hofmańskiego, który w tym właśnie dniu jako pierwszy i jedyne w historii Polak objął urząd sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze. Od tego czasu Profesor pełnił funkcje sędziego Izby Odwoławczej, a od 2021 r. również Prezesa Trybunału i Przewodniczącego Wydziału Odwoławczego.

Międzynarodowy Trybunał Karny, będący pierwszym i jedynym stałym trybunałem międzynarodowym w sprawach karnych, pełni ważną rolę z perspektywy międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Jurysdykcją Trybunału objęte są najokrutniejsze zbrodnie międzynarodowe: zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie ludobójstwa oraz zbrodnie agresji. Aktualnie stronami Statutu Rzymskiego – traktatu powołującego do życia Trybunał – są aż 124 państwa świata, co dodatkowo podkreśla zasięg oraz znaczenie tej niezwykle istotnej instytucji.

Wybór Profesora Piotra Hofmańskiego na sędziego Trybunału stanowił wielkie wyróżnienie nie tylko dla samego Jubilata, lecz także dla Polski, ze względu na to, że w jego skład wchodzi jedynie 18 sędziów wybieranych na 9-letnią kadencję. Kryteria doboru kandydatów uplasowane są na najwyższym poziomie: przyszli sędziowie

Trybunału muszą odznaczać się wysokim poziomem moralnym i bezstronnością oraz posiadać najlepsze kwalifikacje. Kandydatów na sędziów przedstawiają państwa-strony Statutu Rzymskiego. Sami sędziowie wybierani są w głosowaniu tajnym podczas Zgromadzenia Państw-Stron, większością 2/3 głosów. Podczas Zgromadzenia Państw-Stron w Nowym Jorku w dniach 8–17.12.2014 r. Profesor Piotr Hofmański otrzymał aż 87 na 116 głosów i uzyskał mandat sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego.

W ciągu 9 lat kadencji jako sędzia orzekający w Izbie Odwoławczej Profesor Piotr Hofmański brał udział w wydaniu setek decyzji i wyroków, a Jego wkład w rozwój międzynarodowego prawa karnego jest nie do przecenienia. Znaczenie mandatu Jubilata oddaje bardzo dobrze perspektywa czasowa. Międzynarodowy Trybunał Karny rozpoczął swoją pracę w 2002 r., a zatem jest instytucją stosunkowo nową. Ze względu na to, że pierwsze orzeczenie Izby Odwoławczej MTK zapadło dopiero 13.07.2006 r. w sprawie nakazu aresztowania Bosco Ntagandy, niemal połowa działalności orzeczniczej Izby Odwoławczej to okres urzędowania Profesora Piotra Hofmańskiego. Z kolei pierwsza apelacja wniesiona w trybie art. 81 Statutu przeciwko wyrokowi skazującemu rozstrzygnięta została w sprawie przeciwko Thomasowi Lubandze dopiero w grudniu 2014 r., co oznacza, że Jubilat rozpoczął pracę w Trybunale w czasie, gdy standard postępowania odwoławczego nie był jeszcze ugruntowany. Przez 9 lat Jubilat współkształtował z pozostałymi sędziami system międzynarodowego prawa karnego, w tym model postępowania odwoławczego przed MTK, biorąc udział w rozstrzyganiu apelacji od końcowych orzeczeń w sprawach m.in. Jeana-Pierre’a Bemba Gombo, Simone Gbagbo, Laurenta Gbagbo, Charles’a Ble Goude, Bosco Ntagandy oraz Dominica Ongwena, a ponadto licznych apelacji wypadkowych.

Kwestia współkształtowania modelu postępowania odwoławczego przed MTK niewątpliwie wymaga pewnego wyjaśnienia Czytelnikowi. Jak można przypuszczać, Trybunał funkcjonuje w skomplikowanym systemie źródeł prawa wymienionych w kluczowym w tym względzie art. 21 Statutu, przy czym źródłami o charakterze szczególnym są sam Statut Rzymski oraz uzupełniające go Reguły Procesowe i Dowodowe. Choć źródła te zawierają normy odnoszące się bezpośrednio do postępowania przed Trybunałem – w tym do postępowania odwoławczego – to jednak charakter i treść tych przepisów sprawiają, że wiele kwestii o praktycznym znaczeniu pozostawionych zostało uznaniu sędziów. W konsekwencji rola orzecznictwa Trybunału w kształtowaniu międzynarodowego prawa karnego jest szczególnie istotna, a Profesor Piotr Hofmański jako jeden z jego sędziów miał niemały wpływ na rozwój tej gałęzi prawa.

W okresie sprawowania mandatu przez Profesora Piotra Hofmańskiego wiele istotnych w postępowaniu odwoławczym kwestii poddanych zostało pod dyskusję Izby Odwoławczej, przy czym tematami o największej praktycznej doniosłości były rola tej Izby oraz cel samego postępowania odwoławczego. Temat ten wybrzmiał

szczególnie głośno w Izbie Odwoławczej w sprawie przeciwko Jeanowi-Pierre'owi Bemba Gombo w 2018 r., gdy kością niezgody stały się zasady kontroli orzeczeń wydanych przez Izbę Orzekającą w przypadku podnoszenia przez strony w apelacji zarzutu błędnych ustaleń faktycznych. Jeszcze przed rozpoczęciem kadencji sędziowskiej przez Profesora Piotra Hofmańskiego, bo w sprawie Thomasa Lubangi, Izba Odwoławcza sformułowała standard kontroli oparty na zaufaniu do ustaleń faktycznych dokonanych przez Izbę Orzekającą. Uznano, że Izba Odwoławcza nie będzie ingerować w orzeczenie pierwszoinstancyjne i ustalenia faktyczne poczynione przez Izbę Orzekającą, dopóki nie zostanie wykazane przez skarżącego, że doszło do oczywistego błędu w ustaleniach faktycznych, i brak jest możliwości stwierdzenia, w jaki sposób ustalenia dokonane przez Izbę Orzekającą mogły zostać w sposób rozsądny powzięte na podstawie przeprowadzonych dowodów (zob. wyrok z 1.12.2014 r. w sprawie Thomasa Lubanga Dyilo, no. ICC-01/04-01/06 A5). Sam fakt, że na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego Izba Odwoławcza mogłaby dojść do konkluzji innych niż Izba Orzekająca, nie stanowił jeszcze podstawy do zmiany ustaleń faktycznych.

Standard kontroli ustaleń faktycznych przyjęty na potrzeby sprawy Jeana-Pierre'a Bemba Gombo był zgoła odmienny, Izba Odwoławcza bowiem (większością trzech do dwóch głosów) uznała, że zakres kontroli odwoławczej powinien być szerszy, a dotychczasowe podejście, zakładające pewne zaufanie do ustaleń Izby Orzekającej, należy traktować z ostrożnością (zob. wyrok z 8.06.2018 r. w sprawie Jeana-Pierre'a Bemba Gombo, no. ICC-01/05-01/08 A). Zaproponowany nowy standard prowadził jednak w praktyce do zdeprecjonowania ustaleń faktycznych dokonywanych przez Izbę Orzekającą. Przeciwno temu zapatrywaniu stanowczo występował Profesor Piotr Hofmański, który wraz z sędzią Sanji Mmasenono Mmonangiem ujawnił swoje stanowisko w obszernym zdaniu odrębnym. Zwrócił w nim uwagę na szczególne zadania realizowane przez Izbę Odwoławczą – zgoła odmienne od spoczywających na Izbie Orzekającej – a w konsekwencji na korekcyjny charakter postępowania odwoławczego przed MTK. W zdaniu odrębnym dostrzegł również, że tak sformułowany standard kontroli, jak w sprawie Bemby, doprowadzi do faktycznego przekształcenia postępowania odwoławczego w ponowny proces, prowadzony przed Izbą Odwoławczą, a to grozi ryzykiem nieadekwatności ustaleń faktycznych dokonywanych przez tę Izbę.

Z perspektywy czasu widzimy, że standard kontroli przyjęty większością głosów sędziów Izby Odwoławczej w sprawie Jeana-Pierre'a Bemby nie utrzymał się w orzecznictwie MTK, na co niewątpliwie wpływ miał sam Jubilat. Przedstawiona przez niego w zdaniu odrębnym argumentacja i polemika ze stanowiskiem Izby Odwoławczej przebiły się w kolejnych orzeczeniach w sprawie Bosco Ntagandy z 30.03.2021 r., a także Laurenta Gbagbo i Charles'a Blé Goudé, wydanego dzień później. Izba Odwoławcza powróciła zasadniczo do standardu kontroli przyjmowanego konsekwentnie na potrzeby wcześniejszych spraw (poczynając od sprawy Lubangi), decydując się

jednak na wprowadzenie doń pewnych modyfikacji. W treści wymienionych powyżej orzeczeń dookreślono pojęcie całościowej oceny dowodów oraz wyszczególniono kryteria, jakimi kierować się powinna Izba Odwoławcza, oceniając ustalenia faktyczne Izby Orzekającej. Przyjęte rozwiązanie postrzegać należy jako kompromis, który godzi w dotychczasowy dorobek orzeczniczy MTK i trybunałów *ad hoc* oraz argumenty podnoszone przez sędziów orzekających w sprawie Jeana-Pierre’a Bemby. Orzeczenia w sprawie Bosco Ntagandy oraz Laurenta Gbagbo i Charles’a Ble Goude doskonale pokazują ogromny wpływ Profesora Piotra Hofmańskiego na rozwój modelu postępowania odwoławczego przed MTK, a tym samym na kształt międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Na marginesie jako pewną ciekawostkę można zauważyć, że we wskazanych powyżej dwóch orzeczeniach z 2021 r. w ramach wprowadzonych do standardu postępowania odwoławczego modyfikacji można dopatrzyć się elementów charakterystycznych m.in. dla art. 7 polskiego Kodeksu postępowania karnego. Nie jest to przy tym jedyny przykład nawiązania w orzeczeniu Izby Odwoławczej do ustawodawstwa polskiego, gdy przyjrzymy się innemu orzeczeniu, w którym Izba wprost nawiązuje do art. 46 Kodeksu karnego oraz art. 49a Kodeksu postępowania karnego (zob. wyrok z 15.02.2016 r., ICC-ACRed-01/16).

Na miano jednego z najważniejszych i najszerzej dyskutowanych rozstrzygnięć Izby Odwoławczej w czasie kadencji Profesora Piotra Hofmańskiego zasługuje z pewnością orzeczenie z 6.05.2019 r. w sprawie prezydenta Al-Bashira. W orzeczeniu tym Izba Odwoławcza pochyliła się nad problemem przysługiwania podejrzanemu immunitetu głowy państwa i konsekwencjami tej ochrony dla postępowania przed MTK, przede wszystkim zaś dla możliwości (obowiązku) wykonania nakazu aresztowania przez państwo, na terenie którego znajduje się osoba chroniona immunitetem. Wątpliwości budziła kwestia, czy państwo, do którego Trybunał zwrócił się z wnioskiem o aresztowanie i wydanie głowy innego państwa, zobowiązane jest taki wniosek wykonać. Izba Odwoławcza, w tym Profesor Piotr Hofmański, o czym świadczy przygotowana również przez Niego opinia przychylna wydanemu orzeczeniu (*concurring opinion*), stanęła na stanowisku, że immunitet głowy państwa nie wiąże w relacjach z trybunałami międzynarodowymi. W ocenie Izby immunitet taki nigdy nie stał na przeszkodzie wykonywaniu jurysdykcji trybunału międzynarodowego. Co więcej, nie stanowi podstawy do odmowy przez państwo wykonania nakazu aresztowania wydanego przez Trybunał. Orzeczenie to ma niebagatelne konsekwencje dla Trybunału i faktycznej możliwości oczekiwania od państw zobligowanych do współpracy z Trybunałem wykonywania jego decyzji wobec osób, którym w relacjach między państwami immunitet przysługuje.

Złożoność zagadnień, które były rozstrzygane przez Izbę Odwoławczą w składzie, w którym zasiadał Jubilat, wymagałaby zapewne nie jednej, lecz kilku monografii, a przez to nie daje się zamknąć w ramach krótkiej przedmowy. Można więc jedynie zasygnalizować, że z orzeczeń Izby Odwoławczej zapadłych w czasie trwania kadencji

Profesora Piotra Hofmańskiego wybrzmiewa szczególnie wzgląd na ochronę praw człowieka, co nie może dziwić z uwagi na szerokie zainteresowanie Jubilata wskazaną problematyką. Za przykład zagadnienia prawnego rozważanego właśnie z tej perspektywy służyć może kwestia tymczasowego aresztowania oraz uprawnień osadzonego do zwolnienia, gdy okres aresztowania przekracza rozsądny czas (zob. wyrok z 29.05.2015 r., no. ICC-01/05-01/13 OA 10). Inne ciekawe rozstrzygnięcia dotyczyły zakazu retroaktywnego stosowania przepisów proceduralnych – dotyczących zasad wykorzystywania nagrań zeznań świadków – w sytuacji gdy przepisy te są niekorzystne dla oskarżonego (zob. wyrok z 12.02.2016 r., no. ICC-01/09-01/11 OA 10).

W czasie kadencji Profesora Piotra Hofmańskiego w MTK w orzecznictwie wybrzmiewały coraz głośniejsze otwarte podejście do pokrzywdzonych oraz troska o ich uprawnienia. W szczególności zmianie uległo podejście do zasad udziału pokrzywdzonych w postępowaniu odwoławczym. Stanowisko Izby Odwoławczej, która początkowo zakładała, że udział pokrzywdzonych w postępowaniu odwoławczym uzależniony jest od zgody Izby Odwoławczej, uległo zmianie po 2015 r., co widać już w orzeczeniu z 24.04.2015 r. W decyzji z 22.07.2015 r. (Profesor Piotr Hofmański jako przewodniczący składu) Izba Odwoławcza uznała, że nie ma potrzeby, aby pokrzywdzeni, którzy biorą udział w sprawie, ubiegali się o zgodę na udział w postępowaniu odwoławczym. Decyzja ta uprościła więc postępowanie, czyniąc je również bardziej dostępnym dla samych pokrzywdzonych. W czasie kadencji Profesora Hofmańskiego Izba Odwoławcza zwracała również szczególną uwagę na poszanowanie bezpieczeństwa i prywatności pokrzywdzonych, np. przez zagwarantowanie, że nie będą oni zmuszeni do ujawnienia swojej tożsamości skazanemu, jeżeli chcą się ubiegać o indywidualne odszkodowania (zob. wyrok z 8.03.2018 r., no. ICC-01/12-01/15).

Bogata i niezwykle ważna dla rozwoju prawa międzynarodowego działalność orzecznicza Profesora Piotra Hofmańskiego nie powinna jednak przyćmić drugiego aspektu jego pracy w Trybunale. W dniu 11.03.2021 r. podczas sesji plenarnej sędziowie Międzynarodowego Trybunału Karnego bezwzględną większością głosów wybrali Profesora Piotra Hofmańskiego na stanowisko Prezesa Trybunału. Jednocześnie Pierwszym Wice-Prezesem została sędzia Luz Del Carmen Ibáñez Carranza, a Drugim Wice-Prezesem mianowano sędziego Antoine’a Kesia-Mbe Mindua. Wybór Profesora Piotra Hofmańskiego na to stanowisko stanowił niewątpliwie wyraz wielkiego zaufania sędziów MTK do Jego Osoby. Od dnia elekcji Profesor wchodził w skład Prezydium Trybunału, a zatem organu odpowiedzialnego za prawidłowe administrowanie Trybunałem oraz realizację wielu innych zadań określonych w Statucie. Oprócz obowiązków *stricte* orzeczniczych, które nadal spoczywały na Nim w związku z realizacją mandatu sędziego, Profesor Piotr Hofmański rozpoczął niezwykle trudną, ale szeroko docenioną na arenie międzynarodowej działalność dyplomatyczną na rzecz Trybunału.

Nie do przecenienia jest wkład Profesora Piotra Hofmańskiego w promocję działalności Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz jego idei na całym świecie.

Jako Prezes Trybunału Jubilat odznaczał się szczególnym zaangażowaniem, biorąc udział w licznych spotkaniach z przedstawicielami państw-stron Statutu, a także innych państw świata, których współpraca z Trybunałem jest równie istotna dla realizacji jego misji. Jubilat w swoich publicznych wystąpieniach wielokrotnie podkreślał rolę kooperacji państw z Międzynarodowym Trybunałem Karnym, dostrzegając konieczność uzyskania wsparcia jak największej liczby państw, aby mechanizm ten mógł prawidłowo funkcjonować. Wsparcie to niezbędne jest w takich aspektach, jak chociażby współpraca na etapie pozyskiwania dowodów, wykonywania nakazów aresztowania czy też wykonywania wyroków. Profesor Piotr Hofmański wielokrotnie apelował również o dotacje na rzecz Funduszu Powierniczego dla ofiar zbrodni, które w postępowaniu przed MTK mają szczególną pozycję. W swej działalności jako Prezes Trybunału odznaczał się ponadprzeciętną aktywnością i wielokrotnie mogliśmy go zobaczyć uczestniczącego w spotkaniach w siedzibie Trybunału i poza nią, w tym na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ, kiedy to przedstawiał coroczny raport z działalności MTK. Można przy tym wskazać, że w okresie prezesury Profesora Piotra Hofmańskiego do Statutu Rzymskiego przystąpiło kolejne państwo – Armenia – stając się tym samym 124. państwem-stroną Statutu. Za swoje zasługi Profesor został doceniony m.in. belgijskim Krzyżem Wielkim Orderu Korony, Odznaką Honorową „Bene Merito” oraz Medalem 75-lecia Misji Jana Karskiego za determinację w staniu na straży międzynarodowego porządku prawnego.

Przygotowując przedmowę i zbierając materiały, redaktorzy korzystali z pomocy kilkunastu osób, a szczególne podziękowania należą się: mgr Agnieszce Bujakowskiej, mgr Marzenie Szwiec, mgr Ewie Sikorskiej, dr Marii Jeż-Ludwichowskiej, prof. Jarosławowi Zagrodnikowi, dr. Michałowi Laskowskiemu oraz przede wszystkim dr Ewie Hofmańskiej. Jeśli w toku licznych rozmów telefonicznych i bezpośrednich wkradły się jakieś nieścisłości lub chochliki, to wyłączną winę za to ponoszą autorzy przedmowy. Redaktorzy dziękują też Wydawnictwu Wolters Kluwer Polska, Naczelnej Radzie Adwokackiej, Pracodawcom Rzeczypospolitej Polskiej, Wydziałom Prawa Uniwersytetów: Jagiellońskiego i w Białymstoku oraz Stowarzyszeniu Absolwentów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku za wsparcie w wydaniu niniejszej Księgi.

Kończąc te kilka słów wstępu, chcemy jeszcze raz pogratulować wybitnych osiągnięć naukowych, dydaktycznych oraz zawodowych i życzymy Czytelnikom wspaniałej lektury. Żywimy przekonanie, a mamy wręcz pewność, że również Jubilat chętnie zapozna się z zebranymi poniżej tekstami złożonymi do Księgi przez Jego Uczniów, Przyjaciół i Współpracowników, którzy na różnych etapach życia towarzyszyli Mu i wciąż towarzyszą.

Sto lat, Drogi Profesorze! *Ad multos annos!*

Kraków–Białystok, wrzesień 2024 r.

Redaktorzy

LISTA PUBLIKACJI

PROF. DR. HAB. PIOTRA HOFMAŃSKIEGO

(stan na dzień 15 września 2024 r.)

1. Monografie i opracowania popularno-naukowe

- Obywatel przez organami ścigania*, Warszawa 1987, ss. 92 (opracowanie popularnonaukowe)
- Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988, ss. 298 (monografia, praca habilitacyjna)
- Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego*, Białystok 1993, ss. 398 (monografia)
- Prawa człowieka przed Trybunałem w Strasburgu*, Białystok 1993, ss. 70 (opracowanie popularnonaukowe)
- Ochrona praw człowieka. Studium z zakresu ochrony prawnej przed ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego*, Białystok 1994, ss. 339 (monografia)
- Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995, ss. 369 (monografia)
- Nowe polskie prawo karne w świetle europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka*, Warszawa 1997, ss. 72 (monografia)
- Świadek anonimowy w procesie karnym*, Kraków 1998, ss. 182 (monografia)
- Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, wyd. 1, Kraków–Warszawa 2006, ss. 554; wyd. 2, Warszawa 2010, ss. 589; wyd. 3, Warszawa 2011, ss. 586 (współautor)
- Europejski nakaz aresztowania w teorii i praktyce państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2008, ss. 333 (redaktor i współautor)
- Pozaprosesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym / Ausserprozessuale Beweiserhebung und ihre Ververtung im Strafprozess*, Warszawa 2015, ss. 751 (współredaktor i współautor)

2. Systemy

- System Prawa Karnego Procesowego*, redaktor naczelny *Systemu*, redaktor t. 1, współautor t. 1, 2 i 4, Warszawa 2013–2018 (t. 1, cz. 1, 2013, ss. 831; t. 1, cz. 2, 2013, ss. 822; t. 2, 2014, ss. 849; t. 3, 2015, ss. 1818; t. 4, 2015, ss. 1147; t. 5, 2015, ss. 1169; t. 6, 2016, ss. 1396; t. 8, cz. 1–4, 2019, ss. 5409; t. 9, 2021, ss. 1584; t. 10, 2016, ss. 1644; t. 14, 2014, ss. 626; t. 18, 2018, ss. 1220).

3. Podręczniki, skrypty, komentarze

- Kazus. Podręcznik do ćwiczeń z prawa karnego*, wyd. 1, Białystok 1993, ss. 229; wyd. 2 poprawione i uzupełnione, Białystok 1996, ss. 306 (współautor i redaktor naukowy)
- Policja polska wobec przestępczości zorganizowanej. Polska edycja Środkowoeuropejskiej Akademii Policyjnej – podręcznik*, wyd. 1, Szczecino 1994, ss. 243 (w wersji polskiej) i 253 (w wersji

- niemieckiej); wyd. 2, Szcztytno 1995, ss. 280 (w wersji polskiej) i 300 (w wersji niemieckiej); wyd. 3, Szcztytno 1996, ss. 132 (w wersji polskiej) i 292 (w wersji niemieckiej) (współautor w wersji polskiej i niemieckiej)
- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wybór do ćwiczeń z prawa karnego*, Białystok 1997, ss. 204 (współautor i redaktor)
- Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 3, *Prawo karne*, red. E. Zielińska, Warszawa 1997, ss. 604 (współautor)
- Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów. Skrypt Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka*, wyd. 1, Warszawa 1997, ss. 416; wyd. 2 (z. 1–5), Warszawa 1998 (autor dwóch rozdziałów)
- Pajęczyna. Podręcznik do ćwiczeń z prawa karnego*, Białystok 1998, ss. 257 (współautor i redaktor naukowy)
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 1, Warszawa 1999, t. 1, ss. 1077, t. 2, ss. 1260; *Suplement*, Warszawa 2000, t. 1, ss. 116, t. 2, ss. 160; wyd. 2, Warszawa 2004, t. 1, ss. 1193, t. 2, ss. 755, t. 3, ss. 624; *Suplement*, Warszawa 2004, ss. 100; wyd. 3, Warszawa 2007, t. 1, ss. 1309, t. 2, ss. 828, t. 3, ss. 985, t. 4 – *Aktualizacje*, s. 400; wyd. 4, Warszawa 2011–2012, t. 1, ss. 1623, t. 2, ss. 1011, t. 3, ss. 1279 (także Legalis) (redaktor i współautor)
- Wzory pism procesowych w sprawach karnych*, wyd. 1, Warszawa 2000, ss. 754; wyd. 2, Warszawa 2010, ss. 795; wyd. 3, Warszawa 2012, ss. 820 (współautor z S. Zabłockim)
- Pokrzywdzony przez przestępstwo a Europejska Konwencja Praw Człowieka [w:] Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, red. T. Cielecki, A. Gudebska-Rusiecka, Legionowo 2002, ss. 181
- Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej. Przegląd problematyki. Orzecznictwo (SN 1918–2000). Piśmiennictwo*, Kraków 2002, ss. 218 (współautor)
- Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, wyd. 1, Warszawa 2004, ss. 999; wyd. 2, Warszawa 2006, ss. 1059; wyd. 3, Warszawa 2008, ss. 1291; wyd. 4, Warszawa 2010, ss. 1447; wyd. 5, Warszawa 2012, ss. 1517; wyd. 6, Warszawa 2014, ss. 1745 (także LEX) (autor komentarza do trzech rozdziałów, współautor komentarza do pięciu rozdziałów)
- Kodeks karny. Komentarz*, red. Marian Filar, wyd. 1, Warszawa 2008, ss. 1291; wyd. 2, Warszawa 2010, ss. 1447; wyd. 3, Warszawa 2012, ss. 1517; wyd. 4, Warszawa 2014, ss. 1745; wyd. 5, Warszawa 2016 (także LEX) (autor komentarza do trzech rozdziałów, współautor komentarza do pięciu rozdziałów)
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, red. L. Garlicki, t. 1, *Komentarz do art. 1–18*, Warszawa 2010, ss. 833, t. 2, *Komentarz do art. 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, Warszawa 2011, ss. 773 (współautor)
- Proces karny. Kazusy i ćwiczenia*, wyd. 1, Warszawa 2010, ss. 382; wyd. 2, Warszawa 2012, s. 408 (współredaktor)
- Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 11, Warszawa 2013, ss. 654; wyd. 12, Warszawa 2015, ss. 694; wyd. 13, Warszawa 2016, ss. 698; wyd. 14, Warszawa 2018, ss. 708; wyd. 15, Warszawa 2020, ss. 726; wyd. 16, Warszawa 2023, ss. 702 (współautor)
- Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020, ss. 327 (współautor)

4. Studia, artykuły, udział w pracach zbiorowych

- Orzekanie w procesie adhezyjnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika*, „Nowe Prawo” 1980/9, s. 48–55
- Materiałnoprawne przesłanki odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem*, „Palestra” 1981/10–12, s. 37–49 (współautor)

- Nowe oblicze zasądzenia odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1982/5–6, s. 64–77
- Przesłuchanie de lege ferenda*, „Problemy Praworządności” 1982/1, s. 85–94 (współautor)
- Zasądzenie odszkodowania od podzégacza, pomocnika i pasera w trybie art. 363 § 3 k.p.k.*, „Studia Prawnicze” 1982/3–4, s. 373–394 (współautor)
- Orzekanie o naprawieniu szkody w sprawach o przestępstwa z art. 200, 202 i 218 k.k. w praktyce sądowej*, „Nowe Prawo” 1984/4, s. 109–121
- Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody a odpowiedzialność odszkodowawcza pracowników*, „Problemy Prawa Karnego” 1985/10–11, s. 52–70
- Ustalenia alternatywne w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1985/7–8, s. 145–150 (współautor)
- Powództwo adhezyjne o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika. Zagadnienia procesowe*, „Problemy Prawa Karnego” 1986/12, s. 11–31
- Materialnoprawna problematyka powództwa adhezyjnego o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika*, „Problemy Prawa Karnego” 1987/13, s. 31–48
- Die Bindung des Strafrichters an Gerichtsurteilen und Verwaltungsakten in Polen*, „Osteuropa-Recht” 1988, s. 134–140
- Granice swobody sądu w ustalaniu faktów sprawy w procesie karnym*, „Studia Prawnicze” 1988/4, s. 233–269
- Kilka uwag na temat prejudycjalności w polskim procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1988/11, s. 102–107
- W sprawie nowelizacji przepisów o dowodach w kodeksie postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1989/2–3, s. 165–179
- Stosowanie środków przymusu w procesie karnym. Problem karnoprosesowych ograniczeń praw obywatelskich*, red. K. Amelung, K. Marszał, Katowice 1990, ss. 190 (autor rozdziału *Problem odpowiedzialności państwa za szkody spowodowane środkami przymusu w procesie karnym*)
- Częściowa prawomocność wyroków w procesie karnym*, „Problemy Prawa Karnego” 1991/17, s. 9–42
- Granice swobody sądu w kształtowaniu prawnej podstawy rozstrzygnięcia*, „Problemy Prawa Karnego” 1991/17, s. 139–159
- Granice kryminalizacji aborcji w Europie Zachodniej*, „Przegląd Prawa Karnego” 1992/6, s. 91–109
- Nowe oblicze środków przymusu w procesie karnym*, „Białostockie Studia Prawnicze” 1992/1, s. 147–202
- Reforma procedury karnej a Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Wolności Podstawowych*, „Studia Prawnicze” 1992/1, s. 73–96
- Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Innym Formom Nieludzkiego i Poniżającego Traktowania lub Karania*, „Przegląd Policyjny” 1993/3–4, s. 5–19
- Europejskie standardy praw człowieka w zakresie kontroli stosowania przymusu, a reforma kodeksu postępowania karnego* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993, s. 451–460
- Jak w nowej Konstytucji zapewnić bezpieczeństwo obywateli?* [w:] *Ku Konstytucji stabilizującej Polskę. Materiały z konferencji naukowej w Prywatnej Wyższej Szkole Businessu i Administracji, 27 października 1994 r.*, red. A. Łopatka, Warszawa 1994, s. 35–45
- Procesowe środki ścigania przestępczości zorganizowanej. Wprowadzenie do problemu*, „Przegląd Policyjny” 1994/2–3, s. 13–19
- Reforma postępowania karnego skarbowego*, „Państwo i Prawo” 1994/10, s. 38–44
- Świadek anonimowy w polskim procesie karnym?*, „Przegląd Policyjny” 1994/2–3, s. 20–36
- W sprawie nowelizacji przepisów o obronie koniecznej* [w:] *Z problematyki prawa karnego*, red. P. Hofmański, Białystok 1994, s. 79–102

- Menschenrechtsschutz in Polen. Neue Dimension nach 1989* [w:] *Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Demokracja Wczoraj i Dziś”*. Białowieża 9–12 grudnia 1993, Białystok 1995, s. 261–278
- Ochrona praw człowieka w procesie karnym. Zasada fair trial* [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne. Materiały Konferencji Międzynarodowej, Mądralin k. W-wy, 17–19 czerwca 1993 r.*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995, s. 35–51
- Poland after ratification of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*, „Helsinki Monitor” 1995/1, s. 45–55
- Prawo do poszanowania prywatności według art. 17 Paktu i art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka a rozwiązania polskiego prawa karnego materialnego i procesowego* [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne. Materiały Konferencji Międzynarodowej, Mądralin k. W-wy, 17–19 czerwca 1993 r.*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995, s. 253–270
- Prawo do udziału tłumacza jako jeden z warunków uczciwego procesu* [w:] *Materiały konferencji „Zwalczanie przestępczości kryminalnej i gospodarczej popełnianej przez cudzoziemców”*. Suprasz 14–16.09.1994 r., Szczytno 1995, s. 51–62
- Idea ochrony praw człowieka a alternatywne myślenie o prawie karnym. O pojednanie pomiędzy sprawcą i ofiarą przestępstwa* [w:] *O prawach człowieka – w podwójną rocznicę paktów. Księga pamiątkowa w hołdzie profesor Annie Michalskiej*, red. T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1996, s. 243–248
- Jednak Parlament i tylko prawo*, „Rzeczpospolita” 1996/282 (współautor)
- Neue Erscheinungsformen der Kriminalität in ihrer Auswirkung auf das Straf- und Strafprozeßrecht*, Białystok 1996, ss. 207 (współredaktor z H.J. Hirschem, E. Pływaczewskim, C. Roxinem oraz autor rozdziału *Zeugenschutz im polnischen Strafprozeßrecht*)
- Pacyfizm czy zagłada*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 1996, ss. 211 (autor rozdziału *Idea pacyfizmu a prawo karne*)
- Polish Law Deals with the Communist Past*, „Review of Central and East European Law” 1996/22(5), s. 521–534 (współautor)
- Projekt ustawy o dyscyplinie wojskowej a europejskie standardy w zakresie ochrony praw człowieka*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996/3–4, s. 19–26
- Sąd Najwyższy czy pogotowie aresztowe?*, „Rzeczpospolita” 1996/270 (współautor)
- Zaliczenie tymczasowego aresztowania na poczet kary (de lege lata et ferenda)* [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane pani profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996, s. 78–89
- Funkcjonalność postępowania kasacyjnego w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, Warszawa 1997, s. 233–251 (współautor)
- Government policy and the rule of law. Theoretical and practical aspects in Poland and Netherlands*, Białystok–Utrecht 1997, ss. 261 (współredaktor z B. Hesselem i autor rozdziału *The principle of legality and rule of law* oraz rozdziału podsumowującego)
- Podstawowe dylematy teoretyczne nowej Konstytucji RP*, Warszawa 1997, ss. 260 (współautor tomu *Pojęcie i konstrukcja prawna praw i wolności podstawowych oraz sądowa ochrona praw jednostki*, red. L. Wiśniewski, autor rozdziału *Prawo do sądu w sprawach karnych jako gwarancja ochrony praw człowieka*)
- Prawo karne i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości*, Białystok 1997, ss. 527 (współredaktor z H.J. Hirschem, E. Pływaczewskim i C. Roxinem oraz autor rozdziału *Ochrona świadka w polskim procesie karnym*)

- Traktaty międzynarodowe o prawach człowieka w orzecznictwie polskich sądów karnych* [w:] *Materiały V Ogólnopolskich Dni Prawniczych*, Rzeszów 22–25 maja 1997, Rzeszów 1997, s. 148–159
- Wybrane problemy postępowania kasacyjnego w świetle nowego kodeksu postępowania karnego*, „Palestra” 1997/11–12, s. 19–34 (współautor)
- Zasądzenie odszkodowania z urzędu w procesie karnym po reformie z 1995 r.* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, Warszawa 1997, s. 117–125
- Funkcjonalność postępowania kasacyjnego w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego* [w:] *Nowy kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, red. E. Skrętowicz, Kraków 1998, s. 325–343 (współautor)
- Horyzontalna prawomocność części wyroku w procesie karnym*, „Przegląd Sądowy” 1998/4, s. 3–21
- Menschenrechtsschutz in Polen und Reformen des Straf- und Strafprozeßrechts nach der politischen Wende 1989*, *Schriftenreihe der Österreichischen Juristenkommission, Kritik und Fortschritt im Rechtsstaat. Rechtsstaat – Liberalisierung und Strukturreform*, Wien 1998, s. 297–307
- Ochrona praw człowieka w postępowaniu karnym* [w:] *Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowanych z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich*, oprac. B. Oliwa-Radzikowska, Warszawa 1998, s. 178–201
- Odpowiedzialność karna według ustawy o rozwiązywaniu sporów zbiorowych* [w:] *Prawo pracy, ubezpieczenia społeczne, polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, red. B. Ćwiertniak, Opole 1998, s. 316–342 (współautor)
- Prawo, historia i sprawiedliwość. Polska ustawa o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego a zasady rządów prawa* [w:] *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. E.W. Pływaczewski, Białystok 1998, s. 137–160 (współautor)
- Prozessuale Maßnahmen zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität* [w:] *Prawo karne a problem zmiany ustroju politycznego / Strafrecht und politischer Systemwechsel*, red. A. Eser, A. Zoll, Kraków 1998, s. 247–262
- Przerazająca wymowa liczb*, „Rzeczpospolita” 1998/98, s. 15–16 (współautor)
- The Road Ahead for Poland's New Constitution and Codes of Criminal Law and Procedure* [w:] *Comparative Criminal Justice System: From Diversity to Rapprochement, Proceedings of the International Conference for the 25th Anniversary of the International Institute of Higher Studies in Criminal Sciences, Siracusa (Italy), 16–20 December 1997*, Eres, Association Internationale De Droit Pénal 1998, s. 255–259
- The Rule of Law after Communism*, red. A. Czarnota, M. Krygier, London 1998, ss. 239 (współautor rozdziału *Can we do Justice to the Past?*)
- Wpływ standardów w zakresie ochrony praw człowieka na system prawa karnego i praktykę sądów karnych*, „Biuletyn Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego” 1998/3–4, s. 107–127
- Zatrzymanie policyjne w świetle nowego kodeksu postępowania karnego* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego*, z. 14, Warszawa 1998, s. 187–206
- Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego*, Białystok 1999, ss. 286 (współredaktor z G.B. Szczygieł)
- Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, z. 26, Warszawa 1999, s. 165–181
- Pierwsze doświadczenia ze świadkiem incognito* [w:] *Przeciwdziałanie korupcji i przestępczości zorganizowanej*, „Biuletyn Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego” 1999/3–4, s. 85–92 (współautor)

- Powrót do przestępstwa* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, z. 26, Warszawa 1999, s. 69–82 (współautor)
- „Rechtsstaatliche” Beweisverbote im polnischen Strafprozessrecht* [w:] *Beweisverbote in Laendern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen*, red. F. Hoepfel, B. Huber, Freiburg 1999, s. 149–158
- Środki zabezpieczające* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, z. 26, Warszawa 1999, s. 135–164 (współautor)
- Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, z. 26, Warszawa 1999, s. 83–134 (współautor)
- Tymczasowe aresztowanie – meandry wykładni art. 263 k.p.k.* [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999, s. 287–300
- Veränderungen in Polen nach der Ratifizierung der Europäischen Konvention über den Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten unter besondere Berücksichtigung des Strafrechtssystems* [w:] *The History of the Supreme Courts of Europe and the Development of Human Rights*, red. P. Solt, J. Zanathy, T. Zinner, Budapest 1999, s. 371–405
- Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, z. 26, Warszawa 1999, s. 9–67 (współautor)
- Zatrzymanie policyjne w świetle nowego kodeksu postępowania karnego* [w:] *U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999, s. 299–313
- Banały i uproszczenia*, „Prawo i Życie” 2000/10, s. 13–14
- Nieważność orzeczeń – wybrane problemy* [w:] *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000, s. 265–307 (współautor)
- Papierowe tygrysy z parku jurajskiego*, „Rzeczpospolita” 2000/259, s. C3–C4 (współautor)
- Prawo do udziału tłumacza w postępowaniu karnym* [w:] *Przestępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce*, red. A. Szwarc, Poznań 2000, s. 148–156
- Rozważania. W standardzie europejskim*, „Prawo i Życie” 2000/12, s. 11–15
- Świadek anonimowy – niespełnione nadzieje* [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośia*, red. J. Czapska i in., Warszawa 2000, s. 678–697 (współautor)
- Wpływ europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka na prawo i orzecznictwo sądowe państw członkowskich Rady Europy*, „Jurysta” 2000/11–12, s. 20–23
- Human Rights Treaties in Judicial Decisions of the Polish Courts* [w:] *Demo-Droit, Themis*, Strasbourg 2001, s. 67–82
- Inicjatywa Rady Europy. Współpraca międzynarodowa w sprawach karnych. Gdańsk pomoże Barcelonie*, „Rzeczpospolita” 2001/80, s. C3
- Racjonalna reforma prawa karnego*, red. A. Zoll, Warszawa 2001, ss. 337 (współautor referatu programowego i głosów w dyskusji)
- Rechtliche Initiativen gegen organisierte Kriminalität*, red. W. Gropp, B. Huber, Freiburg in Br. 2001, ss. 987 (współautor rozdziału *Landesbericht Polen*)
- Prosecuting War Crimes. Domestic Legislation*, Poland, www.ins.ethz.ch/pfpdc/index.htm
- Reforma procedury karnej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001/32–33, s. 22–37
- W obronie godności i niezawisłości sędziów. Czyńcie swoją powinność*, „Rzeczpospolita” 2001/282, s. C2

- Kriminalität im Granzgebiet*, red. Gerhardt Wolf, Berlin–Heidelberg 2002, ss. 269 (autor rozdziału *Das Recht auf einen Dolmetscher bzw. Übersetzer im Strafverfahren*)
- Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności na rozwój polskiego procesu karnego* [w:] *Polska w Radzie Europy. 10 lat członkostwa. Wybrane zagadnienia*, red. H. Machińska, Warszawa 2002, s. 124–154 (współautor)
- Ciszej nad trumną nieważności...*, „Palestra” 2003/6, s. 119–125
- Die Kassation im System der Rechtsbehelfe im polnischen Strafprozess* [w:] „*Kriminalität im Grenzgebiet*”. *Das Straverfahrensgesetzbuch der Republik Polen – Kodeks Postępowania Karnego*, Berlin–Heidelberg–New York 2003, s. 165–177
- Maßnahmen gegen Organisierte Kriminalität im Rechtsstaat – Möglichkeiten und Grenzen*, red. B. Öztürk, W. Gropp, Ankara 2003, ss. 234 (współautor rozdziału *Rechtsstaatliche OK-Bekämpfung an der Grenze zur EU*)
- Nowela do Kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r. – założenia podstawowe* „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003/38–39, s. 3–20
- Orzeczenie sądu kasacyjnego* [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Prof. Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, Gdańsk 2003, s. 341–354
- W sprawie tzw. „kompleksu cywilnoprawnego”* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci profesora Kazimierza Marszała*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003, s. 134–145
- Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci profesora Kazimierza Marszała*, Katowice 2003, ss. 531 (współredaktor z K. Zgrykiem)
- Absprachen im Polnischen Strafverfahren*, „*Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft*” 2004/1(116), s. 113–119
- Czyżby odwrót od idei ochrony praw człowieka...?* [w:] *O ludzki wymiar prawa. Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Jasudowicza*, red. J. Białocerkiewicz, M. Balcerzak, A. Ciecicki-Durlak, Toruń 2004, s. 183–187
- Domniemanie niewinności w prawie pracy* [w:] *Europeizacja polskiego prawa pracy*, red. W. Sane-tra, Warszawa 2004, s. 96–111
- O jawności posiedzeń sądowych w procesie karnym* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004, s. 119–133
- Transition of Criminal Procedure Systems*, red. B. Pavišić, Rijeka 2004, ss. 298 (współautor rozdziału *Criminal Procedure System of the Republic of Poland*)
- Meandry wykładni art. 9 § 2 kodeksu postępowania karnego, czyli jak postępować z „wnioskami” składanymi na podstawie tego przepisu* [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005, s. 645–660
- Uzasadnienie orzeczenia o oddaleniu kasacji (na tle postanowienia Trybunału Konstytucyjnego)*, „Państwo i Prawo” 2005/7, s. 39–50
- Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Warszawa 2005, ss. 263 (współautor rozdziału *Przewlekłość procesu karnego w Polsce i środki jej zwalczania*)
- Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalen Vergleich. Ideen und Praxis*, „*Archivum Iuridicum Creacoviense*” 2006/37–38, ss. 318 (współautor rozdziału *Die Beschleunigung des Strafverfahrens in Polen*)
- Die internationale Zusammenarbeit bei grenzüberschreitender Kriminalität aus der Sicht Polens* [w:] *Strafrechtsentwicklung in Osteuropa: Zwischen bewährten und neuen Herausforderungen*, red. A. Eser, J. Arnold, J. Trappe, Berlin 2006, s. 400–406

- Przyszłość ścigania karnego w Europie*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2006/12, s. 4–11
- Reguły kolizyjne w obszarze międzynarodowej współpracy w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo” 2006/11, s. 29–42 (współautor)
- Zmiany w kodeksie postępowania karnego w świetle poglądów sędziów i prokuratorów*, „Państwo i Prawo” 2006/1, s. 3–15
- Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych*, red. A. Górski, A. Sakowicz, Warszawa 2006, s. 498 (autor wprowadzenia i zakończenia)
- On the Amendment of the Art. 55 of the Polish Constitution*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 2006–2007/39–40, s. 69–82 (współautor)
- Instrumenty wspólnotowe a sprawność postępowania karnego* [w:] *Zagubiona szybkość procesu karnego. Światło w tunelu*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Kraków 2007, s. 17–26
- Niektóre zagadnienia związane z granicami orzekania w instancji odwoławczej w procesie karnym* [w:] *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrzetowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007, s. 180–198 (współautor)
- O nowelizowaniu Kodeksu postępowania karnego*, „Monitor Prawniczy” 2007/2, s. 1–6 (współautor)
- Organisierte Kriminalität und kriminelle Organisationen. Präventive und repressive Massnahmen von dem Hintergrund des 11. September 2001*, red. W. Gropp, A. Sinn Baden-Baden 2007, ss. 683 (współautor rozdziału *Landesbericht Polen*)
- Po co nam nowe postępowanie przyspieszone?* [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, J. Błachut, Kraków 2007, s. 197–204
- Granice skargi oskarżycielskiej w świetle najnowszego orzecznictwa* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Prof. S. Stachowiaka*, Poznań 2008, s. 133–150 (współautor)
- Landesbericht Polen* [w:] *Strafverteidigung vor neuen Herausforderungen. Denkanstösse aus sieben Rechtsordnungen*, red. T. Weigend, S. Walther, B. Grunewald, Berlin 2008, s. 263–284 (współautor)
- Poland* [w:] *The European Arrest Warrant and its Implementation in the Member States of the European Union*, red. A. Górski, P. Hofmański, Warszawa 2008, s. V, 319–332 (współredaktor, autor wprowadzenia)
- Aktuelle Probleme der strafrechtlichen Zusammenarbeit zwischen Polen und Deutschland*, „Deutsch-Polnische Juristen Zeitung” 2009, s. 29–33
- Die Zukunft der Europäischen Strafverfolgung* [w:] *Vergleichende Strafrechtswissenschaft: Frankfurter Festschrift für Andrzej J. Szwarc zum 70. Geburtstag*, red. J. C. Joerden, U. Scheffler, A. Sinn, G. Wolf, Frankfurt/Oder 2009, s. 667–684
- Kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach. Garść refleksji* [w:] *Kodeks karny i kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach obowiązywania. Ocena i perspektywy zmian*, red. M. Mozgawa, K. Dudka, Warszawa 2009, s. 147–155
- Konstytucyjne problemy implementacji europejskiego nakazu aresztowania* [w:] *Organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości a ochrona interesów finansowych Wspólnoty Europejskiej. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*, Warszawa, 15–17 listopada 2007 r., Warszawa 2009, s. 27–36 (współautor)
- Polnische Erfahrungen mit dem in cognito Zeuge* [w:] *Grundlagen des Straf- und Strafverfahrensrecht. Festschrift für Knut Amelung zum 70. Geburtstag*, red. M. Böse, D. Sternberg-Lieben, Berlin 2009, s. 645–656
- Pozbawienie wolności w toku procesu karnego. Wybrane aspekty konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 513–544 (współautor)

- Prawo do obrony a ochrona pokrzywdzonego przestępstwem – uwagi na tle art. 185a i standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* [w:] *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Mariannie Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 305–319 (współautor)
- Szkodliwy dualizm w zakresie orzekania o naprawieniu szkody w procesie karnym*, „Iuris Effectus” 2009, zeszyt specjalny, s. 35–39
- W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Mariannie Korcyl-Wolskiej*, Warszawa 2009, ss. 446 (współredaktor z S. Waltosiem)
- Czy potrzebny jest nam dualizm w zakresie orzekania o naprawieniu szkody w procesie karnym?* [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego. Materiały Zjazdu Katedr Postępowania Karnego, Kraków 25–28 września 2008 r.*, Warszawa 2010, s. 541–545
- Dostęp do akt postępowania przygotowawczego. Uwagi na tle znowelizowanego art. 156 k.p.k.* [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Toruń 2010, s. 567–579
- Ochrona interesów finansowych Wspólnoty Europejskiej w kontekście idei utworzenia urzędu Prokuratury Europejskiej* [w:] *Ochrona interesów finansowych Wspólnoty Europejskiej a przemiany instytucjonalne. Materiały konferencji*, red. C. Nowak, Warszawa 2010, s. 17–25
- Ujednolicenie zasad procesowych* [w:] *Europejski kodeks postępowania karnego*, red. P. Kruszyński, Sz. Pawelec, M. Warchoł, Warszawa 2010, s. 27–32
- Węzłowe problemy procesu karnego. Materiały Zjazdu Katedr Postępowania Karnego, Kraków 25–28 września 2008 r.*, Warszawa 2010, ss. 1038 (redaktor)
- Dowodzenie w postępowaniu odwoławczym i kasacyjnym. Zagadnienia modelowe* [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 467–479 (współautor)
- Kluczowe problemy procesu karnego*, Warszawa 2011, ss. 345 (redaktor i autor wprowadzenia)
- O modelu postępowania przygotowawczego i sądowego (w związku z pracami Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego)* [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, red. K. Krajewski, B. Stańdo-Kawecka, Warszawa 2011, s. 173–181 (współautor)
- Obecność oskarżonego na rozprawie – jego prawo czy obowiązek*, „Wrocławskie Studia Sądowe” 2011/1, s. 9–17
- Prawda materialna w kontradiktoryjnym procesie karnym?* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci dr Ewy Weigend*, red. S. Waltoś, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011/15
- Proces karny w perspektywie zmian proponowanych przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego* [w:] *Kluczowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2011
- Reguły ne peius a niektóre zasady procesowe* [w:] *Iudicium et Scientia. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Romualda Kmicika*, red. A. Przyborska-Klimczak, A. Taracha, Lublin 2011, s. 373–394 (współautor)
- Reforma procedury karnej a Sąd Najwyższy* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, W. Wróbel, T. Sroka, Warszawa 2012, s. 1631–1656 (współautor)
- Wykorzystanie w postępowaniu karnym informacji pozyskanych poza procesem – paląca potrzeba zmian* [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. 1, red. A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak, Toruń 2012, s. 13–22

- Funkcja sądenia – u progu przebudowy modelu* [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzcyk, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013, s. 523–530.
- Kasacja w sprawach karnych a niektóre uwarunkowania wynikające z zobowiązań traktatowych* [w:] *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa profesora Jana Skupieńskiego*, red. J. Jakubowska-Hara, A. Błachnio-Parzych, H. Kuczyńska, J. Kosonoga, Warszawa 2013, s. 361–407 (współautor)
- Model kontradiktoryjny w świetle projektu zmian k.p.k.* [w:] *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013, s. 3–39
- Odpowiedzialność Skarbu Państwa za niesłuszne oskarżenie pracownika* [w:] *Księga jubileuszowa Prof. W. Sanetry*, red. B. Cudowski, J. Iwulski, Białystok 2013, s. 147–161 (współautor)
- Wielka reforma Kodeksu postępowania karnego. Zagadnienia modelowe*, „Forum Prawnicze” 2013/4, s. 9–24
- Zasada humanizmu w prawie karnym* [w:] *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje*, red. W. Cieślak, S. Steinborn, Warszawa 2013, s. 61–68
- Zasada prawdy w postulowanym modelu procesu karnego* [w:] *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013, s. 43–47
- Czy konieczna jest redukcja postępowania przygotowawczego?* [w:] *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 r. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzcyk i in., Warszawa 2014, s. 59–71, oraz PS 2014/9, s. 7–14 (przedruk)
- Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, Warszawa 2014, ss. 689 (redaktor i autor wprowadzenia)
- Gwarancje art. 5 i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w znowelizowanym polskim procesie karnym*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014/1, s. 32–39
- Gwarancje prawa do obrony w świetle zmian Kodeksu postępowania karnego zawartych w ustawie z dnia 27 września 2013 r.* [w:] *Prawo do obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty*, Warszawa 2014, s. 7–16
- Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego* [w:] *Wielka nowelizacja procesu karnego*, red. J. Godyń, M. Hudzik, L. Paprzycki, Warszawa 2014, s. 9–30
- O nowym modelu procesu karnego i obawach prof. Lecha Gardockiego*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 28.03.2014 r.
- Sędziowie, czynicie swoją powinność*, „Rzeczpospolita” z 5.02.2014, s. 4
- Sprawność postępowania odwoławczego w świetle noweli do Kodeksu postępowania karnego z dnia 23 września 2013 r.* [w:] *Między nauką a praktyką prawa karnego. Księga jubileuszowa prof. Lecha Gardockiego*, red. Z. Jędrzejewski, Warszawa 2014, s. 103–110 (współautor)
- W kierunku kontradiktoryjności – nowy model polskiego procesu karnego* [w:] *Kazneno pravo, kazneno postupovno pravo i kriminalistika. Zbornik radova povodom 70. godine života Berislava Pavisica*, red. M. Matulović, E. Kunstek, Rijeka 2014, s. 199–210
- Dwugłos w sprawie nowego kształtu postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2015/1–2, s. 77–91 (współautor)
- Prokuratura a kontradiktoryjny model postępowania sądowego. Wyzwania i możliwe zagrożenia*, „Prokuratura i Prawo” 2015/1–2, s. 182–192
- Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym* [w:] *Postępowanie odwoławcze w polskim procesie karnym – u progu nowych wyzwań*, red. S. Steinborn, Warszawa 2016, s. 97–101
- Polski proces karny – pomiędzy kontradiktoryjnością a inkwizycyjnością* [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym. Niemcy, Polska, Ukraina*, red. F.-Ch. Schroeder, T. de Vries, Białystok 2016, s. 45–65; wersja ukraińska: Kijów 2013, s. 117–139

- Główne problemy postępowania odwoławczego przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym* [w:] *Międzynarodowy Trybunał Karny – Teoria. Praktyka. Wyzwania; International Criminal Court – Theory. Practice. Challenges*, red. A. Górski, Kraków 2017, s. 24–30 (wersja polska), s. 451–470 (wersja angielska)
- Standaryzacja uzasadnień wyroków sądów pierwszej instancji* [w:] *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin*, red. R. Olszewski i in., Warszawa 2019, s. 235–256 (współautor)
- Międzynarodowy Trybunał Karny i standardy ochrony praw jednostki* [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, Warszawa 2020, s. 95–107
- Przyszła reforma procedury karnej. A może by tak sięgnąć po no case to answer?*, „*Studia Iuridica Toruniensis*” 2020/27, s. 77–92
- The Past, Present and Future of the International Criminal Court*, red. A. Heizne, V.E. Dittrich, „*Nuremberg Academy Series*” 2021/5, s. V–VI (autor wprowadzenia)
- Gillet M., *Prosecuting Environmental Harm before the International Criminal Court*, Cambridge 2022, s. IVII–XX (autor przedmowy)
- Rome Statute of the International Criminal Court. Article by Article Commentary*, red. K. Ambos, München–Oxford–Baden-Baden 2022, s. XIII (autor wprowadzenia)
- Sprawiedliwość naprawcza w systemie Statutu Rzymskiego* [w:] *Dorobek i rozwój myśli polskiej nauki prawa pracy w świetle wyzwań XXI wieku. Księga dedykowana pamięci Profesora Bogusława Cudowskiego*, red. P. Nowik i in., Białystok 2022, s. 659–673 (współautor)
- Zasada ne bis in idem w świetle art. 20 Statutu Rzymskiego i jej implikacje dla wykładni i aplikacji prawa polskiego* [w:] *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 205–230 (współautor)
- The COVID-19 pandemic and the realities of the International Criminal Court* [w:] *Impact of the COVID-19 Pandemic on Justice System. Reconstruction or Erosion of Justice Systems – Case Study and Suggested Solutions*, red. K. Gajda-Roszczyńska, Goettingen 2023, s. 63–68
- The International Criminal Court at 20: Reflections on the Past, Present and the Future* [w:] *The International Criminal Court in its third Decade: Reflecting on Law and Practices*, red. K. Stahn, R. Braga da Silva, Boston 2023, s. XVIII (autor wprowadzenia)
- General Remarks*, „*Criminal Law Forum*” 2023/34, s. 435–438
- Zasada komplementarności w Statucie Rzymskim i jurysdykcja uniwersalna* [w:] *Prawo karne na przełomie wieków. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Stefańskiego*, red. nauk. J. Kosonoga, Warszawa 2024 (w druku)
- The Present and Future of the International Criminal Court – Some Reflections*, „*Journal of International Criminal Justice*” 2024/3 (w druku)

5. Glosy

- Glosa do wyroku SN z 9.11.1979 r., IV KR 231/79*, „*Nowe Prawo*” 1981/10–12, s. 258–264
- Glosa do wyroku SN z 17.03.1980 r., II KR 50/80*, „*Państwo i Prawo*” 1981/6, s. 147–150
- Glosa do wyroków SN z 1.02.1978 r., IV PR 9/78, i z 24.04.1980 r., V PRN 1/80*, „*Nowe Prawo*” 1982/9–10, s. 185–189
- Glosa do postanowienia SN z 11.10.1980 r., III KZ 180/80*, „*Państwo i Prawo*” 1983/7, s. 143–145

- Glosa do wyroku SN z 13.07.1982 r., RW 590/82, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1983/4, s. 441–445*
- Glosa do wyroku SN z 24.02.1983 r., II KR 28/83, „Palestra” 1984/5, s. 88–93 (współautor)*
- Glosa do uchwały SN z 13.06.1983 r., VI KZP 6/83, „Problemy Praworządności” 1984/5, s. 74–77 (współautor)*
- Glosa do postanowienia SN z 15.06.1983 r., II KZ 31/83, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1984/7–8, s. 391–394*
- Glosa do uchwały SN z 18.06.1985 r., VI KZP 14/85, „Nowe Prawo” 1986/11–12, s. 151–155*
- Glosa do wyroku SN z 2.12.1985 r., II KR 349/85, „Państwo i Prawo” 1987/9, s. 145–147*
- Glosa do wyroku SN z 9.01.1986 r., II KR 351/85, „Problemy Praworządności” 1988/1, s. 63–67*
- Glosa do uchwały SN z 22.12.1993 r., I KZP 29/93, „Przegląd Sądowy” 1995/5, s. 77–87*
- Glosa do postanowień SN z 26.08.1996 r., II KZ 34/96, i z 29.08.1996 r., V KZ 29/96, „Palestra” 1997/1, s. 241–245*
- Glosa do postanowienia SN z 24.01.1997 r., V KO 12/97, „Państwo i Prawo” 1997/10, s. 110–116*
- Glosa do wyroku ETPC z 17.03.1998 r. w sprawie Antoni Belziuk v. Polska, „Palestra” 1998/7–8, s. 6–24 (współautor)*
- Glosa do wyroku SN z 9.11.1999 r., II KKN 295/98, „Palestra” 2000/2–3, s. 211–222*
- Glosa do wyroku ETPC z 21.12.2000 r. w sprawie Jabłoński v. Polska, „Palestra” 2001/3–4, s. 19–39 (współautor)*
- Glosa do uchwały SN z 30.01.2001 r., I KZP 50/2000, „Prokuratura i Prawo” 2001/5, s. 93–103 (współautor)*
- Glosa do wyroku TK z 27.04.2005 r., P 1/05, „Państwo i Prawo” 2005/9, s. 113–117*
- Glosa do postanowienia SN z 13.12.2005 r., III KK 318/05, „Europejski Przegląd Sądowy” 2006/7, s. 44–46*

6. Sprawozdania

- Węgierska reforma procedury karnej. Konferencja naukowa. Trewir, 29.IV–2.V.1991, „Państwo i Prawo” 1991/9, s. 108–109*
- Rola Sądu Najwyższego w zapewnieniu jednolitości interpretacji prawa. VI spotkanie prezesów sądów najwyższych Europy, Warszawa 11–13 października 2000 r., „Palestra” 2001/1–2, s. 144–151*
- Umacnianie współdziałania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z sądami krajowymi (Seminarium, Strasburg, 9–10 IX 2002), „Państwo i Prawo” 2003/2, s. 119–121*

7. Recenzje

- P. Kruszyński, Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym, Warszawa 1983, „Nowe Prawo” 1985/2, s. 104–112 (współautor)*
- Z. Gostyński, Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody, Katowice 1984, „Palestra” 1985/7–8, s. 85–91*
- D.C. Umbach, T. Clemens, Bundesverfassungsgerichtsgesetz. Mitarbeiterkommentar und Handbuch, Heidelberg 1992, „Przegląd Zachodni” 1993/4, s. 287–289*
- B. Nita, Trybunał Konstytucyjny a proces karny, Kraków 1999, „Państwo i Prawo” 2001/2, s. 86–89*
- W. Czapliński, A. Wyrozumski, Sędzia krajowy wobec prawa międzynarodowego, Warszawa 2001, „Państwo i Prawo” 2002/5, s. 89*

- A. Gaberle: *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, „Palestra” 2005/3–4, s. 195–196
P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, „Państwo i Prawo” 2013/6, s. 115–117
Judicial Management versus independence of judiciary, red. D. Szumiło-Kulczycka, K. Gajda-Roszczyńska, Warszawa 2018, „Polski Proces Cywilny” 2018/4, s. 555–558

8. Tłumaczenia (z jęz. niemieckiego)

- Arzt G., *Gotowość przyznania się do winy, a system prawa karnego*, „Przegląd Policyjny” 1992/2–3(26–27), s. 72–89
Walter M., Fischer W., *Negocjacyjne rozwiązywanie konfliktów, swoboda działania, a samoakceptacja policji*, „Przegląd Policyjny” 1992/1(24), s. 5–25
Arzt G., *Ułatwienia dowodowe przy przepadku [w:] Materiały Międzynarodowej Konferencji „Zjawisko prania brudnych pieniędzy, możliwości przeciwdziałania”, Mikołajki 21–24.04.1993 r.*, Szczytno 1993, s. 163–192
Duyne van P.C., *Pranie brudnych pieniędzy: ocena zakresu zjawiska i jego konsekwencji [w:] Materiały Międzynarodowej Konferencji „Zjawisko prania brudnych pieniędzy, możliwości przeciwdziałania”, Mikołajki 21–24.04.1993 r.*, Szczytno 1993, s. 109–162
Lampe E.J., *Pranie brudnych pieniędzy i jego zwalczanie w Niemczech [w:] Materiały Międzynarodowej Konferencji „Zjawisko prania brudnych pieniędzy, możliwości przeciwdziałania”, Mikołajki 21–24.04.1993 r.*, Szczytno 1993, s. 193–228
Vogt S., *Zwalczanie prania brudnych pieniędzy i możliwości odebrania nielegalnie uzyskanych dochodów w Niemieckiej Republice Federalnej [w:] Materiały Międzynarodowej Konferencji „Zjawisko prania brudnych pieniędzy, możliwości przeciwdziałania”, Mikołajki 21–24.04.1993 r.*, Szczytno 1993, s. 229–252
Gössel H.H., *Ochrona świadków i ofiar przestępstw w niemieckim procesie karnym (Zeugen – und Opferschutz in deutschem Srfprozeßrecht) [w:] Prawo i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości*, red. H.J. Hirsch, P. Hofmański, E. Pływaczewski, C. Roxin, Białystok 1997
Lilie H., *Tajny agent i osoby zaufane (Verdeckte Ermittler und Vertauenspersonen) [w:] Prawo i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości*, red. H.J. Hirsch, P. Hofmański, E. Pływaczewski, C. Roxin, Białystok 1997
Ruggeri S., *Wykorzystanie dowodów pozyskanych za granicą w europejskiej przestrzeni prawnej. Perspektywa włoskiego procesu karnego*, „Monitor Prawniczy” 2016/10, s. 538–543

9. Inne

- Bibliografia prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego, prawa o wykroczeniach i kryminologii za rok 1982*, „Problemy Prawa Karnego” 1985/10–11, s. 173–276 (współautor)
Bibliografia prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego, prawa o wykroczeniach i kryminologii za rok 1983, „Problemy Prawa Karnego” 1986/12, s. 97–206 (współautor)
Bibliografia prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego, prawa o wykroczeniach i kryminologii za lata 1984–1985, „Problemy Prawa Karnego” 1987/13, s. 96–225 (współautor)
Bibliografia prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego, prawa o wykroczeniach i kryminologii za rok 1986, „Problemy Prawa Karnego” 1988/14, s. 129–206 (współautor)
Głos w dyskusji [w:] *Materiały Konferencji „Kryminologiczne i prawne aspekty przestępczości zorganizowanej”* (Szczytno 26–27.09.1991 r.), Szczytno 1992, s. 196–197

- Głos w dyskusji [w:] *Problemy reformy prawa karnego. Materiały z sesji naukowej „Problemy reformy prawa karnego”* (Lublin–Kazimierz Dolny 20–22 września 1993 r.), red. W. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1993, s. 375–377
- Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, wyd. 1, Kraków 1997, ss. 180; wyd. II, Kraków 2000, ss. 249 (wybór tekstów źródłowych, redakcja i autorstwo wprowadzenia)
- Funkcjonalność postępowania kasacyjnego w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego. Tezy referatu*, Lublin 1997, s. 79–82 (współautor)
- Chustka czy rewolwer*, wywiad, *Gazeta Wyborcza* z 23–24.01.1999 r.
- Głos w dyskusji [w:] *Konstytucja RP w praktyce. Materiały konferencji naukowej. Popowo 18–19 marca 1999 r.*, Warszawa 1999, s. 44–45
- Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, Warszawa 1999 (autor ok. 50 haseł)
- Opinia o rządowym projekcie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy i niektórych innych ustaw (druk 2510 – w zakresie przepisów procesowych) oraz o poselskich projektach ustaw o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (druki nr 1638, 1655, 1814, 2154 oraz 2335)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2001/2, s. 7–54
- Te klocki muszą pasować*, rozmowa, „Białostocka Gazeta Współczesna” 2001/91, s. XI
- Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa od 2001 (redaktor działu i autor haseł)
- Wprowadzenie do dyskusji. Rola mediów we współczesnym procesie karnym [w:] Postępowanie karne XXI wieku. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Popowo 26–28 października 2001*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2002, s. 77–79
- Wywiad (na) CD: Polish Language Program. SBS Radio Sydney. From January – December 2002.
- Porządki w procedurze*, wywiad, „Forum Penitencjarne” 2003/9, s. 8–9
- Europeizacja nieunikniona*, wywiad, „Prawo Europejskie w Praktyce” 2005/1, s. 3–7
- To nie procedury są winne [w:] Adwokaci pod sąd*, „Prawo Europejskie w Praktyce” 2005/3, s. 26–27
- Opinia o projekcie ustawy o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego [w:] Biuro Analiz Sejmowych. Kancelaria Sejmu, Nowelizacja art. 55 Konstytucji RP przez Sejm V Kadencji*, październik 2006, s. 17–22
- Opinia na temat sprawozdania Komisji Nadzwyczajnej oraz poprawek zgłoszonych podczas drugiego czytania w dniu 23 sierpnia 2006 r.* [w:] Biuro Analiz Sejmowych. Kancelaria Sejmu, Nowelizacja art. 55 Konstytucji RP przez Sejm V Kadencji, październik 2006, s. 77–82
- Prawo i polityka*, wywiad, „Gazeta Krakowska” z 27.04.2007 r., s. 10
- Czasem polityka bierze górę nad zdrowym rozsądkiem*, wywiad, „Rzeczpospolita” z 9.02.2009 r.
- Głos w dyskusji [w:] *Tajemnica statystyczna w postępowaniu karnym. Konferencja 19 stycznia 2009 r. Kraków*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, wyd. specjalne
- Głos w dyskusji podczas dyskusji panelowej na konferencji „Reguły kolizyjne w prawie karnym w perspektywie wykonywania europejskiego nakazu aresztowania”, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009/2, s. 105–107
- Harmonizacja prawa krajowego z prawem UE w zakresie współpracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości – zapis dyskusji [w:] Organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości a ochrona interesów finansowych Wspólnoty Europejskiej. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Warszawa, 15–17 listopada 2007 r.*, Warszawa 2009, s. 104–112 (moderacja, udział)
- Kodeks postępowania karnego. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. Zbiór przepisów*, Warszawa 2009 (autor wprowadzenia)

- Komisja Kodyfikacyjna ma dużo do zrobienia*, rozmowa, „Prawo Europejskie w Praktyce” 2010/3, s. 3–6
- Reforma prawa karnego procesowego. Wprowadzenie*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012/4, zeszyt specjalny, s. 5–11
- Zmiana modelu procesu karnego jest potrzebna*, rozmowa, „Prawo Europejskie w Praktyce” 2012/2, s. 18–20
- Głosy w dyskusji [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzcyk, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013, s. 255
- Kodeks postępowania karnego. Zbiór przepisów*, Warszawa 2014 (autor wprowadzenia)
- Kto chce zniszczyć Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego?*, „Gazeta Prawna” z 16.09.2015 r.
- Niszczycielskie zapędy resortu sprawiedliwości dopadły k.p.k.: „dobra zmiana” to tryumf niekompetencji*, „Gazeta Prawna” z 2.02.2016 r.
- Der Haftbefehl gegen Putin kann vollstreckt werden*, wywiad, „Juris Die Monatschrift” 2023/8–9, s. 349
- Nakaz aresztowania Putina. To dopiero początek*, wywiad, Wirtualna Polska, 18.03.2023 r.
- Prezes Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Onetu*, wywiad, Onet, 18.03.2023 r.

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- decyzja 2008/675/WSiSW – decyzja ramowa Rady 2008/675/WSiSW z 24.07.2008 r. w sprawie uwzględniania w nowym postępowaniu karnym wyroków skazujących zapadłych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 220, s. 32)
- decyzja ENA – decyzja ramowa Rady 2002/548/WSiSW z 13.06.2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (Dz.Urz. WE L 190, s. 1, ze zm.)
- dyrektywa END – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/41/UE z 3.04.2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych (Dz.Urz. UE L 130, s. 1, ze zm.)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.)
- k.k. z 1969 r. – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.)
- k.k.s. – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2024 r. poz. 628 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2024 r. poz. 706)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.)
- Konwencja wiedeńska – Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23.05.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568)

k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.)
k.p.k. z 1969 r.	– ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96)
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119)
k.wyb.	– ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2408 ze zm.)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2023 r. poz. 2383 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1378 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 2488 ze zm.)
pr. farm.	– ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2024 r. poz. 686)
Protokół nr 7 do EKPC	– Protokół nr 7 sporządzony 22.11.1984 r. w Strasburgu do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 334)
statut MTK / Statut Rzymski	– Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie 17.07.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. poz. 708)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
u.CBA	– ustawa z 9.06.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 184 ze zm.)
u.o.i.n.	– ustawa z 5.08.2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 632 ze zm.)
u.PKDP	– ustawa z 30.08.2019 r. o Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 (Dz.U. z 2024 r. poz. 94)
ustawa o Policji	– ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2024 r. poz. 145 ze zm.)

ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2024 r. poz. 622)
u.z.l.	– ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2024 r. poz. 1287)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1233)

Inne

AP	– Additional Protocols
ACtHPR	– African Court on Human and Peoples' Rights
AC	– Appeals Chamber
AF	– Armed Forces
ARSIWA	– Articles on the responsibility of States for internationally wrongful acts
AI	– artificial intelligence
ASP	– Assembly of States Parties
AG	– Attorney General
BVerfG	– Bundesverfassungsgericht (German Federal Constitutional Court)
CAR	– Central African Republic
CSDD	– corporate sustainability due diligence
CSRD	– corporate sustainability reporting
CJEU	– Court of Justice of the European Union
CPC	– Criminal Procedures Code
DEIO	– Directive on the European Investigation Order
DAL	– EU Directive on the right of access to a lawyer in criminal proceedings
ECB	– European Central Bank
ECHR	– European Convention on Human Rights
ECtHR	– European Court of Human Rights
ECtHR (GC)	– European Court of Human Rights, Grand Chamber
EuCLR	– European Criminal Law Review
EDP	– European Delegated Prosecutor
EIO	– European Investigation Order
EPRO	– European Preservation Order
EPO	– European Production Order
EPPO	– European Public Prosecutor's Office
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
EU	– European Union

GBA	– Generalbundesanwaltschaft (Office of the German Federal Public Prosecutor)
ICCS	– ICC-Statute
IDI	– Institut de Droit International (Institute of International Law)
IACtHR	– Inter-American Court of Human Rights
IAC	– international armed conflict
ICJ	– International Court of Justice
ICC	– International Criminal Court
ICL	– international criminal law
ICTR	– International Criminal Tribunal for Rwanda
ICTY	– International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
ICTY (AC)	– International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Appeals Chamber
IHL	– International Humanitarian Law
ILC	– International Law Commission
IMT	– International Military Tribunal
IMFTE	– International Military Tribunal for the Far East
IMTFE	– International Military Tribunal for the Far East
IRMCT	– International Residual Mechanism for Criminal Tribunals
ISP	– Internet Service Provider
KSC	– Kosovo Specialist Chambers
MoU	– memorandum of understanding
MTK	– Międzynarodowy Trybunał Karny
NIAC	– non-international armed conflict
OTP	– Office of the Prosecutor
OJEU	– Official Journal of the European Union
OSCE	– Organization for Security and Co-operation in Europe
PCIJ	– Permanent Court of International Justice
PTC I	– Pre-Trial Chamber I
PTC II	– Pre-Trial Chamber II
RMSCSL	– Residual Mechanism of the Special Court for Sierra Leone
RSCSL	– Residual Special Court for Sierra Leone
RoL	– Rule of Law
RPE	– Rules of Procedure and Evidence
RF	– Russian Federation
SCSL	– Special Court for Sierra Leone
SCC	– Special Criminal Court
STL-Statute	– Statute of the Special Tribunal for Lebanon
SDG	– sustainable development goal
TEU	– Treaty on European Union
UNTOC	– UN Convention against Transnational Organized Crime

Wykaz skrótów

UN	– United Nations
MINUSCA	– Mission multidimensionnelle intégrée des Nations unies pour la stabilisation en Centrafrique (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic)
UNODC	– United Nations Office on Drugs and Crime
UDHR	– Universal Declaration of Human Rights

RECTOR
UNIVERSITATIS JAGELLONICAE
CRACOVENSIS

Kraków, sierpień 2024 roku

**Słowo Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego do tomu poświęconego
Panu prof. Piotrowi Hofmańskiemu**

Droga uniwersytecka Pana Profesora Piotra Hofmańskiego, rozpięta między czterema ośrodkami akademickimi – Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetem Śląskim w Katowicach, Uniwersytetem w Białymstoku i Uniwersytetem Jagiellońskim – wzbudzić musi podziw w każdym, kto choćby w zarysie zechce poznać jej przebieg. Imponuje jednak zarazem długoletnia sędziowska aktywność Pana Profesora, który związał się najpierw, w 1994 roku, z Sądem Apelacyjnym w Białymstoku, a następnie z Sądem Najwyższym, w którego Izbie Karnej zasiadał w latach 1996–2015 (wypada zaznaczyć, że od 1999 roku sprawował w nim też funkcję rzecznika prasowego).

W każdej z tych ról dał się Pan Profesor poznać jako wybitny sędzia i niedościgły jurysta, rozległą wiedzą i znakomitymi kompetencjami szczerze obdzielający najważniejsze krajowe i międzynarodowe instytucje, stowarzyszenia i komisje zajmujące się tworzeniem, opiniowaniem i egzekwowaniem przepisów prawa. Zasłynął przy tym także jako niezrównany autorytet naukowy o okazałym dorobku publikacyjnym (sygnował ponad 300 różnego rodzaju prac) i organizacyjnym (od roku 2003 do 2015 piastował stanowisko kierownika Katedry Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji UJ), który wycisnął niezatarty ślad na życiorysach co najmniej kilku pokoleń prawników. Stał się dla nich bez wątpienia charyzmatycznym wychowawcą i niekwestionowanym autorytetem moralnym, jak również wzorem uczonego, dochowującego najwyższych zasad i standardów naukowych.

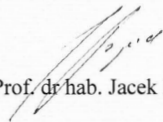
Za jedne z najjaśniejszych punktów kariery zawodowej Pana Profesora uznać można bezspornie powołanie na członka (w 2014 roku) i prezesa Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze (w 2021 roku). Oba te wydarzenia miały bezprecedensowy, par excellence historyczny, charakter. Uczyniły bowiem Pana Profesora Piotra Hofmańskiego pierwszym – i jak dotąd jedynym – polskim sędzią, który wszedł nie tylko w poczet tej ważnej i szacownej instytucji, w której kompetencjach leży ściganie i sądzenie najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego, lecz objął w niej także najwyższą, kierowniczą funkcję. Pełniąc tę szacowną służbę stał Pan Profesor niezachwianie na straży prawa międzynarodowego, w szczególności zaś praw jednostek, tudzież społeczności, cierpiących przede wszystkim wskutek agresji zbrojnej, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości.

Wykonując te zadania ponosił częstokroć znaczne osobiste koszty. Podkreślić należy, że postanowienia wydane przez Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze w okresie jego kadencji – spośród nich wymienić trzeba zwłaszcza ogłoszony w 2023 roku nakaz aresztowania prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina, oskarżonego o sprawstwo kierownicze zbrodni wojennych w Ukrainie – sprowadziły na niego dotkliwe, niebezpieczne retorsje ze strony rosyjskich organów ścigania. Decyzje i działania haskiego Trybunału oznaczały dla niego także – jak było choćby w przypadku rozgorzałego w 2023 roku konfliktu palestyńsko-izraelskiego – rozmaite zagrożenia oraz kontrowersje medialne i polityczne.

Tekst gratulacyjny Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego Jacka Popiela

Z tym większym uznaniem i wdzięcznością Społeczność akademicka Uniwersytetu Jagiellońskiego odnosi się zatem do niezwyklej misji Pana Profesora Piotra Hofmańskiego, który swoją odważną, niezłomną i bezkompromisową postawą od dekad służy w szerokim świecie imię najstarszej polskiej Wszechnicy, przysparzając jej splendoru i rozpoznawalności.

W tych jubileuszowych okolicznościach pragnę tytułem zakończenia skierować do Pana Profesora serdeczne powinszowania, wyrazy głębokiego podziwu i słowa sympatii. Składam wraz z nimi najlepsze życzenia, ufając, że nadchodzące miesiące i lata zapewnią Panu pomyślność w życiu osobistym i zawodowym, niosąc z sobą jednocześnie wytchnienie od trosk i wszelkich niepokojów.

Prof. dr hab. Jacek Popiel

PIOTROWI, SŁOWA NAJSERDECZNIEJSZE – NA JEGO JUBILEUSZ

Z trudnością przyjmuję do wiadomości to, co przed chwilą napisałem: Profesor Piotr Hofmański ma już za sobą 45 lat pracy naukowej i zaledwie dwa lata do ukończenia siedemdziesięciu lat!

Pamiętam, jak zawarliśmy bliższą znajomość na... Sycylii. W Syrakuzach. W późnych latach 90. ubiegłego wieku, gdy uczestniczyliśmy w konferencji zorganizowanej przez nieodżałowanego profesora M. Cheriffa Bassouniego w tamtejszym Międzynarodowym Instytucie Nauk Penalnych, a szczególnie gdy późnym wieczorem w kawiarence przy placu ze źródłem Aretuzy i papirusami opowiadałeś mi o pracy nad monografią o świadku anonimowym.

Już wtedy, drogi Piotrze, miałeś za sobą nietypową karierę uniwersytecką. Byłeś całkowitym zaprzeczeniem fatalnej polskiej praktyki polegającej na swoistym chowie wsobnym kadry naukowej, a więc od dyplomu ukończenia studiów poprzez wszystkie możliwe stopnie, aż do emerytury, zawsze w tej samej szkole wyższej. U Ciebie wszystko było inaczej. Najpierw w Toruniu stopień magistra i doktora, potem w Uniwersytecie Śląskim habilitacja, następnie w Białymstoku profesura i początek oraz dalszy rozwój kariery sędziowskiej, aż po prestiżową godność sędziego Sądu Najwyższego i wreszcie zaproszenie do najstarszej polskiej uczelni – Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ileż to nowych pomysłów, spostrzeżeń oraz atrakcyjnych refleksji przywiozłeś ze sobą do Krakowa, poznawszy z bliska wiele uczelni, w Polsce i za granicą! Iluż prawników wykształciłeś, ewentualnie co najmniej wpłynąłeś na kierunek ich drogi życiowej!

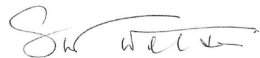
Nie ma pola, na którym byłeś czynny, na którym byś nie zostawił wyrazistych śladów Twojej wiedzy, inwencyjności oraz osobowości. Wywarłeś silny wpływ na nowatorską, szczególnie w części procesowej, kodyfikację karną z lat 2013–2015, niestety wkrótce unicestwioną przez ludzi, dla których słowa „prawo” oraz „sprawiedliwość” są tylko nazwami bez treści.

Dumny jestem z dołączenia przez Ciebie do autorskiej kontynuacji podręcznika akademickiego *Proces karny. Zarys systemu*. Wybranie zaś Ciebie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ na sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego z siedzibą w Hadze było już tylko prostą i zaszczytną oraz zasłużoną konsekwencją całej Twojej dotychczasowej działalności.

Piotrowi, słowa najserdeczniejsze – na Jego jubileusz

Piszę te słowa na Twój jubileusz, dziękując za Twoją przyjaźń, za Twoje dokonania i czekając na dalsze. Niech się więc dobrze dalej darzy Tobie i Twoim Najbliższym.

Plurimos annos drogi Piotrze!

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Stanisław Waltoś', with a stylized, flowing script.

Stanisław Waltoś

JUBILEUSZ PRACY NAUKOWEJ PROF. DR. HAB. PIOTRA HOFMAŃSKIEGO

W grudniu 2024 r. obchodzić będziemy 45-lecie pracy naukowej Pana prof. dr. hab. Piotra Hofmańskiego, związanego z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego od 2001 r. Profesor Piotr Hofmański kierował na Wydziale Katedrą Postępowania Karnego do czasu objęcia urzędu sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze. Od 1 marca 2024 r. – po zakończeniu funkcji Prezesa Międzynarodowego Trybunału Karnego – kieruje nowo utworzonym Krakowskim Centrum Międzynarodowego Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych.

Profesor Piotr Hofmański jest znakomitym znawcą prawa i postępowania karnego, redaktorem naczelnym *Systemu Prawa Karnego Procesowego*, autorem wielu publikacji poświęconych między innymi ochronie praw jednostki w postępowaniu karnym, propagujących standardy europejskie w tym zakresie. Jako autor i współautor podręczników (w tym słynnego z serii kryminałów podręcznika prof. Stanisława Waltosia i pierwszego podręcznika do międzynarodowego prawa karnego) oraz metodyki pracy sędziego w sprawach karnych miał olbrzymi wpływ na kształcenie kolejnych pokoleń prawników i sędziów.

Jubileusz Profesora to okazja nie tylko do przypomnienia Jego bogatego dorobku naukowego, lecz także do podziękowania za Jego działalność publiczną. Poza tym, że pracował naukowo, Profesor Piotr Hofmański był sędzią Sądu Najwyższego w Izbie Karnej (w latach 1996–2015), a także – przez kilkanaście lat – rzecznikiem prasowym tego Sądu. Przez kilka lat był zastępcą przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, a przez 2 lata (2013–2015) – jej przewodniczącym. W marcu 2015 r. rozpoczął – jako pierwszy Polak – służbę sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego, którego został wybrany Prezesem w marcu 2021 r. na trzyletnią kadencję. W tym czasie nie tylko kierował Trybunałem, lecz także wielokrotnie występował w obronie zasad państwa prawa w Polsce, krytykując wprowadzane wówczas zmiany w wymiarze sprawiedliwości zmierzające do podporządkowania władzy sądowniczej władzy politycznej. Jako dziekan najstarszego wydziału prawa w Polsce chciałem wyrazić w imieniu całej społeczności akademickiej podziękowania za Jego zaangażowanie w sprawy publiczne, wierność złożonej przysiędze sędziowskiej, a także nieugiętą postawę w ściganiu przestępstw przeciwko ludzkości i prawu humanitarnemu w trakcie pełnienia urzędu sędziego i Prezesa Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Pracownicy i studenci Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego mogą być dumni z tego, że Profesor Piotr Hofmański pozostaje członkiem wspólnoty akademickiej i podjął się stworzenia znaczącego ośrodka badań nad problematyką międzynarodowego prawa karnego.

Z okazji jubileuszu chciałem życzyć Panu Profesorowi zdrowia i energii do dalszej pracy twórczej oraz satysfakcji z budowania w Uniwersytecie Jagiellońskim krakowskiej szkoły prawa i postępowania karnego.

Kraków, 31 sierpnia 2024 r.

prof. dr hab. Jerzy Pisuliński
Dziekan Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Jagiellońskiego

CZĘŚĆ I

POSTĘPOWANIE KARNE

MARZENA ANDRZEJEWSKA

HIPERTROFIA ŚRODKÓW KONTROLI
PRAWOMOCNYCH ORZECZEŃ

„(...) Możesz, więc wpłynąć na bieg lawiny.
Łagodź jej dzikość, okrucieństwo
Do tego też potrzebne męstwo,
A chociaż nowoczesne państwo
Na służbę grzmi samarytańska,
Zbyt wieleśmy widzieli zbrodni,
Byśmy się dobra wyrzec mogli...”
Czesław Miłosz, *Traktat moralny*

1. WPROWADZENIE

Dobry los pozwolił mi zetknąć moje naukowe drogi z Czcigodnym Jubilatem na niekrótką chwilę i z wyrazami najgłębszego szacunku pragnę oddać tę wdzięczność moimi rozważaniami, do których skreślenia inspiracją stał się sam Drogi Profesor, i to za sprawą jednego z judykatów, który wydał na półmetku służby sędziowskiej w gmachu przy placu Krasińskich w Warszawie¹. Tekst wprowadzicie nie odzwierciedli, jak wiele podobnych lawin dzikości i okrucieństwa prawa, o których wspomina wiersz Miłosza, dane było przewyżczać Jubilatowi orężem sędziowskiej i trybunałskiej togi, więc niech przynajmniej będzie do tego wstępnym zaproszeniem. Dość tylko wspomnieć, że wcale niezaskakującym zrządzeniem przypadku na podobny przykład pojmowania kasacyjnej sprawiedliwości natrafiłam przy lekturze wspomnień Aleksandra Mogilnickiego, niegdyś Prezesa Izby Karnej Sądu Najwyższego, niespra-

¹ Wyrok SN z 27.10.2006 r., III KK 299/06, LEX nr 295335. W uzasadnieniu do wyroku podkreślono: „Wprawdzie na przeszkodzie orzekaniu w tym zakresie zdaje się stać art. 536 k.p.k., niemniej Sąd Najwyższy doszedł do przekonania, że wynikające z tego przepisu związanie granicami podniesionych zarzutów nie da się pogodzić z nakazem uczciwego sądenia. Sąd Najwyższy nie może bowiem pozwolić na to, aby w demokratycznym państwie prawnym urzeczywistniającym – zgodnie z art. 2 Konstytucji – zasady sprawiedliwości społecznej, w obrocie prawnym pozostało orzeczenie w sposób jawny z zasadami tego państwa sprzeczne, a takim z pewnością jest wyrok skazujący za zachowanie, które nie wyczerpuje znamion przestępstwa”. Por. glosa aprobująca do cytowanego wyroku: T. Woźny, *Glosa do wyroku SN z 27.10.2006 r., III KK 299/06*, LEX 2008.

wiedliwie doświadczonego za wierność niezawisłości sędziowskiej w czasach sanacji, który stojąc na „rozdrożu pomiędzy zbyt bezwzględną ustawą a sprawiedliwością” oddał rację przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej „słuszności”, którą nazywał w obliczu zapadłego wyroku również „krzyczącą niesprawiedliwością”². Nie były wówczas obu sędziom Sądu Najwyższego potrzebne nowe środki kontroli prawomocnych orzeczeń, wystarczał „nakaz uczciwego sądenia”, przez ostatnie lata doświadczany i znany bardziej pod hasłami przyzwoitości oraz sędziowskiej odwagi i, nie wiedzieć czemu, z nakazu wobec wszystkich orzekających – stał się przywilejem nielicznych. Inspiracją przywołanym wyrokiem Jubilata jest tym większa, że dobrze ilustruje, jak ponad dwie dekady temu, zanim jeszcze na dobre temat kontroli konstytucyjności prawa i bezpośredniego stosowania ustawy zasadniczej zyskał na popularności, w wybranych orzeczeniach sądu kasacyjnego dochodziło do odwoływania się do aksjologii konstytucyjnej. Był to szczególny czas, gdy w kognicji nadal pojawiały się kasacje od orzeczeń wydanych w czasach ponurego stalinizmu, z jawnym pogwałceniem elementarnych zasad prawa i nikt, nawet wówczas, nie zwątpił w etos sędziowski, z powodzeniem wypełniający niedostatki systemu prawa. Dostateczną ilustracją tych słów jest podjęta wówczas przez ustawodawcę decyzja, za niemal przychylnym aplauzem doktryny³, o usunięciu instytucji nieważności orzeczeń jako dodatkowej drogi weryfikacji prawomocnych orzeczeń – i to pomimo ogromnej fali napływających skarg do Sądu Najwyższego.

Być może dzisiaj historia powinna o sobie przypomnieć, gdy „listkiem figowym” skargi nadzwyczajnej usiłuje się wzmacniać w społeczeństwie przekonanie o sprawiedliwości sądenia, mierząc jej jakość ilością, czasami tylko *ex nomine* odmiennych wobec siebie środków zaskarżenia, które przysługują stronie. Tytułowa hipertrofia⁴, w medycynie rozumiana jako rozrost włókien mięśniowych będący efektem bodźca siłowego, jest przy tym najlepiej ilustrującym określeniem na również „siłowe” rozrastanie się naszego systemu środków kontroli prawomocnych orzeczeń o nowe insty-

² A. Mogilnicki, *Wspomnienia adwokata i sędziego*, Warszawa 2016, s. 256–257.

³ Instytucja nieważności orzeczeń zniknęła z dniem 1.07.2003 r., na mocy ustawy z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 17, poz. 155 ze zm.). Zob. P. Hofmański, *Nowela do Kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r. – założenia podstawowe*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003/38–39, s. 3–20; P. Hofmański, *Ciszej nad trumną nieważności...*, „Palestra” 2003/5–6, s. 119–125; S. Zabłocki, *Pożegnanie z nieważnością*, „Palestra” 2003/3–4, s. 90–99. Na gruncie ostatnich zmian rozbudowujących system kontroli orzeczeń nie sposób uniknąć refleksji, iż pobrzmiewa w nich częściowo sentyment za rozwiązaniami zbliżonymi do zlikwidowanej nieważności orzeczeń. Swoiste „domknięcie” systemu kontroli było oczekiwaniem również części z przedstawicieli doktryny, poszukujących optymalnego rozwiązania albo w przywróceniu instytucji nieważności orzeczeń, albo w powiększeniu istniejącego katalogu bezwzględnych przyczyn odwoławczych.

⁴ Wątpliwości w zakresie hipertrofii systemu kontroli orzeczeń wypowiedziano niegdyś pod kątem instytucji nieważności. Zob. S. Waltoś, *Nieważność ipso iure, czyli przyczynek do hipertrofii środków zaskarżenia w polskim procesie karnym* [w:] *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000, s. 325–342.

tucje, których skromnej ocenie zostaną poświęcone dalsze rozważania. Uchwycenie zasadniczych różnic między kasacją a pozostałymi wybranymi⁵ środkami kontroli o charakterze nadzwyczajnym (wznowienie postępowania i skarga nadzwyczajna) pozwoli ocenić, na ile aktualne rozwiązania systemowe są wobec siebie uzupełniające, a na ile pozostają w stosunku konkurencyjności z kasacją, czyniąc kontrolę prawomocnych orzeczeń nieprzejrystą i nieefektywną.

2. WZNOWIENIE POSTĘPOWANIA

Zakres tej kontroli zmieniał się w zależności od współlistnienia przesłanek nieważności postępowania lub ich braku w systemie prawnym. Od początku przesłanki wznowienia postępowania pozbawiono zasadniczo cech konkurencyjności wobec podstaw kasacyjnych, przedmiot rozstrzygnięcia podporządkowując wyłącznie kwestii zaistnienia podstaw wznowieniowych, nie zaś zagadnieniom odpowiedzialności karnej⁶. Nie oznacza to jednak, iż postępowanie w przedmiocie wniosku o wznowienie toczy się zupełnie niezależnie od postępowania kasacyjnego i nie ma częściowo charakteru pochodnego do jego wyników i przebiegu⁷, co widać dobrze na gruncie bezwzględnych przyczyn odwoławczych, które stanowią podstawy dla wznowienia

⁵ Warto tu tylko nadmienić, iż środków przeciwkasacyjnych część doktryny dopatruje się również w instytucji skargi na wyrok sądu odwoławczego, co jednak ze względu na dopuszczalne ramy tego opracowania i wysuwane kontrowersje co do spełnienia przez tę instytucję cech nadzwyczajnego środka zaskarżenia należy pozostawić w formie jedynie komentarza w tym miejscu. Por. P. Czarnecki, *Skarga na wyrok sądu odwoławczego. (Non)sens nowego rozdziału 55a Kodeksu postępowania karnego?* „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016/2, s. 94; S. Steinborn, *Skarga na wyrok kasacyjny sądu odwoławczego na tle systemu środków zaskarżenia w polskim procesie karnym* [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, LEX 2017; A. Sakowicz, *Zakres kontroli dokonywanej przez Sąd Najwyższy przy rozpoznawaniu skargi na wyrok kasacyjny sądu odwoławczego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2018/1, s. 171.

⁶ Postanowienie SN z 29.10.1997 r., II KZ 130/97, OSNKW 1998/1–2, poz. 10; postanowienie SA w Krakowie z 8.06.2000 r., II AKO 27/00, KZS 2000/6, poz. 23. Por. A. Murzynowski, *Podstawy wznowienia postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1970/7–8, s. 994–997; S. Śliwiński, *Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski na tle porównawczym*, Warszawa 1957, s. 5–13; M. Biłtyj, A. Murzynowski, *Wznowienie postępowania karnego w PRL w świetle prawa i praktyki*, Warszawa 1980, s. 83–88.

⁷ Warto tu porównać instytucje kontroli kasacyjnej i wznowieniowej (tzw. restytucji) w Księstwie Warszawskim (S. Sobociński, *Kasacja a restytucja w systemie sądowo-odwoławczym Księstwa Warszawskiego*, „Annales UMCS” 1988/35, s. 97–98). W art. 15 i 16 dekrety z 3.04.1810 r. wprowadzających organizację Sądu Kasacyjnego („Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego” 1810, s. 151–185), po raz pierwszy przewidziano analogiczne do dzisiejszych rozwiązanie kolizji podstaw kasacyjnych i wznowieniowych, w szczególności poprzez ustalenie, że wniesienie kasacji przez prokuratora królewskiego nie zamyka stronie drogi do restytucji, zaś w przypadku gdy na podstawie tych samych podstaw obie drogi zaskarżenia są dopuszczalne, skorzystanie z drogi kasacyjnej powodowało utratę prawa do restytucji (wznowienia) na okoliczność wymienionego zarzutu.

postępowania z urzędu⁸. Wprawdzie ustawodawca nie przewiduje w ustawie *expressis verbis* pierwszeństwa dla żadnej z tych instytucji, niemniej wyraźnie statuuje zakaz wznowienia postępowania z powodu tych samych uchybień wymienionych w art. 439 § 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁹, które były przedmiotem rozpoznania w trybie kasacji. Z komentowanego art. 542 § 4 k.p.k. wynika, że wznowienie postępowania z urzędu nie może w jakiejś mierze polemizować z ustaleniami co do faktu wystąpienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej w postępowaniu kasacyjnym. Kontrola kasacyjna przeprowadzona w tym zakresie może wystarczyć dla wystąpienia swoistej przesłanki negatywnej dla prowadzenia tak samo zakresłej kontroli wznowieniowej. Nieco utrudnia wykładnię fakt, iż stosownie do treści art. 536 k.p.k. sąd rozpoznający kasację zobligowany jest do kontroli orzeczenia pod kątem wystąpienia przyczyn odwoławczych wymienionych w treści art. 439 § 1 k.p.k., w tym również poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami. Obecnie przeważa kierunek niewykluczający *a priori* wznowienia postępowania z urzędu w sprawie, w której prowadzone było postępowanie kasacyjne¹⁰. Jest to rozwiązanie, które wzmacnia system kontroli orzeczeń prawomocnych, nie dając sądowi kasacyjnemu swoistego „immunitetu nieomyślności”, nawet jeśli tylko literalna wykładnia art. 542 § 4 k.p.k. do takiego wniosku wprost nie prowadzi¹¹.

⁸ Na gruncie postępowania nadzwyczajnorewizyjnego, które nie ograniczało się do kontroli prawa, ale również faktu, dostrzegano pewną skomplikowaną konkurencję podstaw wznowienia i rewizji nadzwyczajnej wobec przesłanki *de novis* (nowe fakty i dowody). Tam zaś, gdzie dochodziło do konkurencji na gruncie bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 388 ustawy z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96), sugerowano stronom wpięrow korzystać z instytucji wznowienia jako procedury bezpośrednio dostępnej dla stron, mniej skomplikowanej i najczęściej niewymagającej angażowania najwyższej instancji sądowej. W tym znaczeniu rewizja nadzwyczajna miała służyć w sytuacjach wyjątkowych, stanowiąc dla praktyki sądowej możliwość ukształtowania prawidłowego i jednolitego orzecznictwa. Szerzej: J. Samochowiec, *Wielość ocen prawnych co do podstawy rewizji nadzwyczajnej i wznowienia postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1980/9, s. 56–62; J. Nelken, *Nowe fakty lub dowody jako podstawa wznowienia postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1973/6, s. 916.

⁹ Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm. – dalej: k.p.k.

¹⁰ Postanowienia SN z: 21.04.2005 r., II KO 59/04, OSNKW 2005/6, poz. 56; 30.01.2013 r., IV KO 79/12, LEX nr 1277778, oraz wyrok SN z 30.11.2016 r., V KO 83/16, LEX nr 2178684. Przyjęcie jednak powyższego założenia nie jest pozbawione konsekwencji na gruncie wykładni art. 536 k.p.k., który obliguje do kontroli sprawy pod względem wszystkich ewentualnych uchybień z art. 439 § 1 k.p.k. Założenie to może prowadzić do wniosku, iż tym samym zakładamy możliwość niewywiązania się przez sąd kasacyjny z powyższego obowiązku rozpoznania sprawy, z tej okoliczności wyprowadzając prawo do wznowienia postępowania z urzędu. Gdyby jednak ustawodawca chciał wykluczyć możliwość inicjowania tego postępowania po uprzednim zakończeniu działalności sądu kasacyjnego, to wydaje się, iż inaczej zredagowałby treść omawianego art. 542 § 4 k.p.k. Por. S. Zabłocki, *Nowe i nie całkiem nowe wznowienie*, „Palestra” 2003/9–10, s. 92; A. Sakowicz, *Wznowienie postępowania na niekorzyść oskarżonego: między sprawiedliwością materialną a zasadą pewności prawa*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011 (numer specjalny), s. 265–274.

¹¹ Wyczerpanie drogi kasacyjnej nie może zatem automatycznie oznaczać, iż niemożliwe jest wzruszenie orzeczenia w drodze wznowienia postępowania z urzędu. Inną rzeczą jest oczywiście fakt, iż takie uzupełnienie kontroli kasacyjnej przez instytucję wznowienia nie ma aż tak znaczącego

Dyspozycję art. 542 § 4 k.p.k. odnosi się do sytuacji, gdy doszło do podniesienia (ujawnienia) w postępowaniu kasacyjnym konkretnej, bezwzględnej przyczyny odwoławczej¹². Gdy zatem sąd kasacyjny błędnie uznał, że podnoszona bezwzględna przyczyna odwoławcza nie zachodzi i na tej podstawie oddalił kasację lub dał temu wyraz w uzasadnieniu, dochodzi do swoistej prekluzji, niewzruszalnego domniemania. Nie sposób z powyższym założeniem w żaden sposób polemizować, nie tylko przez wzgląd na związanie siłą autorytetu organu orzekającego, ale również przy uwzględnieniu, że bezwzględne przyczyny odwoławcze jako ściśle, enumeratywnie wymienione naruszenia procesowe, obwarowane bogatym orzecznictwem, nie powinny nastroczać szczególnych problemów wykładniczych przy kontroli orzeczenia w instancji kasacyjnej. Z tego względu należy dojść do wniosku, iż instytucja wznowienia postępowania, w tym również inicjowana na podstawie art. 542 § 4 k.p.k., pozostaje w funkcjonalnym związku z postępowaniem kasacyjnym, nie stanowiąc dla niej w obecnym brzmieniu konkurencji.

3. SKARGA NADZWYCZAJNA

Z innych niż wyżej przedstawione założeń ustawodawca wyprowadził nową instytucję procesową, nieznana dotychczasowemu systemowi kontroli orzeczeń, w postaci tzw. skargi nadzwyczajnej, ułożonej w treści art. 89–95 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym¹³. Pomimo wcześniej zebranych doświadczeń w obszarze insty-

wydziewku w praktyce orzeczniczej i stanowi jedynie swoistą „kłapę bezpieczeństwa” dla sytuacji ekstraordynaryjnych. Wzmaga to okoliczność, że kontrola kasacyjna, gdy jest inicjowana przez strony, ze względu na upływ terminów zawitych, zazwyczaj poprzedza decyzję o wznowieniu postępowania z urzędu. Wyjątkiem jest tu możliwość wnoszenia kasacji przez podmioty specjalne, wymienione w art. 521 § 1 k.p.k., które nie są ograniczone terminem przy kierowaniu środka zaskarżenia na korzyść oskarżonego. Przyjęcie odmiennej wykładni art. 542 § 4 k.p.k. doprowadziłoby tym samym do całkowitego zmarginalizowania instytucji wznowienia.

¹² Postanowienia SN z: 30.01.2013 r., IV KO 79/12, LEX nr 1277778; 27.01.2010 r., III KO 61/09, OSNwSK 2010/1, poz. 163. Z wystąpieniem negatywnej przesłanki dla wznowienia postępowania z urzędu nie mamy do czynienia wówczas, gdy z akt postępowania kasacyjnego nie wynika w żaden sposób, aby Sąd Najwyższy wypowiedział się w kwestii danych uchybień. Dyspozycja art. 542 § 4 k.p.k. ogranicza się m.in. do następujących okoliczności: podniesienia w zarzucie kasacyjnym bezwzględnej przyczyny odwoławczej, wypowiedzenia się w treści uzasadnienia sądu kasacyjnego w przedmiocie kontroli orzeczenia pod kątem wystąpienia konkretnej bezwzględnej przyczyny odwoławczej czy nawet zasygnalizowania faktu takiej kontroli wyłącznie w protokole rozprawy lub posiedzenia, gdy taka okoliczność została podniesiona np. na zarzut strony procesowej w trakcie już toczącego się postępowania.

¹³ Dz.U. z 2024 r. poz. 622 – dalej: ustawa o SN. Według diagnozy projektodawcy kontrola w trybie skargi nadzwyczajnej zakładała zwiększenie bezpieczeństwa prawnego obywateli, odbudowanie autorytetu organów władzy sądowniczej, zwiększenie zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości czy przywrócenie elementarnego ładu prawnego, zgodnie z zasadą sprawiedliwości społecznej. Uzasadnienie projektu ustawy o Sądzie Najwyższym z 26.09.2017 r., VIII kadencja, druk sejm. nr 2003 – dalej: uzasadnienie, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/5AB89A44A6408C3CC12581D800339FED/%24File/2003.pdf> (dostęp: 5.04.2024 r.). Słusznie RPO w uwagach

tucji nieważności orzeczeń zdecydowano się na rozbudowanie systemu kontroli orzeczeń, przy jednocześnie funkcjonujących możliwościach wzruszania prawomocnego orzeczenia z urzędu (instytucja wznowienia postępowania – art. 542 § 3 k.p.k.) lub przez podmioty o charakterze urzędowym, tj. Rzecznika Praw Obywatelskich, Prokuratora Generalnego – Ministra Sprawiedliwości czy Rzecznika Praw Dziecka (przy tzw. kasacji nadzwyczajnej – art. 521 k.p.k.)¹⁴. Już w uzasadnieniu do ustawy wprowadzającej ten środek zaskarżenia nie bez przyczyny dostrzeżono potrzebę usprawiedliwienia się przed potencjalnymi zarzutami o konkurencyjność z kasacją. Argumentowano, że skarga w odróżnieniu od kasacji obejmuje kontrolą również sprzeczność ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego oraz przysługuje od prawomocnych orzeczeń, od których nie złożono wcześniej innego środka zaskarżenia, bez względu na moment uprawomocnienia się orzeczenia w toku instancji. Ustawodawca nie krył się przy tym z zamiarem przywrócenia elementów rewizyjności do kognicji Sądu Najwyższego¹⁵. Najistotniejsze jednak z punktu widzenia oceny konkurencyjności nowej instytucji z kasacją wydaje się porównanie obok zakresu podmiotowego i przedmiotowego środka kontroli również jego podstaw zaskarżenia. W redakcji podstaw zaskarżenia: „naruszenia zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji” czy „orzeczeniu w sposób rażąco naruszający prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie” można dopatrzyć się innego rażącego naruszenia prawa, mogącego

do projektu ustawy wprowadzającej omawianą instytucję dostrzegł hipotetyczną możliwość sprawowania przez jedną z izb SN (nową Izbę Nadzwyczajną i Spraw Publicznych) rozpoznającą skargi nadzwyczajne sposobności do sprawowania nadzoru judykacyjnego nad działalnością sądu kasacyjnego (Izby Karnej SN), co jeszcze bardziej wyróżnia się na tle orzecznictwa strasburskiego (wyroki ETPC z 8.11.2021 r., 49868/19 i 57511/19, Dolińska-Ficek i Ozimek v. Polska, czy z 23.11.2023 r., 50849/21, Wałęsa v. Polska, HUDOC, oraz uchwały pełnego składu SN z 23.01.2020 r., BSA I-4110-1/20, LEX nr 2784794), odmawiających nowej izbie legitymizacji jako sądu bezstronnego i niezawisłego.

¹⁴ Skarga nadzwyczajna została zasadniczo powierzona tym samym podmiotom wymienionym w treści art. 521 k.p.k., jedynie z tą zmianą, iż w zakresie swej właściwości skargę wnoszą również: Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, a przysługuje ona od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego i wojskowego kończącego postępowanie w sprawie.

¹⁵ Nie sposób przy tym zgodzić się, aby w piśmiennictwie można było odnotować w ostatnich latach szczególnie intensywnie wysuwane postulaty przywrócenia instytucji zbieżnej z rewizją nadzwyczajną. Rewizyjności można dopatrzyć się w skardze nadzwyczajnej zarówno w dodatkowej kontroli ustaleń faktycznych po uprawomocnieniu się orzeczenia, jak i w zniesieniu wymogu wyczerpania toku instancji, inicjowania kontroli przez podmioty o charakterze urzędowym (z dopuszczeniem dla stron postępowania jedynie tzw. systemu podań), możliwości reformatoryjnego orzekania w niejako dodatkowo uruchomionej, ekstraordynaryjnej instancji. Dość wspomnieć, iż zakres uprawnień, tu szczególnie Prokuratora Generalnego – Ministra Sprawiedliwości, został, jeszcze przed wprowadzeniem skargi nadzwyczajnej, dodatkowo rozszerzony w treści art. 523 § 1a k.p.k. o kolejny rewizyjny element w postaci możliwości wnoszenia kasacji z powodu niewspółmierności kary.

mieć istotny wpływ na treść orzeczenia w ujęciu kasacyjnym (art. 523 § 1 k.p.k.)¹⁶. Ustawodawca nieudolnie usiłował odizolować te dwa środki zaskarżenia, z jednej strony podkreślając fakt, że skarga nie przysługuje od orzeczenia wydanego przez sąd kasacyjny, i wskazując w art. 89 § 1 ustawy o SN, iż przysługuje od prawomocnych orzeczeń sądu powszechnego lub sądu wojskowego, z drugiej zaś strony, zgodnie z treścią art. 90 § 2 ustawy o SN, sformułował zakaz opierania skargi nadzwyczajnej na zarzutach, które były przedmiotem rozpoznania kasacji przyjętej do rozpoznania. Jest to rozwiązanie znane w kontekście instytucji wznowienia postępowania, niemniej w odniesieniu do skargi nadzwyczajnej uczynione połowicznie. W przywołanym przepisie mechanizm antykolizyjny sformułowano bowiem szerzej, opierając się nie tylko na tożsamości zarzutów, ale na tożsamości podstaw zaskarżenia. Okazuje się bowiem, że tak pomyślany w art. 90 § 2 ustawy o SN swoisty zakaz antykumulacyjny opiera się na wykluczeniu powtórzenia zarówno w kasacji, jak i w skardze nadzwyczajnej tych samych zarzutów, przy jednoczesnym zlekceważeniu faktu, iż na podstawie art. 536 k.p.k. sąd kasacyjny jest uprawniony do przeprowadzenia kontroli również poza granicami zarzutów podniesionych przez stronę, w ściśle przez ustawę wymienionych przypadkach. Tak otworzone pole do recenzowania działalności judykacyjnej w ramach jednego organu, jakim jest Sąd Najwyższy, poza względami ustrojowymi i kolizją konstytucyjną z art. 183 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.¹⁷, prowadzi do kontrowersyjnej hierarchizacji również omawianych środków zaskarżenia, skardze nadzwyczajnej oddając miano środka wyższego stopnia¹⁸.

Trzeba tu dostrzec jeszcze dwa zastrzeżenia w ustawie, które tę dwustopniowość środków zaskarżenia wzmacniają. Jak wynika z treści art. 89 § 1 ustawy o SN, omawianej skargi nadzwyczajnej nie można skierować bezpośrednio wobec orzeczenia kasacyjnego, nie ma zaś już przeszkód, aby w toku postępowania, w którym został wdrożony tryb kasacyjny, doszło na etapie postępowania ponownego do zainicjowania ekstraordynaryjnej kontroli przez zaskarżenie orzeczenia pierwszej lub drugiej instancji. O pewnej subsydiarności kontroli w ramach skargi nadzwyczajnej można co prawda mówić w kontekście art. 89 § 1 in fine ustawy o SN, gdzie możliwość uchylenia lub zmiany orzeczenia w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia ma charakter pierwszoplanowy, a wniesienie skargi jest niedopuszczalne, póki istnieje możliwość korekty w drodze innych środków zaskarżenia¹⁹. Wydaje

¹⁶ Jest ona również określana jako kompilacja o rodowodzie cywilistycznym: skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ k.p.c. i n.) z instytucją skargi konstytucyjnej (art. 79 Konstytucji RP).

¹⁷ Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm. – dalej: Konstytucja RP.

¹⁸ Zob. A. Kotowski, *Skarga nadzwyczajna na tle modeli kontroli odwoławczej*, „Prokuratura i Prawo” 2018/9, s. 51–52.

¹⁹ Pewne rozbieżności interpretacyjne może rodzić redakcja cytowanego przepisu, przy którym powstaje pytanie, czy niemożność korekty orzeczenia oznacza zarówno pierwotną niedostępność do innych środków kontroli, czy niedopuszczalność wtórną spowodowaną wyczerpaniem toku instan-

się zatem, iż w odróżnieniu od kontroli kasacyjnej, skarga może stanowić w wyjątkowych sytuacjach nawet premię dla bierności strony, która uzyska reformatoryjne rozstrzygnięcie, definitywnie kończące możliwość dalszej ingerencji sądu. Istnieje wprawdzie, jak ujęto to w piśmiennictwie, swoista zaporę przed nadużyciami stron w postaci zamknięcia bezpośredniego inicjowania postępowania przez strony, niemniej jest to nadal ryzyko istniejące i z pewnością nieakceptowalne.

W ten niejako sposób ustawodawca częściowo zdeprecjonował dotychczasową efektywność innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia i można tylko żywić nadzieję, że zupełność istniejącego dotąd systemu nadzwyczajnych środków zaskarżenia zmarginalizuje zastosowanie nowej instytucji do sytuacji zupełnie ekstraordynaryjnych²⁰. Ogólnikowość podstaw do wniesienia skargi nadzwyczajnej i długi okres przysługujący podmiotom uprawnionym do jej wniesienia stwarzają rzeczywistą pokusę, aby zamiast formułować skargę kasacyjną w zawitym terminie 30 dni od doręczenia wyroku wraz z uzasadnieniem, poprzestać na instytucji skargi nadzwyczajnej²¹. Ostatecznym zatem etapem kontroli orzeczenia, zupełnie wyjątkowo i jednorazowo w sprawie uruchamianym ma być według zamierzeń ustawodawcy instytucja skargi nadzwyczajnej, dopuszczająca kontrolę pełną, niewykluczającą możliwości przeprowadzenia „własnego” postępowania dowodowego²². Należy jednak stanąć na stanowisku, nieodosobnionym wobec wielu już wypowiedzianych, krytycznych głosów w doktrynie²³, iż multiplikacja instancji i instytucji kontrolnych wobec tak zbieżnych elementów materialnoprawnych skargi nadzwyczajnej z kasacją, a w zakresie proceduralnym odwołanie się wprost do stosowania przepi-

cji lub zaniechaniem strony, choćby nawet zawinionym, prowadzącym do stabilizacji jego sytuacji prawnej w postaci uprawomocnienia się orzeczenia.

²⁰ D. Gruszecka, *Podstawy skargi nadzwyczajnej w sprawach karnych – uwagi w kontekście „wypełniania luk w systemie zaskarżenia”*, „Palestra” 2018/9, s. 27–28; K. Dziga, *Czy merytoryczne rozpoznawanie skargi nadzwyczajnej w sprawach karnych jest możliwe?*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019/5, s. 17.

²¹ Do dziś funkcjonująca instytucja tzw. kasacji nadzwyczajnej, wnoszonej przez podmioty kwalifikowane (art. 521 k.p.k.) uprawniała strony do wnoszenia podań o interwencję kasacyjną, nawet wówczas, gdy organy te z urzędu pewnych wadliwości nie dostrzegały. Inną rzeczą jest, iż na przestrzeni 5 lat druga ze stron konfliktu prawnego, którą m.in. jest pokrzywdzony, występujący przed sądem w charakterze oskarżyciela posiłkowego, zmuszony będzie pogodzić się z „tymczasowością” prawomocności orzeczenia i zaakceptować nawet daleko posunięte modyfikacje orzeczenia, nie wyłączając czynienia przez Sąd Najwyższy ponownych ustaleń faktycznych, i to w okresie tak odległym od dotychczasowego orzekania w sprawie.

²² Powstaje przy tym pytanie, gdzie ustawodawca upatruje podstawy do przeprowadzania postępowania dowodowego przed Sądem Najwyższym, gdyż odesłanie do regulacji kasacyjnej wydaje się niewystarczające i musi prowadzić do odpowiedniego stosowania przepisów o postępowaniu przed pierwszą i drugą instancją (zob. art. 518 i 458 k.p.k.). Trójstopniowe odesłanie do niektórych kwestii istotnych z punktu widzenia procedury rozpoznawania skargi nadzwyczajnej nie przyczynia się do skuteczności wprowadzonej procedury kontrolnej.

²³ Por. P. Czarnecki, *Skarga nadzwyczajna do Sądu Najwyższego – najnowszy środek kwestionowania orzeczeń w postępowaniu karnym* [w:] *W obliczu reformy sądownictwa w Polsce. Główne problemy przebiegu postępowań sądowych*, red. D. Gil, A. Piasecki, Lublin 2018, s. 141–142.

sów kasacyjnych, nie pozwala uzasadnić celowości wprowadzenia nowego środka zaskarżenia. Można jedynie przyznać ustawodawcy rację, iż wedle deklaracji złożonej w uzasadnieniu ustawy stabilności orzeczeń postanowił nie strzec za wszelką cenę. Jest to ze wszech miar rozwiązanie, które należałoby ocenić krytycznie nie tylko przez wzgląd na ogromną wartość, jaką stanowi z punktu widzenia prawa do sądu – uprawnienie do definitywnego zakończenia sporu w rozsądnym czasie, ale również przy uwzględnieniu kolizyjności z kontrolą kasacyjną, a więc wprowadzenia rozwiązania niesprzyjającego efektywności i przejrzystości kontroli orzeczeń prowadzonej w obu nadzwyczajnych trybach.

Jeszcze większy niepokój może budzić ujęty w niektórych dotychczas wydanych postanowieniach w przedmiocie skargi nadzwyczajnej standard tzw. sprawiedliwości indywidualnej (sprawiedliwości społecznej) jako swoista bariera dla wzruszania prawomocnych orzeczeń. Jak się okazuje, samo naruszenie sprawiedliwości proceduralnej, choćby poprzez oparcie rozstrzygnięcia na przepisie niezgodnym z Konstytucją RP, nie uprawnia do uznania, iż równocześnie doszło do naruszenia „sprawiedliwości społecznej”, a ta winna mieć znaczenie nadrzędne²⁴. Nie trzeba przy tym przekonywać, że przedmiotowa konkluzja na okoliczność rozpoznawanej skargi nadzwyczajnej nie da się pogodzić z poczuciem sędziowskiej odpowiedzialności za sprawiedliwość orzeczenia, zanurzonej w aksjologii konstytucyjnej, a przywołanej w cytowanym orzeczeniu Jubilata. Tak wywiedziona argumentacja na gruncie nowej instytucji skargi nadzwyczajnej stwarza uzasadnione obawy o relatywizowanie sprawiedliwości proceduralnej, a zatem prawidłowości orzeczenia podlegającego kontroli od jeszcze bardziej nieuchwytnych treści w postaci sprawiedliwości społecznej. Powstaje bowiem pytanie, na jakim aspekcie ustawy regulującej postępowanie w przedmiocie skargi nadzwyczajnej oparto tę podstawę do oddalenia skargi? Nie była to również podstawa odwołująca się do konstytucyjnych zasad sprawiedliwości społecznej, zasad uczciwego sądzenia czy zasad demokratycznego państwa prawnego, jak miało to miejsce w sytuacjach ekstraordynaryjnych, gdy sąd kasacyjny, także w osobie Jubilata, był zmuszony orzekać poza granicami orzekania określonymi w treści art. 536 k.p.k., bezpośrednio powołując się na przepisy konstytucyjne²⁵. Tych kilka precedensowych niemal orzeczeń sądu kasacyjnego było krytykowane w piśmiennictwie, choć odpowiednio powoływały się na bezpośrednie umocowanie w tekście ustawy zasadniczej i pewnej aksjologii orzekania, zgodnie z którą nie można takich rozstrzygnięć z czystym sumieniem sędziowskim pozostawić w obrocie prawnym. W wymienionych przypadkach kasacyjnych, każdorazowe orzeczenie

²⁴ Postanowienia SN z 3.04.2019 r.: I NSNk 1/19, LEX nr 2649731, i I NSNk 2/19, LEX nr 2649782.

²⁵ Wyroki SN z: 9.10.2001 r., IV KKN 328/97, LEX nr 50491; z 2.03.2005 r., II KK 225/04, LEX nr 199725; 27.10.2006 r., III KK 299/06, LEX nr 295335; 10.06.2009 r., III KK43/09, LEX nr 515564; 2.12.2011 r., IV KK 202/11, LEX nr 1109321; 19.06.2019 r., IV KK17/19, LEX nr 2697619.

poza granicami art. 536 k.p.k. służyło działaniu na korzyść oskarżonego, w sposób oczywisty skazanego niesłusznym i niesprawiedliwym wyrokiem. W cytowanych zaś postanowieniach w przedmiocie skargi nadzwyczajnej to właśnie argument niepolepszania sytuacji procesowej oskarżonego ostatecznie zwyciężył. Z powołaniem się na zasady demokratycznego państwa prawnego, które wprost wynikają z ustawowych podstaw zaskarżenia, doszło do zlekceważenia sprawiedliwości proceduralnej, mimo iż właśnie sprawiedliwy przebieg procesu w ujęciu proceduralnym jest elementem demokratycznego państwa prawnego i prawa do sądu. Najpoważniejsze naruszenia prawa procesowego, które towarzyszą wydawaniu orzeczenia, nie mogą w sposób „przymusowy” kreować czyjejś sytuacji prawnej. Pogwałcenie normy procesowej o zasadniczym znaczeniu dla przebiegu procesu staje się bezprawiem i na tym bezprawiu żadne uczciwe rozstrzygnięcie sądu ostać się nie powinno. Wymownym odzwierciedleniem tego w ustawie karnoprocesowej jest treść art. 536 k.p.k., która pozwala sądowi kasacyjnemu na przekraczanie granic skargi, w głównej mierze w przypadkach dotyczących naruszeń prawa procesowego.

4. PODSUMOWANIE

Dotychczasowe regulacje kontroli nadzwyczajnych środków zaskarżenia oparte były na równowadze i do pewnego stopnia separacji, tak aby poszczególne rodzaje uchyleń zasadniczo można było korygować w drodze jednego z nadzwyczajnych środków zaskarżenia²⁶. To, co niegdyś zdecydowało o rezygnacji z instytucji nieważności, powinno skłonić ustawodawcę do rozważenia, czy zakładanych celów nie można było osiągnąć przy minimalizacji środków, przy odpowiedniej korekcie dotychczas funkcjonujących instytucji kontrolnych, w tym szczególnie postępowania kasacyjnego, od dookreślenia granic orzekania sądu kasacyjnego *de lege lata*, a skończywszy na wytyczeniu możliwych modyfikacji tych granic *de lege ferenda*. To jednak zawsze musi odbywać się przy zrównoważeniu niezwykle doniosłych wartości, w tym zasad pewności prawa, prawa do sądu, rzetelności i sprawności organów sądowniczych, gdyż przy braku zachowania pewnej proporcjonalności „sprawiedliwość” dochodzona za wszelką cenę przez strony, staje się niegodziwością dla porządku prawnego i niesprawiedliwością dla samych uczestników tego postępowania (*fiat iustitia, et pereat mundus*). Jak się zatem okazuje, decyzja ustawodawcy dokonana bez rzetelnej analizy granic orzekania dostępnych środków zaskarżenia, jest nie tyle nawet „nadregulacją”, co wręcz środkiem przeciwnym do założonych celów. Zbyt rozbudowany katalog środków przysługujących od prawomocnych orzeczeń

²⁶ Wyroki TK z: 21.07.2009 r., K 7/09, OTK-A 2009/7, poz. 113; 27.09.2012 r., SK 4/11, OTK-A 2012/8, poz. 97. Orzecznictwo sądu konstytucyjnego wypracowało dwie takie możliwości, uzasadniające wzruszenie orzeczenia w drodze nadzwyczajnych środków zaskarżenia, które miały swoje odzwierciedlenie w akcie normatywnym: nowe dowody (co aktualizuje się przy wznowieniu postępowania) oraz rażące naruszenie prawa (jak ma to miejsce przy kasacji).

sądowych może nie służyć stabilności prawa i zamiast pełnić funkcję prewencyjną oraz stymulacyjną – doprowadzić do dysfunkcjonalności systemu kontroli orzeczeń, w najmniejszym wymiarze nie zabezpieczając stron procesowych, które zainteresowane są możliwie szybkim i ostatecznym rozstrzygnięciem swojej sytuacji prawnej. Każda tymczasowość rozwiązań, szczególnie regulujących sytuację prawną jednostek, zwłaszcza w prawie represyjnym, uderza w elementarne składniki ładu prawnego i sprawiedliwości społecznej, nie zwiększając bezpieczeństwa prawnego i autorytetu organów wymiaru sprawiedliwości w społeczeństwie. Tak zakreślone ryzyko aktualizuje się zwłaszcza w kontekście nadzwyczajnych środków zaskarżenia, które służą kontroli orzeczeń prawomocnych.

MARZENA ANDRZEJEWSKA – doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne; Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet w Siedlcach; ORCID: 0000-0002-7578-4095.

MACIEJ ANDRZEJEWSKI

ROZWAŻANIA O ISTOCIE WYROKU ŁĄCZNEGO

1. WPROWADZENIE

Prowadzenie moich badań naukowych byłoby niemożliwe bez osoby prof. dr. hab. Piotra Hofmańskiego, pod opieką którego przygotowałem pracę magisterską oraz dysertację doktorską do czasu objęcia przez Pana Profesora funkcji sędziego Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze, a następnie Prezesa tegoż Trybunału. Profesor nie tylko zainspirował mnie do podjęcia trudu analizy problematyki postępowania w przedmiocie wydania wyroku łącznego, lecz także zachęcał do samodzielnych przemyśleń, poszukiwań właściwych rozwiązań i stawiania nieoczywistych hipotez badawczych, również w kontekście istoty wyroku łącznego, za co jestem Panu Profesorowi bardzo wdzięczny.

W niniejszym opracowaniu została postawiona hipoteza badawcza, zgodnie z którą wyrok łączny jest *sui generis* wyrokiem w polskim procesie karnym, niemiejącym się w tradycyjnym podziale wyroków. Dążąc do konfirmacji lub falsyfikacji postawionej hipotezy, konieczne trzeba rozważyć jego charakter normatywny na tle przyjmowanych w doktrynie i orzecznictwie poglądów, zgodnie z którymi wyrok łączny jest wyrokiem skazującym albo szczególnym rodzajem wyroku skazującego lub też głoszącym, iż wyrok łączny nie jest wyrokiem skazującym.

Z analizy procedury zmierzającej do wydania omawianego rozstrzygnięcia wynika, że postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego w literaturze przedmiotu i orzecznictwie sądowym pojmowane jest jako postępowanie *sui generis*, a to ze względu na znaczące odmienności od postępowania zasadniczego w głównym przedmiocie procesu¹. Poczyniona konstatacja dotycząca charakteru normatywnego tego postępowania musi prowadzić do pytania: czy wyrok łączny będący finalnym rozstrzygnięciem, a więc niejako „sumą” odmienności wskazanego postępowania,

¹ Zob. M. Andrzejewska, M. Andrzejewski, *Charakter normatywny instytucji wyroku łącznego w procesie cywilnym na tle porównawczym*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2024/37, *passim*.

także stanowi *sui generis* byt prawny? A *prima facie* wydaje się, że odpowiedź na tak postawione pytanie powinna być pozytywna, choć dopiero analiza szczegółowych zagadnień pozwoli to jednoznacznie przedstawić i uzasadnić.

2. WYROK KONSTYTUTYWNY CZY DEKLARATORYJNY?

Dla określenia charakteru normatywnego wyroku łącznego istotne będzie odniesienie się w pierwszej kolejności do wypracowanych w teorii procesu karnego poglądów w kwestii skutków prawnych wyroku. Według J. Habera wyroki skazujące mają charakter konstytutywny, czyli tworzą nowy stan prawny, zaś wyroki uniewinniające są deklaratywne, ponieważ stwierdzają jedynie istnienie lub nieistnienie stosunku materialnoprawnego. Nie można jednak nie odnieść wrażenia, iż wyrok uniewinniający wywołujący skutki na płaszczyźnie procesowej też jest wyrokiem konstytutywnym. Wymieniony autor uważa, że tylko wyroki judykacyjne kształtować mogą stosunek materialny zachodzący między oskarżonym a państwem². Stanowisko to spotkało się z krytyką w piśmiennictwie, ponieważ ustalenie stosunku materialnoprawnego jest po prostu zastosowaniem określonego przepisu prawa do określonego stanu faktycznego, a sąd, reprezentując państwo i stosując prawo, dokonuje subsumpcji, wydając określone orzeczenie, przez co dochodzi ostatecznie do realizacji wymiaru sprawiedliwości. Nie można jednak z tych faktów wyprowadzać tezy, że w następstwie orzekania tworzy się nowe, konstytutywne stany prawne. W istocie rzeczy jest odwrotnie. Orzeczenie sądu stanowi jedynie deklaratoryjne potwierdzenie naruszenia określonej normy prawnej przez zachowanie określonego sprawcy. Posługiwanie się pojęciem wyroków konstytutywnych nie jest tożsame z tworzeniem nowego prawa przez sędziego z chwilą wydania wyroku. Nieprawidłowe wydaje się zatem łączenie wyroków konstytutywnych z tzw. materialną teorią prawomocności. Wyrok konstytutywny na podstawie obowiązujących przepisów oraz materiału faktycznego sprawy prowadzi do zawiązania nowego stosunku materialnoprawnego, którego stan prawny jest normą zdolną do podważenia dopiero za pomocą odpowiednich środków prawnych³.

Z kolei A. Kaftal za deklaratywne uznał wszystkie wyroki sądu karnego⁴. Jego stanowisko również spotkało się z szeroką krytyką w piśmiennictwie. Wskazywano, iż to właśnie w drodze wyroku dochodzi w danej sprawie do konkretyzacji obowiązującej normy prawnej o charakterze materialnym, jak i procesowym, co w efekcie tworzy konkretny stosunek prawny. Innymi słowy, każdy wyrok sądu karnego jest

² J. Haber, *Istota prawomocności w prawie procesowym karnym*, „Zeszyty Prawnicze Polskiej Akademii Nauk” 1960/1, s. 151–152.

³ M. Rogalski, *Przesłanka powagi rzeczy osądzonej w procesie karnym*, Kraków 2005, s. 176–177.

⁴ A. Kaftal, *Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym*, Warszawa 1966, s. 35. Zob. również: T. Gardocka, *Prejudycjalność w polskim procesie karnym*, Warszawa 1987, s. 106 i n.

orzeczeniem kształtującym stosunek prawny między uczestnikami procesu i dlatego ma charakter orzeczenia konstytutywnego⁵. Z takim stanowiskiem zgadza się również E. Skrętowicz, który stwierdza, że każdy wyrok sądu karnego ma charakter konstytutywny, gdyż jest orzeczeniem kształtującym stosunek prawny pomiędzy uczestnikami procesu⁶.

Przenosząc te ogólne rozważania na grunt instytucji wyroku łącznego należy podkreślić, iż w literaturze można odnaleźć dwa niemal przeciwstawne stanowiska. Według pierwszego poglądu wskazuje się zarówno na deklaratoryjny charakter tego wyroku⁷, jak i jego nie w pełni merytoryczny charakter⁸, podczas gdy drugi pogląd opiera się na stwierdzeniu, że wyrok łączny zaliczany jest do orzeczeń merytorycznych i konstytutywnych, ponieważ jego przedmiotem jest ukształtowanie wymiaru kary łącznej w oparciu o jednostkowe kary (środki karne) zawarte w prawomocnych wyrokach skazujących daną osobę za przestępstwa pozostające w zbiegu realnym⁹. Zwraca się również uwagę, że przymiotnik „łączny” oznacza „tworzący sumę czegoś, powstały z połączenia”¹⁰. Trafnie podkreśla P. Mierzejewski, że przymiotnik „łączny” może sugerować, iż owo łączenie stanowi zwykłe, arytmetyczne sumowanie kar poprzednio wymierzonych oskarżonemu¹¹. W literaturze przedmiotu wskazywano jeszcze pod rządami rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 19.03.1928 r. – Kodeks postępowania karnego¹², że orzeczona „wyrokiem łącznym kara (łączna) nie jest mechanicznym zlepkiem kar wymierzonych poszczególnymi wyrokami, lecz jest ona, jak gdyby organicznym tworem przekształcającym pojedyncze kary w nową i jednolitą całość”¹³. Dobrze istotę orzekania kary łącznej oddaje również judykat SA w Lublinie, gdzie wskazano, że wymiar kary łącznej winien różnić się od mechanicznego dodawania kar, a automatyzm w wymiarze kary nie może zasługiwać na aprobatę, gdyż zasada kumulacji byłaby wyrazem formy odpłaty, zaś zasada absorpcji wyrazem nagrody¹⁴. W orzecznictwie akcentuje się, iż kara łączna to szczególna kara, wymierzana niejako na nowo i dlatego musi być syntetyczną oraz całościową oceną zachowań sprawcy, stanowiąc właściwą, celową z punktu widzenia prewencyjnego

⁵ E. Kruk, *Wyrok skazujący sądu pierwszej instancji w trybie art. 335 k.p.k.*, Kraków 2005, *passim*.

⁶ E. Skrętowicz, *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989, s. 63.

⁷ S. Trzepióra, *Czy art. 529 K.P.K. ma zastosowanie do wyroków łącznych?*, „Głos Sądownictwa” 1931/9, s. 490.

⁸ P. Mierzejewski, *Kompendium postępowania karnego*, Warszawa 2010, s. 397–398.

⁹ D. Kala, *Postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego. Zagadnienia karnomaterialne i procesowe*, Toruń 2003, s. 47.

¹⁰ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/lacny;2479909.html> (dostęp: 15.02.2024 r.).

¹¹ P. Mierzejewski, *Kompendium postępowania...*, s. 397.

¹² Dz.U. Nr 33, poz. 313.

¹³ Z. Papierkowski, *Glosa do uchwały całej Izby Karnej SN z 20.03.1964, VI KO 53/63*, „Państwo i Prawo” 1964/12, s. 103.

¹⁴ Wyrok SA w Lublinie z 15.05.2008 r., AKa 98/08, LEX nr 453987.

reakcją na popełnione czyny. Kara ta ma gwarantować racjonalną politykę karania¹⁵, a takiej nie przynosi mechaniczne sumowanie kar¹⁶. *Ratio legis* kary łącznej opiera się na założeniu, że zsumowanie kar orzeczonych za kilka popełnionych przez jednego sprawcę przestępstw nie jest słuszne¹⁷. Jednak, jak wynika z badań empirycznych dotyczących kary łącznej przeprowadzonych przez M. Szewczyk pod rządami ustawy z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego¹⁸, w wyroku łącznym „to, co nazywa się wymiarem kary, staje się nierzadko operacją matematyczną na karach jednostkowych¹⁹”. Wydaje się również, iż do systemu asperacji także jest przypisany swego rodzaju automatyzm orzekania²⁰. Jak wynika choćby z innych badań przeprowadzonych w latach 2012–2013, w ok. 80% przypadków orzekano karę łączną w wyroku łącznym na zasadzie asperacji²¹.

3. WYROK SKAZUJĄCY CZY SZCZEGÓLNY WYROK SKAZUJĄCY?

Pierwszy z poglądów, zakładający, że wyrok łączny jest wyrokiem skazującym, oparty jest na założeniu, że w wyroku łącznym chodzi o wymierzenie na swój sposób nowej kary, mającej przede wszystkim zastąpić zbiegające się kary pojedyncze, z reguły w praktyce różniące się na korzyść skazanego od zwykłej sumy pochłoniętych przez nią pojedynczych kar. Z tych względów uznaje się wyrok łączny za osobny wyrok skazujący²². Inni autorzy również akcentują, że wyrok łączny jest orzeczeniem dotyczącym wysokości kary łącznej, gdyż pozostałe części poszczególnych wyroków, zwłaszcza w obszarze winy, są już prawomocne. Zważywszy, że sądy orzekające w tym przedmiocie kierują się nie tylko przepisami dotyczącymi łączenia kar, lecz także dyrektywami wymiaru kary, wyrok łączny traktowany jest jako nowy wyrok skazujący²³. Innymi słowy, w zgodzie z tym stanowiskiem wyrok łączny uznaje się za wyrok skazujący, ponieważ prowadzi do zmiany w zakresie odpowiedzialności karnej skazanego, określonej pierwotnie w orzeczeniach jed-

¹⁵ Wyrok SA w Katowicach z 29.09.2011 r., II AKa 372/11, OSN 2012/3, poz. 37.

¹⁶ W. Wolter [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 287.

¹⁷ M. Kulik, *Wyrok łączny w praktyce sądowej w latach 2012–2013*, Warszawa 2015, s. 61.

¹⁸ Dz.U. Nr 13, poz. 96.

¹⁹ M. Szewczyk, *Kara łączna w polskim prawie karnym. Rozważania na tle doktryny i orzecznictwa sądowego*, Kraków 1981, s. 152.

²⁰ K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 457.

²¹ M. Kulik, *Wyrok łączny...*, s. 54. Szeroko na temat ewolucji instytucji wyroku łącznego zob. M. Andrzejewski, *Kształtowanie się instytucji wyroku łącznego w perspektywie historycznej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2022/19, s. 7–41.

²² H. Kempisty [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. M. Mazur, Warszawa 1971, s. 802.

²³ Z. Kwiatkowski, *Istota postępowania o wydanie wyroku łącznego*, „Palestra” 1988/8–9, s. 45.

nostkowych, oraz przez wzgląd na to, iż mają do niego zastosowanie dyrektywy sądowego wymiaru kary²⁴.

W piśmiennictwie, jak i w orzecznictwie formułuje się także pogląd, że wyrok łączny jest szczególnym rodzajem wyroku skazującego. Na poparcie powyższego przywołuje się argument, że wyrok łączny nie rozstrzyga o kwestii winy, o której prawomocnie już orzeczono w podlegających połączeniu wyrokach, lecz tylko o kwestii kary łącznej²⁵. Uzasadnienie takiego poglądu wywodzić należy nie tylko ze specyficznego przedmiotu tego wyroku, lecz także z odrębnego trybu, w jakim dochodzi do jego wydania²⁶. Pogląd ten zyskał również akceptację w orzecznictwie sądów powszechnych²⁷. Z tego punktu widzenia wyrok łączny nazywany był też po prostu wyrokiem szczególnym²⁸.

W orzecznictwie i literaturze prezentowana jest ponadto jeszcze inna teza, zgodnie z którą wyrok łączny nie jest wyrokiem skazującym. Na odrębną istotę wyroku łącznego wskazywał już Sąd Najwyższy w judykacie z 1935 r.²⁹, odróżniając wyrok skazujący od wyroku orzekającego jedynie karę łączną³⁰. Ponad 70 lat trzeba było czekać na kolejny wyrok potwierdzający prezentowaną tezę, który zapadł na gruncie ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii³¹, a dokładnie art. 71 ust. 3 tej ustawy. W prezentowanym orzeczeniu najwyższa instancja sądowa zauważyła, że orzeczenie środka zabezpieczającego jest możliwe wyłącznie w wyroku skazującym, a takim nie jest wyrok łączny, w którym nie rozstrzyga się w ogóle kwestii winy oskarżonego, będącej uprzednio już przesądzoną w podlegających połączeniu prawomocnych wyrokach skazujących. W wyroku łącznym rozstrzyga się jedynie o karze łącznej, nie jest natomiast możliwe jakiegokolwiek modyfikowanie innych składników, o których wcześniej orzeczono w prawomocnych wyrokach podlegających łączeniu i które przecież – w zakresie nieobjętym wyrokiem łącznym – podlegają odrębnemu wykonaniu. Niemożliwe jest zatem wprowadzanie do wyroku łącznego takich elementów, w przedmiocie których do orzekania

²⁴ W. Cieślak, K. Woźniewski, *Leksykon prawa karnego procesowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2012, s. 320–321.

²⁵ Z. Gostyński [w:] *Kodeks postępowania karnego karnego. Komentarz*, red. Z. Gostyński, Warszawa 1988, s. 823. Zob.: G. Artymiak, M. Rogalski, *Postępowanie karne. Część szczególna*, Warszawa 2012, s. 331; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 551.

²⁶ D. Kala, *Postępowanie w przedmiocie...*, s. 45.

²⁷ Wyrok SA w Białymstoku z 21.10.2004 r., II AKa 287/04, KZS 2005/3, poz. 41. Zob. też: wyrok SA w Gdańsku z 31.08.2000 r., II AKa 236/00, niepubl., cyt. za: D. Kala, *Postępowanie w przedmiocie...*, s. 45; wyrok SO w Bydgoszczy z 21.08.2013 r., IV Ka 397/13, LEX nr 1722829.

²⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. P. Hofmański, Warszawa 2007, s. 531. Nazywano go również wyrokiem o szczególnym charakterze (E. Samborski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2013, s. 486).

²⁹ Wyrok SN z 29.11.1935 r., III K. 1722/35, Zb. O. z. 5, poz. 215.

³⁰ Wyrok SN z 11.01.1938 r., II K 1738/37, OSN(K) 1938/7, poz. 165.

³¹ Dz.U. z 2023 r. poz. 1939.

uprawniony jest wyłącznie skazujący sąd *meriti*³². W literaturze można również spotkać pogląd, zgodnie z którym wyrok łączny nie jest wyrokiem skazującym również w oparciu o brzmienie art. 568a § 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego³³. Po dodaniu art. 568a podkreśla się, że kara łączna może być wymierzona w wyroku niebędącym wyrokiem łącznym, gdy jednym wyrokiem skazano oskarżonego za więcej niż jedno przestępstwo i za te przestępstwa wymierzono kary jednego rodzaju lub inne podlegające łączeniu, albo w wyroku łącznym we wszystkich pozostałych wypadkach³⁴. Znamienne jest podkreślenie, że kara łączna może być wymierzona w wyroku niebędącym wyrokiem łącznym i jest to, jak wyraźnie wynika z dyspozycji art. 568a k.p.k. – wyrok skazujący. Powyższe prowadzić powinno do wniosku, że wyrok skazujący i wyrok łączny są odrębnymi instytucjami karnoprosesowymi.

Z zaprezentowanej wyżej ewolucji poglądów na temat istoty wyroku łącznego, poczynwszy od uznawania go za nowy wyrok skazujący, następnie poprzez przyjęcie, iż jest on szczególnym rodzajem wyroku skazującego, aż po pogląd, iż wyrok łączny nie jest wyrokiem skazującym, można dopiero wyprowadzić zasadnicze pytanie, czy wyrok łączny jest wyrokiem skazującym, czy takim wyrokiem nie jest.

4. A MOŻE WYROK *SUI GENERIS*?

Najnowsze orzecznictwo sądowe nazywa wprost wyrok łączny wyrokiem *sui generis*³⁵. Koncepcja ta nawiązuje do zgłoszonego już wcześniej w doktrynie postulatu, aby „wyrok łączny nazwać szczególnym *sui generis* rodzajem wyroku karnego skazującego, różniącym się zdecydowanie od skazującego wyroku karnego, wydane go w postępowaniu przed sądem I i II instancji”³⁶. Zauważyć należy, że nazwanie wyroku łącznego „szczególnym *sui generis*” jest pleonazmem. Określenie tego wyroku szczególnym mieści się tylko w jednym znaczeniu pojęcia *sui generis*, zaś bardziej adekwatne jest jego tłumaczenie jako „jedyne w swoim rodzaju”. Co więcej, na gruncie procesu karnego znane jest pojęcie postępowania szczególnego, przez które należy rozumieć postępowanie zmierzające do rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego, różniące się w istotny sposób od przebiegu procesu uznanego za typowy³⁷. Nie należy zatem utożsamiać ze sobą pojęć postępowania szczególnego i postępowania po uprawomocnieniu się orzeczenia, ponieważ są to osobne kategorie

³² Wyrok SN z 31.10.2008 r., II KK 113/08, OSN 2009/3, poz. 9.

³³ Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm. – dalej: k.p.k. Zob. A. Świątłowski [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2015, s. 1351.

³⁴ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2023, s. 614.

³⁵ Postanowienie SA w Katowicach z 22.02.2017 r., II AKz 51/17, OSN 2017/11, poz. 35.

³⁶ P. Opala, *Glosa do wyroku SN z 1.03.007 r., V KK 4/07*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2009/12, s. 303.

³⁷ S. Waltoś, *Postępowania szczególne w procesie karnym*, Warszawa 1973, s. 11.

pojęciowe. Nazwanie zaś wyroku łącznego wyrokiem szczególnym mogłoby rodzić z tego powodu niepotrzebne konotacje.

Nazywając zaś wyrok łączny „*sui generis*” rodzajem wyroku karnego skazującego, różniącym się zdecydowanie od skazującego wyroku karnego, wydanego w postępowaniu przed sądem I i II instancji”, popada się jednocześnie w pewną nieuniknioną sprzeczność. Wyrok skazujący zapada w toku instancji i może zostać zaskarżony w drodze zwyczajnych środków zaskarżenia, natomiast wyrok łączny dotyczy wyroków już prawomocnych, które nie podlegają zaskarżeniu w drodze zwykłych środków odwoławczych, dlatego ma on charakter pozainstancyjny.

W kontekście powyższego nazwanie wyroku łącznego „szczególnym *sui generis*” rodzajem wyroku karnego skazującego, różniącym się zdecydowanie od skazującego wyroku karnego, wydanego w postępowaniu przed sądem I i II instancji” potraktować należałoby jako *lapsus calami*, szczególnie jeżeli weźmie się pod uwagę trafne refleksje odnośnie dyferencji wyroku łącznego i wyroku skazującego. Wydaje się, iż w tym stanowisku wystarczyło poprzestać na stwierdzeniu, że wyrok łączny to *sui generis* rodzaj wyroku karnego, różniący się zdecydowanie od skazującego wyroku karnego, wydanego w postępowaniu przed sądem I i II instancji, z którym to określeniem w tak zaprezentowanej redakcji należy się zgodzić.

Jako argumenty przemawiające za słusznością wyżej zaprezentowanej tezy na gruncie stanu prawnego obowiązującego przed nowelizacją Kodeksu postępowania karnego na mocy ustawy z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 1.07.2015 r.³⁸ wskazywano, że:

- a) „przedmiotem wyroku łącznego nie jest kwestia odpowiedzialności karnej skazanego, lecz tylko połączenie kar prawomocnie orzeczonych wcześniej wydanymi, jednostkowymi wyrokami podlegającymi łączeniu oraz orzeczenie kary łącznej;
- b) po uprawomocnieniu się wyroku łącznego wykonaniu podlega orzeczona nim kara łączna;
- c) kara łączna orzeczona w wyroku łącznym nie unicestwia poszczególnych kar jednostkowych, lecz wyłącza możliwość ich odrębnego wykonania przez to, że sama zostaje w ich miejsce wykonywana;
- d) pochłonięte kary jednostkowe za poszczególne przestępstwa nie tracą swego autonomicznego charakteru; w razie uchylecia lub zmiany jednego z poszczególnych wyroków wchodzących w skład wyroku łącznego, wyrok ten traci moc prawną z mocy ustawy; w związku z tym kary jednostkowe wymierzane za poszczególne przestępstwa zachowują swoją autonomię i w dalszym ciągu podlegają wykonaniu;

³⁸ Dz.U. 2013 poz. 1247 ze zm.

- e) poszczególne wyroki, które zostały połączone w wyroku łącznym, podlegają jednak wykonaniu, ale tylko w tych częściach, które nie zostały pochłonięte przez orzeczoną karę łączną;
- f) jeżeli po wydaniu wyroku łącznego zachodzi potrzeba wydania nowego wyroku łącznego, z chwilą jego wydania poprzedni wyrok łączny traci moc; utrata mocy prawnej *ex lege* oznacza, że wyrok łączny nie wymaga uchylecia, węzeł wynikający z kary łącznej przestaje istnieć³⁹.

Oczywiście nie są to wszystkie argumenty przemawiające za tezą o *sui generis* wyroku łącznym, choć w wystarczającym zakresie oddają najważniejsze odrębności przedmiotowego wyroku, niejako naświetlając kluczowe problemy przy tym zagadnieniu.

5. PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza wykazała, iż nie ma zgodności zarówno wśród przedstawicieli doktryny, jak i w samym orzecznictwie sądowym co do charakteru normatywnego wyroku łącznego. Zwrócić należy uwagę, iż zapatrywanie na charakter normatywny wyroku łącznego ewaluowało wraz z rozwojem nauki prawa karnego procesowego. W czasach obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. wykształcił się pogląd, iż wyrok łączny jest wyrokiem skazującym, a inne propozycje spojrzenia na jego charakter normatywny nie znajdowały akceptacji. Wydaje się, iż taki stan rzeczy wynikał z dychotomicznego podziału merytorycznych wyroków sądu karnego na wyroki uniewinniające i wyroki skazujące. Jednakże wraz z rozwojem nauki procesu karnego słusznie zauważono, iż brak rozstrzygnięcia o winie w przedmiotowym wyroku przesądzać musi o tym, iż nie jest to wyrok skazujący *sensu stricto*. Z czasem w piśmiennictwie coraz częściej prezentowano stanowisko, że wyrok łączny to szczególny rodzaj wyroku skazującego. Wydaje się jednak, iż taki pogląd zawiera w sobie ten sam błąd metodologiczny co przy wyroku skazującym. Mianowicie nie uwzględnia się przy tym faktu, iż konstytutywną cechą wyroku skazującego jest przesądzenie winy oskarżonego, która stanowi *sine qua non* wydania takiego rozstrzygnięcia.

Dopiero w nowszym orzecznictwie ugruntowało się stanowisko, iż wyrok łączny nie jest wyrokiem skazującym, co spotkało się z afirmacją części doktryny prawa karnego procesowego, która w dychotomicznym podziale wyroków określonym w art. 568a k.p.k. widziała argument wspierający tezę o odrębności wyroku skazującego względem wyroku łącznego. Można zatem poprzestać na stwierdzeniu, iż prezentowany pogląd opiera się na założeniu racjonalności ustawodawcy. Skoro w ustawie karnoprocesowej zdecydowano się wprowadzić do rozdziału 60 nowy przepis, konsekwentnie rozdzielający wyrok skazujący od wyroku łącznego, musia-

³⁹ P. Opala, *Glosa do wyroku SN z 1.03.007 r., V KK 4/07*, s. 303.

ło to być podyktowane potrzebą zaakcentowania odmienności obu rozstrzygnięć. Odzwierciedleniem powyższego jest także orzecznictwo, które wyroku łącznego nie traktuje jako wyroku skazującego, słusznie akcentując, iż jest to wyrok *sui generis*.

MACIEJ ANDRZEJEWSKI – doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne oraz doktor nauk społecznych w dyscyplinie prawo kanoniczne; laureat stypendium Ministra Nauki dla wybitnych młodych naukowców; Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet w Siedlcach; ORCID: 0000-0001-8440-2426.

LORENA BACHMAIER WINTER

LAWYER-CLIENT PRIVILEGE
IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE EU:
IS IT REALLY PROTECTED?¹

1. INTRODUCTION

As the European Court of Human Rights (ECtHR) has stated² '[. . .] the right, for the accused, to communicate with his lawyer without being heard by third parties is among the basic requirements of the equitable process in a democratic society and derives from Article 6.3 c) of the Convention.'³ Indeed, if a lawyer were unable to confer with his client and receive confidential instructions from him without surveillance, his assistance would lose much of its usefulness.⁴ But legal professional secrecy is also protected under Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR), which grants the right to confidentiality of all 'correspondence' between individuals, but it affords strengthened protection to exchanges between lawyers and their clients. This is justified by the fact that lawyers are assigned a fun-

¹ The objective of this brief contribution is to honour a great scholar, namely Piotr Hofmański, after a brilliant legal career, which we all hope will not end with his official retirement.

This article elaborates on previous findings and publications by the author on the topic of the lawyer-client privilege (and has been written within the project 'Proceso penal transnacional, prueba y derecho de defensa en el marco de las nuevas tecnologías y el espacio digital' (PID2019-107766RB-I00), financed by the Spanish Ministry of Science and Innovation.

² For the case law of the European Court of Human Rights on this topic, see L. Bachmaier, 'Lawyer-client privilege en la jurisprudencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos', in L. Bachmaier (ed.), *Investigación penal, secreto profesional del abogado, empresa y nuevas tecnologías. Retos y soluciones jurisprudenciales*, Thomson-Aranzadi, Cizur Menor, 2022, pp. 21–79.

³ See, among others, *S. v Switzerland*, Appl. nos. 12629/87 and 13965/88, of 02.11.1991; or *Brennan v United Kingdom*, Appl. no. 39846/98, of 16.10.2001. The Court recognized that 'confidential communication with one's lawyer is protected by the Convention as an important safeguard of one's right to defence.' See e.g. *André and Another v France*, Appl. no. 18603/03, of 24.07.2008, para. 41; *Xavier da Silveira v France*, Appl. no. 43757/05, of 21.01.2010, para. 36.

⁴ *Castravet v Moldavia*, Appl. no. 23393/05, of 13.06.2007, paras. 49–50. In the same sense, *Sakniovskiy v Russia*, Appl. no. 21272/03, of 02.11.2010, paras. 102 and 104; *Foxley v United Kingdom*, Appl. no. 33274/96, of 20.06.2000; *Marcello Viola v Italy*, Appl. no. 45106/04, of 5.10.2006.

damental role in a democratic society, namely that of defending litigants, which could not be done without the guarantee of confidentiality.

While the right to lawyer-client confidentiality has been recognized for a long time as a fundamental right enshrined in the right to legal assistance and the right of defence, both at international and at national level,⁵ its practical implementation does not seem to meet the desired standards, especially in the digital environment.

The European Union has steadily emphasized in various legal instruments that the protection of privileges, including legal professional secrecy, is of paramount importance. In the EU Directive on the right of access to a lawyer in criminal proceedings (DAL),⁶ in addition to granting every suspect or accused in criminal proceedings access to a lawyer (regardless of whether they are deprived of freedom or not), it specifically requires the Member States to respect the confidentiality of the communications between the suspect or accused and the lawyer, 'in the exercise of the right of access to a lawyer provided for under this Directive'.⁷ As explained in this legal instrument, lawyer-client confidentiality shall extend at least to 'meetings, correspondence, telephone conversations and other forms of communication permitted under national law' without derogation (Article 4 DAL). In this context, it is important to differentiate between actions of the State, which are intended to intercept lawyer-client communications and those interferences in the right to lawyer-client confidentiality which take place incidentally or within a broader interception of communications or search of premises or computers. What happens when, during a computer search or a telephone interception, lawyer-client communications are accidentally or inevitably accessed?

Many EU Member States still lack clear rules on how to ensure that, during the interception of communications and the search of computers, privileged communications are not seized. The digitalization of society and its communications has emphasized the need to implement specific safeguards to prevent unlawful access to materials protected by professional secrecy through investigative measures that encroach on such a right.

In this very brief article, in addition to drawing attention to this very serious problem, I will focus on only one precise aspect of the right to lawyer-client confidentiality in criminal proceedings, namely the protection of this right in the cross-border gathering of evidence in the European Union (EU). Two EU legal instruments for accessing cross-border evidence – including electronic evidence –

⁵ For a broad comparative law approach, see L. Bachmaier Winter, S. Thaman, and V. Lynn, (eds.), *The Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Communications in criminal proceedings. A Comparative View*, Cham, Springer 2020.

⁶ Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty.

⁷ Recital (33) of the preamble to DAL.

will be discussed here: the European Investigation Order (EIO)⁸ and the European Production and Preservation Orders (EPO/EPPO) for obtaining electronic evidence from internet service providers.⁹ As for this last instrument, even if it is not applicable until 18 August 2026,¹⁰ I consider it is worth pointing several aspects that might affect the protection of the right to lawyer-client confidentiality.

2. LAWYER-CLIENT PRIVILEGE AND THE EUROPEAN INVESTIGATION ORDER

It is known that the Directive on the European Investigation Order (DEIO) is based on the principle of mutual recognition but provides a lengthy list of grounds for refusal (mainly, but not exclusively in Article 11 DEIO) thus introducing some flexibility in the execution of the EIO and avoiding blind recognition which might be contrary to procedural principles and safeguards. Among the grounds for refusal, Article 11 (1) EIO mentions the existence of an immunity or a privilege under the law of the executing state:

‘Without prejudice to Article 1(4), recognition or execution of an EIO may be refused in the executing State where:

(a) there is an immunity or a privilege under the law of the executing State which makes it impossible to execute the EIO or there are rules on determination and limitation of criminal liability relating to freedom of the press and freedom of expression in other media, which make it impossible to execute the EIO’.¹¹

Earlier, Recital (20) of the preamble to the DEIO mentions this optional basis for refusal, recognizing that: ‘There is no common definition of what constitutes an immunity or privilege in Union law’; the precise definition of these terms is therefore left to national law, which may include protection that applies to the medical and legal professions, but should not be interpreted in such a way as to counter the obligation to abolish certain grounds for refusal as set out in the Protocol to the Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union.

These provisions are perfectly in line with the obligations of the states to protect the lawyer-client privilege as a fundamental right. However, how are they implemented in practice? Access to a lawyer’s privileged files and communications in the

⁸ Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters.

⁹ Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings and for the execution of custodial sentences following criminal proceedings.

¹⁰ Article 34(2) of Regulation 2023/1543.

¹¹ Article 11(1)(a) DEIO, refers to the general clause in Article 1(4) of the Directive, which states that the Directive does not modify the obligation to respect the fundamental rights enshrined in Article 6 TEU.

execution of an EIO can take place in several ways: during entry into and search of the lawyer's office or accessing the lawyer's computers or other digital devices (remotely or located outside the office). National rules prohibit the interception of a lawyer's phone calls or electronic communications and also the search of a law office, unless the lawyer is himself the suspect.¹²

If, by way of an EIO, the issuing authority were to request such investigative measures to be conducted and the lawyer is not the suspect/accused, the executing state 'may' refuse to execute the EIO. Despite the use of the verb 'may' in Article 11(1) DEIO, by way of reference to Article 1 DEIO, it should be considered that, instead of an optional basis for refusal, it should be interpreted as a mandatory basis for refusal. This is not generally problematic in practice, firstly because the issuing authority will not issue the EIO knowing that its execution is in conflict with the right to lawyer-client privilege and secondly because most EU Member States have transposed the EIO grounds for refusal of Article 11 DEIO as mandatory.

However, as stated above, very frequently, the breach of the lawyer-client privilege takes place through accidental interceptions of the suspect's or third party's communications or documents, cases where the lawyer or his offices are not the target. In practice such interference in the right to lawyer-client confidentiality is almost unavoidable in advance and therefore the right needs to be protected ex-post, by preventing such material from reaching the prosecution service, reaching the trial and/or being used as evidence. As a rule, the grounds for refusing to execute the EIO would not play a role here.

The most problematic issue that arises here is the way such a search and seizure of documents/data should be conducted, so that the executing state respects its own procedural rules on the protection of privileged material, and simultaneously complies with the requirements set out in the EIO by the issuing state to comply with the *lex fori*, to ensure that the evidence gathered will be admissible as evidence. And here, a major problem arises with practice, because many countries do not have legal rules on how to separate privileged data from the remaining data. In other European legal systems, they might follow some police protocols, but still without a clear foreseeable provision of the law which ensures that such safeguards are in place and would therefore not satisfy the standards set out by the European Court of Human Rights in its case law.¹³

¹² See L. Bachmaier and S. Thaman, 'A Comparative View of the Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Communications', Springer 2020, in Bachmaier/Thaman/Lynn (eds.), *The Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Communications in Criminal Proceedings*, Springer, Cham, 2020 pp. 7–73, at 54–65.

¹³ See specifically, *Saber v Norway*, Appl. no. 459/18, 17 December 2020. For this judgment, see L. Bachmaier, 'Lawyer-client privilege and computer searches in law offices: the case law of the European Court of Human Rights and the need for common standards in transnational criminal investigations in the EU', in B. Alvise, B. Massimo, M. Daniele and S. Signorato (eds.), *Studi in Onore di Roberto Kostoris*, Giapichelli, Torino, 2022, pp. 261–286, at 269–272.

Finally, even if there is a complete legal framework providing for adequate measures to separate legal privileged data from the remaining data that is needed for the criminal investigation, there would still be a problem of a lack of harmonization of the specific measures to be adopted while sifting through the data protected by the lawyer-client privilege. The issue that arises here is how to protect the fundamental right to the confidentiality of the lawyer-client communications when executing an EIO? Which system of sifting the data should be in place? Who should control it? Should data be filtered *in situ*? According to which rules?

In some jurisdictions, the integrity of the intercepted data must be available to the defence for evidence to be admitted. In such cases, the issuing authority might require the complete cloning of the computer in the executing state so that full data can be forwarded, in order for the raw electronic data to be filtered according to the laws of the forum state. The ECtHR has admitted that the number of the files searched and seized is not contrary to the Convention *per se*, if there are adequate counterbalancing safeguards for protecting the right enshrined in Article 8 ECHR, as well as the right to lawyer-client confidentiality.¹⁴ What counterbalancing measures are to be checked in such a case?

Furthermore, the exclusionary rules of evidence among the EU Member States also differ from each other, and therefore the effective protection of the lawyer-client privilege might become completely ineffective when, for example, the seized electronic files are not filtered in the executing state and privileged communications are not excluded as evidence in the forum state. The problems arising from the lack of common rules on the admissibility of evidence in criminal proceedings have been pointed out several times:¹⁵ as long as the evidentiary rules are not adequately harmonized among the different Member States, the transfer of evidence from one country to another will affect the level of the procedural safeguards and the rights of the defence.¹⁶

Furthermore, in principle the gathering of evidence in the form of data obtained in an executing country which does not even have legal provisions on the filtering of privileged data – but purely protocols or best practices – and the law of sufficient legal basis in the executing state, would constitute a breach of the ECHR. Should it nevertheless be admissible as evidence in the forum state? The general rule is that if *lex loci* has been observed, the evidence should be admissible, except when the evidence

¹⁴ See, for example, *Big Brother Watch and others v the United Kingdom*, 13.09.2018, Appl. nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15; and later the *Grand Chamber* judgment of 25.05.2021, paras. 348 ff.

¹⁵ See recently, L. Bachmaier, 'Mutual Admissibility of Evidence and Electronic Evidence in the EU: A new try for European minimum rules in criminal proceedings?', *eucri* 2/2023, pp. 223–229.

¹⁶ For the need to establish general principles for transnational criminal proceedings, see e.g. T. Krüßmann, *Transnationales Strafprozessrecht*, Nomos, Baden-Baden, 2009; J. Vervaele and S. Gless, 'Law Should Govern: Aspiring General Principles for Transnational Criminal Justice', *Utrecht Law Rev.*, vol. 9, issue 4 (Sept.) 2013, pp. 1–10. S. Ruggeri (ed.), *Transnational Inquiries and the Protection of Fundamental Rights in Criminal Proceedings*, Springer, Berlin-Heidelberg 2013.

has been obtained in breach of human rights. Meanwhile, according to the ECtHR, when the safeguards for preventing interference in the lawyer-client privilege are not sufficiently regulated in the law of the state, this is in conflict with the Convention.

3. LAWYER-CLIENT PRIVILEGE AND THE EUROPEAN PRODUCTION AND PRESERVATION ORDER FOR GATHERING ELECTRONIC EVIDENCE

After 5 years of negotiations, the EU Regulation on European Production Orders (EPO) and European Preservation Orders (EPRO) for electronic evidence in criminal proceedings was finally adopted on 12 July 2023.¹⁷ Its main aim is to facilitate access of e-evidence by transferring the request directly to the internet service providers located or offering services in another Member State. This legal instrument represents a completely new scenario in the international judicial cooperation in criminal matters, as it can be defined as a new system of public-private cooperation for accessing electronic evidence, regardless of where the electronic data is located.

As for the rules on the protection of the lawyer-client privilege regarding access to electronic data by way of a European production order,¹⁸ the relevant safeguards are provided in Article 5 EPO/EPRO-Reg. The principle on which the Regulation is based is that ‘it should be possible for the enforcing authority, where it is notified pursuant to this Regulation, to refuse a European Production Order where the data requested are protected by immunities or privileges granted under the law of the enforcing State which prevent the execution or enforcement of the European Production Order.’¹⁹ And to that end two different measures are foreseen: the first being in Article 5(9) EPO/EPRO-Reg.:

‘9. In cases where data protected by professional privilege under the law of the issuing State are stored or otherwise processed by a service provider as part of an infrastructure provided to professionals covered by professional privilege (‘privileged professional’), in their business capacity, a European Production Order to obtain traffic data, except for data requested for the sole purpose of identifying the user as defined in Article 3, point (10), or to obtain content data may only be issued:

- (a) where the privileged professional resides in the issuing State;
- (b) where addressing the privileged professional might be detrimental to the investigation; or
- (c) where the privileges were waived in accordance with the applicable law.’

¹⁷ See generally T. Wahl, ‘E-evidence and Directive published’, *eu crim* issue 2/2023, pp. 165–168, available at <https://eu crim.eu/news/e-evidence-regulation-and-directive-published/>. For the e-evidence package, see generally the same issue 2/2023 of *eu crim* devoted specifically to these new legal instruments and its implications.

¹⁸ I refer generally to the production order, also covering the preservation order, since the preservation order does not pose problems regarding the transfer of evidence to the issuing country.

¹⁹ Recital 63 EPO/EPRO-Reg.

This provision seeks to protect the professional privilege, firstly by preventing an EPO to obtain a lawyer's traffic (except for the identification of the user) and content data from being issued, requiring the issuing authority to check whether the lawyer resides in the forum state, or whether the data can be obtained directly from him (because this would be detrimental to the investigation); or if the privilege has been waived. In any event, once the EPO to request traffic or content data is issued, the authority (usually a judge) of the executing state which is to be notified (Article 8 EPO/EPRO-Reg.) would also have to check whether these conditions are met. However, it cannot be expected that the 'notified authority' will conduct a thorough check to establish whether an EPO Certificate (EPOC) affects any lawyer-client privileged data. And if it does not raise any concerns within 10 days, the EPOC will be executed by the internet service provider addressee of the EPOC.²⁰

Additionally, the second paragraph of Article 5(10) EPO/EPRO-Reg. provides that, if the issuing authority has 'reasons to believe' that the traffic or content data requested is protected by professional privilege under the laws of the executing state and if the authority in the executing state could invoke grounds for refusal, it will not issue the EPO. This mechanism prevents the Internet Service Providers receiving the EPO from enforcing it if the requested traffic or content data is protected by lawyer-client privilege in that state. It seems that the ISP is not expected to check this, as it would be almost impossible to do so. Therefore, the Regulation relies on the prohibition of the issuing authority to send out such an EPO, when they have 'reasons to believe' that such data is encompassed by legal privilege.

In brief, the system is not based on mutual recognition at this point, but on the prohibition of cross-border cooperation regarding access to traffic or content data that is privileged under the *lex loci*. This mechanism is clearly more restrictive than the applicable rules under the EIO, where the privilege might be invoked as a basis for refusal, since it states that privileged data cannot be accessed by an issuing authority by way of an EPO, if it is also protected in the enforcing state. Since lawyer-client privilege is protected in all EU Member States, in principle, no EPO should be issued to obtain traffic or content data that is subject to it. However, if the issuing authority does not have 'reasons to believe' that the data requested is privileged, and the EPO complies with requirements of Article 5(9) EPO/EPRO Reg., and it is issued, in accordance with Article 8 EPO/EPRO Reg., the notified authority will be required to check this circumstance. This is problematic, because

²⁰ Article 10(2) EPO/EPRO-Reg.: 'Where a notification to the enforcing authority is required pursuant to Article 8 and that authority has not raised any ground for refusal in accordance with Article 12 within 10 days following receipt of the EPOC, the addressee shall ensure that the requested data are transmitted directly to the issuing authority or the law enforcement authorities, as indicated in the EPOC, at the end of that 10-day period. Where the enforcing authority already before the end of that 10-day period confirms to the issuing authority and the addressee that it will not raise any ground for refusal, the addressee shall act as soon as possible upon such confirmation and at the latest at the end of that 10-day period.'

if the issuing state does not refer to some possible professional privilege, it will be difficult for the authority in the executing state to notice this.

In summary, the implementation of the system stipulated in the EPO/EPRO Reg. to protect lawyer-client privilege relies entirely on the assessment of the issuing authority ('reasons to believe') that the EPO might involve data protected by professional privilege. As a rule, neither the ISP nor the authority in the executing state will be able to check this. And while Article 18 EPO/EPRO Reg. regulates the right to an effective judicial remedy, this will only be activated ex-post. It is doubtful that this system will confer sufficient protection if the national rules do not provide for an exclusionary rule of evidence in the case of a breach of the lawyer-client privilege.

4. CONCLUDING REMARKS

The ECtHR has called for specific rules to prevent access to lawyer-client privileged files and communications. The identification of the standards for the protection of the fundamental right to confidentiality of the lawyer-client relationship is just the first step in ensuring protection for this fundamental right. As seen above, its implementation in practice in cross-border proceedings is far from satisfactory. Besides drawing attention to the need to ensure the protection of the lawyer-client privilege, this article also advocates for comprehensive rules at European level to grant effective protection to the legal professional privilege, including in the cross-border gathering of criminal evidence, especially when accessing electronic storage devices, as well as accessing electronic data held by ISPs. As briefly outlined here, the rules enshrined in the EIO Directive and in the EPO/EPRO Regulation do not provide sufficient protection.

LORENA BACHMAIER WINTER, PROFESSOR DR. DR. H.C. – Professor of Law, Complutense University Madrid.

TOMASZ BERGEL

DYSPOZYCYJNOŚĆ MATERIALNA Z PERSPEKTYWY PEŁNOMOCNIKA W SPRAWACH KARNYCH

Gdy ma się niewątpliwy zaszczyt opracować zagadnienie będące tematycznie bliskie Szanownemu Jubilatowi, oczywistym kierunkiem wydaje się problematyka dysponowania przez strony przedmiotem procesu, której to Pan Profesor Piotr Hofmański poświęcił uwagę przy okazji dogłębnej analizy zasady kontrydiktoryjności¹. Wspomniana oczywistość wynika z faktu, iż to Pan Profesor ukierunkował mnie i zainspirował do tego, aby zagadnienie dyspozycyjności materialnej ocenić z szerszej perspektywy². Chcąc pozostać w sferze aktywności stron procesowych, by w ten sposób wyrazić szacunek wobec Jubilata, pozwolę sobie przedstawić kilka zdań na temat zasady dyspozycyjności materialnej występującej w procesie karnym z perspektywy pełnomocnika jako przedstawiciela strony.

Przedstawiciel strony to podmiot działający w imieniu i na rzecz reprezentowanej strony, który zawsze korzysta z takich uprawnień, jakie ma reprezentowana przez niego strona³.

Zgodnie z art. 9 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁴ przedstawicielami procesowymi stron w postępowaniu karnym są obrońca i pełnomocnik. Zarówno obrońcą, jak i pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny (art. 82 i 88 § 1 k.p.k.). Głównym zagadnieniem niniejszego opracowania będzie odniesienie wspomnianych uprawnień przedstawicieli stron do zasady dyspozycyjności materialnej, czyli skonfrontowane zostaną uprawnienia dyspozycyjności materialnej stron z tożsamymi uprawnieniami ich przedstawicieli. Mając na uwadze ramy niniejszej publikacji, chciałbym skoncentrować się głównie na pełnomocniku (choć nie wyłącznie), ponieważ – jak wskazuje się w piśmiennictwie – działa on

¹ P. Hofmański, *Zasada kontrydiktoryjności* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, red. nacz. P. Hofmański, t. 3, cz. 1, *Zasady procesu karnego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 661.

² T. Bergel, *Zasada dyspozycyjności materialnej w procesie karnym*, Wrocław 2024.

³ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2010, s. 32.

⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm. – dalej: k.p.k.

za stronę, a nie jak obrońca – w imieniu i na rzecz oskarżonego, czyli obok strony (równolegle)⁵. Powyższe wydaje się dawać pełnomocnikowi większe możliwości dysponowania przedmiotem procesu (o czym dalej).

Zasada dyspozycyjności materialnej, która ma ugruntowaną pozycję w procesie cywilnym, ma również swój odpowiednik w procesie karnym. Zasadę tę, nazywaną zamiennie zasadą dysponowania przedmiotem procesu lub zasadą rozporządzalności materialnej, należy zdefiniować jako możliwość decydowania przez strony procesu o bycie i kształcie procesu. Decydowanie o bycie procesu to inicjowanie sprawy karnej, inicjowanie etapów procesu, które mają bezpośredni związek z przedmiotem procesu, podejmowanie działań chroniących przed zakończeniem procesu oraz dokonywanie czynności powodujących unicestwienie postępowania. Z kolei decydowanie o kształcie procesu to decydowanie o zmianie rozstrzyganego już przedmiotu procesu, rozszerzanie procesu o kolejny przedmiot, jak również zawężenie procesu poprzez usunięcie jednego z kilku jego przedmiotów⁶.

Wracając do roli pełnomocnika w procedurze karnej, w piśmiennictwie podkreśla się, że zgodnie z teorią reprezentacji wszystkie działania i zaniechania pełnomocnika mają bezpośredni wpływ na sytuację mocodawcy, jeśli pełnomocnictwo nie zawiera ograniczeń⁷. Skoro pełnomocnik dokonuje czynności procesowych w imieniu i ze skutkiem na rzecz mocodawcy, to działa on za stronę. Oznacza to, że czynności pełnomocnika mogą okazać się niekorzystne dla mocodawcy, albowiem jeśli mieszczą się w granicach umocowania, to wywołują skutki prawne⁸. W tej sytuacji pozycja pełnomocnika jawi się jako samodzielna i nieskrępowana, dająca możliwość realizowania takiej taktyki procesowej, jaka w ocenie pełnomocnika będzie skuteczniejsza od taktyki oczekiwanej przez mocodawcę.

Takiego komfortu nie ma obrońca, ponieważ zgodnie z art. 86 § 1 k.p.k. może on przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść oskarżonego. Ponadto zgodnie z § 2 wskazanego przepisu udział obrońcy w postępowaniu nie wyłącza osobistego działania w nim oskarżonego, co oznacza, że obrońca nie zastępuje oskarżonego w realizacji jego uprawnień procesowych⁹, przy czym to samo zastrzeżenie wobec treści art. 88 § 1 k.p.k. należy odnieść do pełnomocnika i pokrzywdzonego, którego on reprezentuje. Choć nie jest to stanowisko jednolite, to w doktrynie przyjmuje się, że ocena, czy czynności procesowe podjęte przez obrońcę były korzystne dla oskarżonego, powinna być dokonana z uwzględnieniem intencji obrońcy. Zatem do naruszenia nakazu płynącego z treści art. 86 § 1 k.p.k. dochodzi wówczas, gdy

⁵ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy...*, s. 36.

⁶ T. Bergel, *Zasada dyspozycyjności materialnej...*, s. 404–405.

⁷ M. Flis-Świeczkowska, *Wpływ udziału pełnomocnika w postępowaniu karnym na prawo pokrzywdzonego do sądu w znowelizowanej procedurze karnej* [w:] *Reformy procesu karnego w świetle jego zasad*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016, s. 26.

⁸ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy...*, s. 41.

⁹ P. Hofmański (red.), E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1–296*, t. 1, Warszawa 2007, s. 484.

udowodni się, że obrońca działał świadomie na niekorzyść oskarżonego, lub gdy podjęta przez obrońcę czynność jest z natury niekorzystna dla oskarżonego¹⁰.

Przykładem czynności, która jest z natury niekorzystna dla oskarżonego, jest zaskarżenie przez obrońcę rozstrzygnięcia o uniewinnieniu. Nie sposób znaleźć racjonalnych argumentów uzasadniających przedsięwzięcie tego rodzaju czynności przez obrońcę. Pogląd ten znajduje odzwierciedlenie w orzecznictwie¹¹. Na podobną ocenę będzie zasługiwało złożenie wniosku obrońcy o wznowienie postępowania na podstawie art. 540a pkt 1 k.p.k.¹²

Niekorzystne decyzje i oświadczenia pełnomocnika mocodawca może niezwłocznie prostować lub odwoływać¹³, co oznacza, że teza o samodzielnej i nieskrępowanej pozycji pełnomocnika doznaje ograniczeń. Źródłem wskazanego uprawnienia mocodawcy jest art. 89 k.p.k., który stanowi, że w kwestiach dotyczących pełnomocnika, a nieunormowanych przez przepisy Kodeksu postępowania karnego, stosuje się odpowiednio przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym. Tu zatem zastosowanie znajduje art. 93 ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego¹⁴, który reguluje problem prostowania lub odwoływania oświadczeń pełnomocnika.

Pełnomocnikowi, który reprezentuje pokrzywdzonego, a wraz z rozwojem procesu jednego z oskarżycieli (posiłkowego, subsydiarnego, prywatnego), przysługuje prawo do dokonywania szeregu czynności procesowych mających znamiona dyspozycyjności materialnej. Jest oczywiste, że pełnomocnik prawo to wywodzi z umocowania uzyskanego od swojego klienta, ponieważ działa za niego, a w istocie przecież zasada dyspozycyjności materialnej jest kierowana do stron procesowych.

Te kluczowe dla bytu i kształtu procesu czynności pełnomocnik może podejmować już w postępowaniu przygotowawczym. Choć złożenie zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa nie jest rozporządzalnością materialną, ponieważ na tym etapie procesu nie jest ukształtowany jego przedmiot, to zażalenie na umorzenie postępowania przygotowawczego jest przykładem występowania zasady dyspozycyjności materialnej w procesie karnym.

Jeżeli w ocenie sądu zażalenie okaże się skuteczne, tzn. uchylone zostanie postanowienie o umorzeniu postępowania przygotowawczego, to po spełnieniu wymogów, które przed pełnomocnikiem stawia art. 330 § 2 k.p.k., reprezentant pokrzywdzonego kolejny raz może dokonać czynności dyspozycyjności materialnej poprzez wniesienie subsydiarnego aktu oskarżenia.

¹⁰ P. Hofmański (red.), E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 484; C. Kulesza, *Obrońca* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, red. nac. P. Hofmański, t. 6, *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 929.

¹¹ Wyrok SN z 9.11.2021 r., I KK 77/21, LEX nr 3333691.

¹² Postanowienie SN z 24.11.2010 r., IV KO 68/10, LEX nr 843836.

¹³ P. Starzyński, *Pełnomocnik* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, red. nac. P. Hofmański, t. 6, red. C. Kulesza, s. 1025.

¹⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 – dalej: k.p.c.

Z punktu widzenia pełnomocnika jest to o tyle ważna instytucja, że wiąże się z przymusem adwokacko-radcowskim. Oznacza to, że na podstawie art. 55 § 2 k.p.k. subsydiarną skargę karną wniesioną przez pokrzywdzonego powinien sporządzić i podpisać adwokat lub radca prawny. Kodeks postępowania karnego przewiduje jeszcze trzy rozwiązania objęte przymusem adwokacko-radcowskim: kasację (art. 526 § 2 k.p.k.), skargę na wyrok sądu odwoławczego (art. 539f w zw. z art. 526 § 2 k.p.k.) oraz wniosek o wznowienie postępowania (art. 545 § 2 k.p.k.). Spośród wymienionych instytucji objętych przymusem adwokacko-radcowskim tylko skargi na wyrok sądu odwoławczego nie należy wiązać z zasadą dyspozycyjności materialnej, albowiem skarga ta nie skutkuje rozstrzygnięciem o przedmiocie procesu.

Przymus adwokacko-radcowski wynika z potrzeby skorzystania przez pokrzywdzonego z fachowej pomocy¹⁵. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego „przymus sporządzenia i podpisania przez adwokata kasacji, określony przepisem art. 526 § 2 k.p.k., ma charakter bezwzględny i nie należy do uznania sądu. Uzasadniony zaś jest tym, że tylko osoba z fachową wiedzą prawniczą, jaką nie dysponuje strona postępowania, jest w stanie zweryfikować podstawy wystąpienia z tym nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia”¹⁶.

Na omawianej płaszczyźnie ukształtowane zostały kluczowe różnice pomiędzy mocodawcą a reprezentantem strony. Otóż są to przykłady dyspozycyjności materialnej, gdzie strona nie może działać samodzielnie. Tylko fachowy podmiot będący adwokatem lub radcą prawnym, poprzez sporządzenie i podpisanie właściwego pisma, umożliwia stronie wniesienie subsydiarnego aktu oskarżenia, kasacji oraz wniosku o wznowienie. Oczywiście fachowy podmiot może również te pisma samodzielnie wnieść. Wobec powyższego strona procesowa bez pełnomocnika lub obrońcy w osobie adwokata lub radcy prawnego nie jest władna samodzielnie dysponować przedmiotem procesu.

Kolejnymi instytucjami kodeksowymi, za pomocą których pełnomocnik może realizować zasadę dyspozycyjności materialnej, jest oświadczenie o przystąpieniu do postępowania przez pokrzywdzonego po cofnięciu aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego (art. 54 § 2 k.p.k.) oraz odstąpienie od oskarżenia wyrażone przez oskarżyciela posiłkowego wprost (art. 57 § 1 k.p.k.), a także konkludentnie (art. 57 § 1a k.p.k.). Warto podkreślić rolę pełnomocnika w tym ostatnim przypadku, albowiem przepis art. 57 § 1a k.p.k. wprost stanowi, że jego niestawiennictwo łącznie z niestawiennictwem oskarżyciela posiłkowego uważa się za odstąpienie od oskarżenia. Tożsame skutki ma odstąpienie od oskarżenia w sprawach z oskarżenia prywatnego – i tu niestawiennictwo oskarżyciela prywatnego i jego pełnomocnika oznacza odstąpienie od oskarżenia. Tak więc stanowisko pełnomocnika co do obecności na rozprawie głównej ma to znaczenie, że jeśli nieobecny jest oskarżyciel (posiłkowy,

¹⁵ P. Starzyński, *Pełnomocnik*, s. 1041.

¹⁶ Postanowienie SN z 9.03.2012 r., II KZ 15/09, LEX nr 491321.

prywatny), to decyzja pełnomocnika w zakresie obecności jest równocześnie decyzją o bycie procesu, o jego ewentualnym zakończeniu, a zatem jest dyspozycyjnością materialną. Należy zwrócić uwagę, że u obrońcy, co zrozumiałe, daremnie szukać tak dalekich w skutkach uprawnień.

Postępowanie prywatnoskargowe jest postępowaniem, w którym pełnomocnik może realizować zasadę dyspozycyjności materialnej w szerokim zakresie, ponieważ jest uprawniony ponad to, co zostało już wskazane, do sporządzenia i wniesienia prywatnego aktu oskarżenia, a także na podstawie art. 60 § 4 k.p.k. do złożenia aktu oskarżenia lub oświadczenia o podtrzymaniu oskarżenia jako prywatnego po odstąpieniu prokuratora od oskarżenia. Omawiając postępowanie prywatnoskargowe, nie można pominąć pojednania jako czynności o skutkach rozporządzających przedmiotem procesu, będącej w pewnym sensie rozwiązaniem wyjątkowym i niespotykanym na gruncie procedury karnej¹⁷.

Pojednanie (art. 429 § 1 k.p.k.) oraz pojednanie rozszerzone (art. 493 k.p.k.) to normy, które adresowane są do oskarżyciela prywatnego oraz oskarżonego, jednak nie może pozostać bez odpowiedzi pytanie o to, czy reprezentanci stron procesowych mają jakąkolwiek decyzyjność w tej materii.

Ponownie posiłkując się art. 89 k.p.k., odsyłającym do odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie odnoszącym się do pełnomocnika, rozważenia wymaga, czy przepis art. 91 k.p.c. daje jakieś szersze kompetencje umożliwiające właśnie pojednanie się w postępowaniu prywatnoskargowym.

Zgodnie z treścią art. 91 pkt 4 k.p.c. pełnomocnictwo procesowe obejmuje z samego prawa umocowanie do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa, jeżeli czynności te nie zostały wyłączone w danym pełnomocnictwie. W piśmiennictwie wskazuje się, że przy interpretacji wymienionych uprawnień należy kłaść nacisk na to, że chodzi o te przejawy autonomii woli strony oraz zasady dyspozycyjności, które podlegają realizacji na forum postępowania sądowego, a więc o te akty prawne, które są jednocześnie – lub wyłącznie – czynnościami procesowymi. Ewentualne skutki materialnoprawne dokonania tych aktów wynikają z ich istoty, jurydycznego kontekstu albo z przepisów szczególnych, zarówno prawa prywatnego, jak i procesowego. Nie jest zresztą wyłączone wyposażenie pełnomocnika procesowego w kompetencje wywołujące skutki w obszarze prawa materialnego przez nadawanie czynnościom procesowym skutków materialnoprawnych¹⁸. Przenosząc omawiane zagadnienie na grunt procesu karnego, przytoczyć należy zaprezentowaną przed laty przez Sąd Najwyższy aktualną do dzisiaj tezę, iż „stawienie się pełnomocnika zamiast oskarżyciela prywatnego upoważnia do przeprowadze-

¹⁷ T. Bergel, *Odmienności postępowania prywatnoskargowego* [w:] *Postępowanie karne a inne postępowania represyjne*, red. P. Czarnecki, Warszawa 2016, s. 135.

¹⁸ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Ereciński, Warszawa 2023, art. 91.

nia postępowania pojednawczego, w wyniku którego może nastąpić pojednanie, powodujące umorzenie postępowania karnego”¹⁹. W piśmiennictwie stanowisko to spotkało się z aprobatą²⁰.

Pełnomocnik, korzystając z uprawnienia do pojednania się pod nieobecność oskarżyciela prywatnego, może w istocie samodzielnie dysponować przedmiotem procesu, zatem staje się *dominus litis*. Daje to mu symboliczną przewagę nad obrońcą, ponieważ ten drugi w tych samych okolicznościach, stawiając się bez swojego mocodawcy, nie jest władny podjąć decyzji o zakończeniu postępowania wobec pojednania, ponieważ działa nie samodzielnie, tylko obok strony.

Poza wymienionymi już wcześniej środkami zaskarżenia, takimi jak zażalenie na umorzenie postępowania przygotowawczego oraz kasacja, pełnomocnik, reprezentując swojego mocodawcę, może podejmować także inne czynności rozporządzalności materialnej. Jest to wniesienie apelacji od wyroku sądu pierwszej instancji i wniesienie sprzeciwu od wyroku nakazowego. Uprawnieniem, które warto podkreślić, jest prawo do cofnięcia wymienionych środków, na co wskazuje treść art. 431 § 1 k.p.k.

W obszarze środków zaskarżenia przejawem zasady dyspozycyjności materialnej jest prawo do określenia granic tych środków.

Strona procesowa ma bezpośredni wpływ na kształt postępowania odwoławczego oraz postępowania kasacyjnego, ponieważ może wskazać granice zaskarżenia oraz podnieść zarzuty stawiane rozstrzygnięciu. W przypadku postępowania odwoławczego strona procesowa musi wskazać jedynie zaskarżone rozstrzygnięcie oraz podać, czego się domaga (art. 427 § 1 k.p.k.). Jeśli natomiast występuje w tym postępowaniu np. z pełnomocnikiem, to ten reprezentant zobowiązany jest dodatkowo wskazać zarzuty stawiane rozstrzygnięciu oraz uzasadnienie (art. 427 § 2 k.p.k.). Do uzyskania pełnego obrazu konieczne jest zwrócenie uwagi na treść art. 433 § 1 k.p.k., z którego płyną następujące dyrektywy dla sądu: rozpoznaje on sprawę w granicach zaskarżenia, a jeśli w środku odwoławczym zostały wskazane zarzuty stawiane rozstrzygnięciu – również w granicach podniesionych zarzutów. Wobec powyższego kontrola sądu odwoławczego może być limitowana granicami zaskarżenia, ale może też być węższa, ponieważ sprowadzona do postawionych zarzutów. Wyłania się zatem dylemat, czy w interesie strony jest, by sąd weryfikował skarżone orzeczenie kompleksowo (bo zawsze może znaleźć jakieś uchybienie), czy tylko w zakresie postawionych zarzutów. Jeśli dla strony korzystniejsze może okazać się badanie kompleksowe, to powinna działać bez pełnomocnika lub obrońcy (przynajmniej na etapie wnoszenia środka odwoławczego), co wydaje się kuriozalne. Drugą stroną medalu jest to, że strona niestawiająca zarzutów nie może być pewna,

¹⁹ Uchwała SN z 3.05.1968 r., VI KZP 62/67, OSNKW 1968, poz. 67.

²⁰ M. Lipczyńska, *Oskarżenie prywatne*, Warszawa 1977, s. 118; P. Starzyński, *Pełnomocnik*, s. 1021.

że sąd dostrzeże uchybienia, które w ocenie strony odwołującej się będą kluczowe dla końcowego rozstrzygnięcia. Jak widać, postępowanie odwoławcze daje stronom odwołującym się spore możliwości kreowania ram tego postępowania, natomiast nie zawsze udział profesjonalnych reprezentantów tych stron w określaniu tych granic z punktu widzenia taktyki procesowej musi okazać się korzystny.

Proces karny nie zawsze się kończy pomimo prawomocności orzeczenia. Również na tym etapie pojawia się przestrzeń do dysponowania przedmiotem procesu dla pełnomocnika. Wniosek o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego, żądanie odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie, wniosek o wznowienie postępowania, wniosek o wydanie wyroku łącznego czy wreszcie prośba o ułaskawienie to czynności, poprzez które realizowana jest zasada dyspozycyjności materialnej po uprawomocnieniu się orzeczenia. Czy zatem z każdej z tych czynności może skorzystać pełnomocnik? Odpowiedź na to pytanie daje *gravamen*, który choć umiejscowiony wśród przepisów o postępowaniu odwoławczym, widoczny jest wśród czynności realizowanych po uprawomocnieniu się orzeczenia.

Zgodnie z art. 425 § 3 k.p.k. odwołujący się może skarżyć jedynie rozstrzygnięcia lub ustalenia naruszające jego prawa lub szkodzące jego interesom. W przypadku kasacji oraz wniosku o wznowienie postępowania przepis ten ma odpowiednie zastosowanie, na co wskazuje odpowiednio treść art. 518 oraz 545 § 3 k.p.k. Tak więc jeśli pełnomocnik ma interes prawny, może wnieść wskazane wyżej środki. W przypadku wniosku o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego pełnomocnik został wskazany w art. 549 k.p.k. jako jeden z podmiotów uprawnionych do wniesienia przedmiotowego wniosku, ponieważ ma w tej sytuacji *gravamen* (choć oczywiście nie jest to badane przez sąd, lecz wynika z istoty omawianej instytucji). W przypadku żądania odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz prośby o ułaskawienie pełnomocnik nie może reprezentować swojego mocodawcy, ponieważ nie jest wskazany w przepisach Kodeksu postępowania karnego jako podmiot uprawniony do składania tych wniosków, a taka decyzja ustawodawcy wydaje się wynikać z braku wspomnianego już *gravamen*.

Podsumowując zagadnienie znaczenia zasady dyspozycyjności materialnej dla pełnomocnika w procesie karnym, wyróżnić należy kilka kluczowych rozwiązań Kodeksu postępowania karnego, które podkreślają rolę wspomnianego przedstawiciela strony w realizacji omawianej zasady.

Przymus adwokacko-radcowski to narzędzie pełnomocnika, za pomocą którego urzeczywistniana jest w sposób szczególny zasada dyspozycyjności materialnej poprzez sporządzenie i wniesienie subsydiarnej skargi karnej, kasacji oraz wniosku o wznowienie postępowania. Wyróżnienia wymaga także kompetencja pełnomocnika do konkludentnego odstąpienia od oskarżenia w sprawie, w której nie bierze udziału oskarżyciel publiczny, oraz w sprawie z oskarżenia prywatnego. Natomiast instytucja pojednania się pod nieobecność pokrzywdzonego wydaje się być takim

uprawnieniem pełnomocnika, które szczególnie podkreśla jego pozycję w procesie karnym.

Powyższe wnioski prowadzą do oceny, iż pełnomocnik strony procesowej w postępowaniu karnym w omówionych obszarach może samodzielnie realizować zasadę dyspozycyjności materialnej.

TOMASZ BERGEL – radca prawny; doktor nauk prawnych, asystent w Katedrze Prawa Karnego, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; ORCID: 0009-0002-1508-0085.

PAWEŁ CZARNECKI

IMMUNITET EUROPARLAMENTARZYSTY JAKO NEGATYWNA PRZESŁANKA KARNOPROCESOWA

1. WPROWADZENIE

Profesor. Krótko i zarazem po prostu Profesor. Tak mam zapisanego w swoim smartfonie Pana Profesora Piotra Hofmańskiego – odważnego prawnika¹, świetnego polemisty², pragmatycznego dydaktyka³, prostudenckiego egzaminatora⁴, z poczuciem humoru⁵,

¹ W licznych orzeczeniach Sądu Najwyższego profesor jako sędzia SN słynął z prokonstytucyjnej wykładni przepisów, nie wahając się sięgać po bezpośrednie stosowanie przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.) – dalej: Konstytucji RP – w czasach, gdy nie było to jeszcze popularne w judykaturze. Przykładem takiego postępowania jest wyrok uniewinniający po rozpoznaniu nieprawidłowo sporządzonej kasacji, gdy literalna wykładnia art. 536 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.) – dalej: k.p.k. – prowadziłaby do niesprawiedliwego orzeczenia. Wtedy jako sprawozdawca w tym postępowaniu wskazał, że: „związanie granicami podniesionych zarzutów nie da się pogodzić z nakazem uczciwego sądzenia” (wyrok SN z 27.10.2006 r., III KK 299/06, OSNwSK 2006/1, poz. 2059). Może to być wskazówka dla wielu osób zapominających o powołaniu sędziowskim.

² Bez wątpienia Profesor Hofmański słynie z lekkiego pióra. Pamiętam po noweli styczeniowej Kodeksu postępowania karnego w kontekście skreślenia art. 101–104 k.p.k. natknąłem się na jego trumienną polemikę w trzech aktach ze swoim przyjacielem – SSN Stanisławem Zabłockim „Ciszej nad trumną nieważności...”. Zob. trzy artykuły w „Palestrze” 2003/3–4, 5–6. Spór rozstrzygnęła dopiero uchwała SN z 21.10.2003 r., I KZP 27/03, OSNKW 2003/11–12, poz. 90.

³ Profesor zapytany, z jakich podręczników najlepiej się uczyć do egzaminu z przedmiotu „Proces karny”, odparł, że: „egzamin nie jest z wykładów, egzamin nie jest z podręczników ani ćwiczeń. Egzamin jest z procesu karnego”.

⁴ Profesor był wymagającym egzaminatorem, bo lubił zadawać pytania na myślenie. Kiedy jako młody asystent uczestniczyłem w egzaminach ustnych jako wyjątkowej formie, kiedy jedna ze studentek Erasmusa na WPIA UJ nic nie wiedziała o procesie karnym, Profesor zarządził przerwę w egzaminie, wyprosił studentkę i odparł: „niech Pan ją przeegzaminuje z najprostszych pytań, żeby tylko zdała – bo ja nie umiem, a trzeci raz ją odsyłam, chociaż powinienem ją oblać”. Z taką dyrektywą kierunkową nie muszę mówić, że studentka zdała.

⁵ Kiedyś na parkingu Profesor miał dopłacić 5 zł, na co bileterka powiedziała, że nie ma wydać ze 100 zł, na co Profesor odparł: „To proszę sobie urwać niewielki kawałek banknotu”. Podczas innej wizyty w Krakowie podjechaliśmy na rowerach na Kazimierz do pewnej rzemieślniczej piekarni po bochen rzadkiego chleba i Pani zapytała, czy ma pokroić, ale Profesor odparł: „Ja może biednie wyglądam, ale mam w domu nóż”.

konesera win i smacznego jedzenia⁶. Dla wielu zatem Jubilat to profesor nauk prawnych, procesualista, pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego, wieloletni sędzia i rzecznik Sądu Najwyższego, pierwszy Polak na stanowisku sędziego i Prezesa Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze – dla mnie jednak te bez wątpienia zaszczytne funkcje nie oddają wyjątkowości tej postaci. To właśnie jedna z nielicznych osób, które są powszechnie rozpoznawane wśród prawników zainteresowanych prawem karnym materialnym czy procesowym. Postać darzona wyjątkową estymą i powszechnie szanowana w niezwykle zindywidualizowanym środowisku karnoprosesowym, czego dowodem może być powierzenie Profesorowi Piotrowi Hofmańskiemu przez aklamację funkcji naczelnego redaktora *Systemu Prawa Karnego Procesowego*. Mam niezwykle zaszczyt zaliczać się do grona osób, które z różną intensywnością od 20 lat tworzą grono współpracowników Jubilata. Jako mój szef, który w niezwykle sposób łączył w sobie role sędziego i prawnika, jest dla mnie nie tylko autorytetem zawodowym, lecz także osobą, która wywarła ogromny wpływ na moje życie zawodowe. Z czego, jestem przekonany, Pan Profesor doskonale zdaje sobie sprawę.

Księga pisana z powodu i dla Jubilata stanowi nietypową publikację, ponieważ wymaga dokonania wyboru tematu, który powinien zaciekać Jubilata, a równocześnie rygorystyczne wymogi wydawnicze oraz ponaglania ze strony Kolegium Redakcyjnego narzucają konieczność dokonania długiego namysłu nad zagadnieniem, który warto uczynić przedmiotem krótkiej analizy. W tym wypadku nie jest to proste z uwagi na niezwykle obszerny i różnorodny dorobek karnistyczny Piotra Hofmańskiego, który miałem okazję przez ostatnie lata szczegółowo śledzić. Powinno to być zatem także opracowanie aktualne⁷, a przy tym wpisujące się w zainteresowania Jubilata oraz dotyczące kwestii, o której bezpośrednio nie pisał i być może jeszcze nie miał okazji jej zgłębić. Z uwagi na zainteresowania Jubilata problematyką wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z elementem międzynarodowym (pionier popularyzacji dorobku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w polskiej judykaturze i piśmiennictwie karnoprosesowym, w szczególności komentator art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz

⁶ Może o winach nie będę wspominał, ale kiedyś na Rynku Głównym w Krakowie z okazji jarmarku świątecznego Profesor miał wolną godzinę przed powrotem do Hagi i poszedł na stoisko wędliniarskie, na którym sprzedawca z Litwy nie mówił po angielsku, a profesor stwierdził, że koniecznie musi kupić kiełbasę z mangalicy. Zapytał więc sprzedawcy, pokazując odpowiednio zdjęcie na smartfonie, czy to na pewno wyrób z mangalicy, i mówiąc: „Taka włochata świnka”.

⁷ Potwierdzeniem aktualności tematu immunitetu jest fakt, że zapewnił on wyjście na wolność W. Karpińskiego, który w wyborach do Parlamentu Europejskiego, będąc na czwartym miejscu listy, nie uzyskał mandatu, ale sytuacja w bardzo ciekawej konfiguracji uległa zmianie, gdy 16.11.2023 r. uzyskał mandat PE i prokuratura była zobowiązana (wbrew opiniom niektórych prawników) uchylić stosowane wobec niego tymczasowe aresztowania. Z kolei temat immunitetu pojawił się w mediach, gdy 9.11.2023 r. Parlament uchylił immunitet europosłom PiS: B. Kempie, B. Mazurek, P. Jakiemu i T. Porębie w związku z treścią spotu wyborczego zaprezentowanego w wyborach samorządowych z 2018 r.

uzupełnionej Protokołem nr 2⁸ w wiadomej publikacji), odpowiedzialności obywateli polskich z transgranicznym (komentarz do działu XIII ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny⁹), jurysdykcji międzynarodowej (Prezes i sędzia Międzynarodowego Trybunału Karnego), niezrównane znanstwo procedury karnej (współredagowanie przez wiele lat kluczowego „komentarza-biblii” do Kodeksu postępowania karnego), a także awersję do polityki ingerującej w proces karny (liczne wypowiedzi Profesora w obronie praworządności) tematem opracowania jest zagadnienie immunitetów posłów do Parlamentu Europejskiego w kontekście dopuszczalności prowadzenia postępowania karnego.

Przedmiotem analizy będzie spojrzenie na zagadnienie ochrony europarlamentarzystów (europosłów, posłów do Parlamentu Europejskiego) z perspektywy negatywnych przesłanek procesowych. Po przedstawieniu charakteru i funkcji immunitetów oraz otoczenia normatywnego na gruncie ustawodawstwa unijnego zostaną zaprezentowane rozważania mające na celu odpowiedź na pytanie; czy w kontekście zasady równości wobec prawa i rozwoju demokracji w państwach członkowskich Unii Europejskiej konieczne jest utrzymywanie aktualnych rozwiązań. Zważywszy na fakt, że profesor P. Hofmański ceni także rozważania z potencjałem badawczym, wskazane zagadnienia zilustruję również statystycznym badaniem znaczenia podjętej problematyki na styku prawa ustrojowego, konstytucyjnego, europejskiego i wreszcie karnego tak w wymiarze materialnym, jak i procesowym.

2. CHARAKTER IMMUNITETU POSŁA DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO

Posłowie do Parlamentu Europejskiego (PE)¹⁰ swój mandat wykonują w sposób wolny, a zatem nie są związani instrukcjami wyborców. Ze względu na swobodę pełnionej funkcji konieczne jest zapewnienie ochrony przed bezprawnym ingerowaniem przez organy państw, ale również przez obywateli, w wykonywaną działalność europosłów. Ustawodawca zdecydował się słusznie obwarować wykonywanie ich działalności immunitetem.

W doktrynie w odniesieniu do immunitetu europosła formułowany jest pogląd, że jest to „uprawnienie jego beneficjenta polegające na uchyleniu odpowiedzialności karnej lub utrudnieniu jedynie jej realizacji”¹¹. Słusznie twierdzi się, że „Immunitety to przywileje przyznawane określonej kategorii osób z powodu pewnych czynów,

⁸ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

⁹ Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.

¹⁰ Pan Profesor Hofmański włada biegle wieloma językami, dlatego warto przytoczyć odpowiedzi wskazanych słów w językach: (ang.) Members of the European Parliament, (niem.) Mitglieder des Europäischen Parlaments, (nider.) Leden van het Europees Parlement, czy też (ros.) Члены Европейского парламента.

¹¹ D. Lis-Staranowicz, J. Galster, *Immunitet posła do parlamentu europejskiego*, „Przegląd Sejmowy” 2006/6, s. 9.

polegające na wyłączeniu dopuszczalności postępowania karnego”¹². Immunitet trzeba postrzegać jako wyjątek od zasady równości wobec prawa, uzasadniony szczególną rolą piastunów tego instrumentu.

Omówienie zakresu ochrony immunitetowej europarlamentarzysty należy poprzedzić rozważaniem dotyczącym statusu posła do Parlamentu Europejskiego. W myśl art. 14 ust. 2 i 3 Traktatu o Unii Europejskiej¹³ w skład Parlamentu Europejskiego wchodzi przedstawiciele państw członkowskich UE. Ich liczba nie przekracza siedmiuset pięćdziesięciu, nie licząc przewodniczącego, a członkowie Parlamentu Europejskiego są wybierani na pięcioletnią kadencję w powszechnych wyborach bezpośrednich, w głosowaniu wolnym i tajnym. Po tzw. brexicie Parlament Europejski składa się z 705 posłów wybranych w 27 państwach członkowskich Unii Europejskiej. Posłowie są wybierani w powszechnych wyborach bezpośrednich na okres 5 lat¹⁴. Stosowanie do art. 3 decyzji Rady Europejskiej (UE) 2023/2061 z 22.09.2023 r. w sprawie ustanowienia składu Parlamentu Europejskiego liczba przedstawicieli wybieranych do Parlamentu Europejskiego z Polski wynosi 53 na ogólną liczbę 720 wybieranych posłów¹⁵.

Przepisy nie regulują jednak precyzyjnie zakresu czasowego ochrony immunitetowej, zatem mając na względzie regulacje krajowe oraz dążąc do zapewnienia ochrony ciągłej, należy przyjąć, że osoba jest chroniona immunitetem już od momentu ogłoszenia wyników wyborów do Parlamentu Europejskiego, nie zaś dopiero od daty sesji Zgromadzenia i potwierdzenia mandatu europarlamentarzysty. Ochrona trwa natomiast nie tylko do wygaśnięcia mandatu, ale – uwzględniając brzmienie art. 4 ust. 2 Regulaminu – Dziewiąta kadencja Parlamentu – lipiec 2019¹⁶ – należy uznać, że immunitet chroni posła nie tylko do upływu kadencji, lecz do chwili otwarcia pierwszego posiedzenia Parlamentu po następnych wyborach. W czasie trwania ochrony immunitetowej wykluczone jest zatem przedstawienie zarzutów, także za czyny popełnione przed uzyskaniem statusu europosła.

Immunitet europosła (podobnie jak immunitet krajowy posła i senatora) dotyczy zatem trzech sfer: immunitetu materialnego (immunitet nieodpowiedzialności), immunitetu formalnego oraz nietykalności poselskiej. Immunitet materialny chroni posła do końca życia i wyklucza pociągnięcie go do odpowiedzialności w każdym układzie procesowym za zachowania bezpośrednio związane z wykony-

¹² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2023, s. 483.

¹³ Wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13.

¹⁴ Zgodnie z art. 5 Aktu dotyczącego wyboru członków Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/10 ze zm.) okres 5 lat rozpoczyna się wraz z otwarciem pierwszej sesji następującej po poszczególnych wyborach.

¹⁵ Dz.Urz. UE L 238, s. 114. Dokument ten zastąpił Decyzję Rady Europejskiej (UE) 2018/937 z 28.06.2018 r. ustanawiającą skład Parlamentu Europejskiego (Dz.Urz. UE L 1651, s. 1), gdzie Polsce przyznano możliwość wyboru 52 europarlamentarzystów na ogólną liczbę 705 europarlamentarzystów.

¹⁶ Dz.Urz. UE L 302, s. 1 – dalej: Regulamin PE.

wanym mandatem. Istotą immunitetu materialnego jest stworzenie optymalnych warunków pracy instytucji parlamentarnej przez cały okres trwania mandatu europosła i przyznanie jej niezależności od innych organów władzy publicznej. Immunitet formalny uniemożliwia z kolei ściganie europosła w okresie ochrony za przestępstwa lub inne zachowania związane z ponoszeniem odpowiedzialności w sferze osobistej – jego celem jest ochrona eurodeputowanego parlamentarzysty przed bezprawnym naciskiem, który mógłby być na niego wywierany w związku z czynnościami, niestanowiącymi części typowej działalności parlamentarnej. Natomiast nietykalność europosła oznacza zakaz zatrzymania lub aresztowania europarlamentarzysty, z którego wynika prawo do natychmiastowego zwolnienia eurodeputowanego.

W przepisach próżno szukać jednoznacznej regulacji, czy europoseł może dobrowolnie zrzec się immunitetu formalnego. Mając na względzie instytucjonalny charakter immunitetu europosła, ponadnarodowy charakter tej instytucji, odrębność od immunitetu krajowego, fakt, że beneficjentem immunitetu jest Parlament Europejski, przemawiałyby za tym, że odmiennie niż w prawie polskim, europoseł nie może się go zrzec czy zrezygnować z niego, wyrażając zgodę na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej w jakiegokolwiek formie. Wydaje się jednak, że można bronić przeciwnego, choć kontrowersyjnego stanowiska, zgodnie z którym mimo że rolą tego immunitetu jest ochrona instytucji w prawie europejskim, to jednak w zakresie procedury w określonym aspekcie terytorialnym stosujemy ogólne reguły prawa krajowego i europarlamentarzysta może wyrazić dobrowolną zgodę, aby nie korzystać z takiej ochrony, nawet w kontekście *a simile* regulacji 580 § 2 k.p.k. Względ na prawo europosła do obrony przed oskarżeniem przemawia za tym, aby umożliwić mu zrzeczenie się immunitetu formalnego. Jest to zresztą zgodne z ogólną paremią: *volenti non fit iniuria*, a także wykładnią *a maiori ad minus* – skoro europoseł może zrzec się mandatu, to również tym bardziej może ograniczyć zakres wynikający z ochrony mandatowej. Nawet jeśli w orzecznictwie luksemburskim można dostrzec tendencję do rozszerzenia immunitetu, to jednak prymat należy przyznać w tym zakresie oświadczeniu woli parlamentarzysty, a nie instytucji, którą również immunitet chroni. Warto z całą pewnością jednak przesądzić tę kwestię w regulaminie.

Immunitet europosła trzeba postrzegać jako swoistą tarczę, która chroni go przed ingerencją ze strony organów władzy publicznej na terenie każdego z państw członkowskich Unii Europejskiej, nawet jeśli nie traktujemy go wyłącznie jako osobistego przywileju europosła. Immunitet materialny oznacza przeszkodę procesową w rozumieniu art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k., a zatem uniemożliwia to polskim organom procesowym ściganie osoby chronionej immunitetem i przedstawienie jej zarzutu (art. 313 k.p.k.), nawet jeśli czyn związany z wykonywaniem obowiązków służbowych wypełnia znamiona przestępstwa, a w konsekwencji nakazuje umorzenie postępowania karnego na dowolnym etapie (art. 322, 339 § 3 pkt 1 k.p.k.). Immu-

nitet formalny natomiast ma charakter względny, również bowiem uniemożliwia przedstawienia zarzutu bez uzyskania zezwolenia organu na ściganie, aczkolwiek na podstawie art. 17 § 1 pkt 10 *in fine* k.p.k. może dojść do uchylenia ochrony. Po skierowaniu aktu oskarżenia oznacza to co do zasady umorzenie postępowania przez sąd w formie postanowienia, zaś po rozpoczęciu przewodu sądowego (art. 385 k.p.k.) ochrona immunitetowa powinna skutkować wydaniem wyroku umarzającego (art. 414 § 1 k.p.k.). Po skutecznym uchyleniu immunitetu formalnego przestaje istnieć przeszkoda procesowa, a poseł podlega odpowiedzialności na zasadach ogólnych. Naruszenie wskazanych wyżej przepisów w fazie judykacyjnej może skutkować bezwzględną przyczyną odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 9 w zw. z art. 17 § 1 pkt 8 lub 10 k.p.k.) z konsekwencjami w postępowaniu odwoławczym (art. 437 § 2 k.p.k.) lub przewidzianymi w dziale XI Kodeksu postępowania karnego – zatem w postępowaniu kasacyjnym (art. 537 § 2 k.p.k.), skargą na wyrok sądu odwoławczego (art. 539e § 2 k.p.k.) lub wznowieniem postępowania sądowego z urzędu (art. 542 § 3 k.p.k.).

3. OTOCZENIE NORMATYWNE OCHRONY IMMUNITETOWEJ

Regulacja immunitetu czy szerzej statusu europosła jest niezwykle rozproszona, a w szczególności postanowień dotyczących ochrony immunitetowej nie zawiera decyzja Parlamentu Europejskiego z 28.09.2005 r. w sprawie przyjęcia statutu posła do Parlamentu Europejskiego (2005/684/WE, Euratom)¹⁷. W akcie tym podkreślono, że posłowie są wolni i niezależni, oddają głosy osobiście, nie są związani poleceniami ani wskazówkami wyborców, a wszelkie porozumienia w sprawie złożenia mandatu przed upływem kadencji lub na jej zakończenie, ewentualnie dotyczące sposobu wykonywania mandatu są nieważne. Uzupełnieniem tej regulacji jest w odniesieniu do europosłów brzmienie art. 339 ustawy z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy¹⁸, który stanowi, że „Posłowie do Parlamentu Europejskiego są przedstawicielami narodów państw Unii Europejskiej; nie są związani żadnymi instrukcjami i nie mogą być odwołani”.

Na podstawie art. 29 Traktatu ustanawiającego Jedną Radę i Jedną Komisję Wspólnot Europejskich (traktat fuzyjny) podpisanego 8.04.1965 r. w Brukseli¹⁹ przyjęto, że Wspólnoty Europejskie cieszą się na terytorium państw członkowskich przywilejami niezbędnymi do wykonywania ich zadań zgodnie z załącznikiem

¹⁷ Dz.Urz. UE L 262, s. 1. Akt normatywny nie zawiera jednak regulacji dotyczącej ochrony immunitetowej posłów do PE.

¹⁸ Dz.U. z 2023 r. poz. 2408 ze zm. – dalej: k.wyb.

¹⁹ Dokument 11965F/TXT, <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/fusion/sign> (dostęp: 28.03.2024 r.). W zakresie immunitetów kluczowy jest załącznik do tego dokumentu (67/27/Euratom). Traktat fuzyjny został formalnie uchylony w 1999 r. na mocy Traktatu amsterdamskiego.

do tego dokumentu. Podstawę traktatową dla ochrony immunitetowej stanowi art. 343 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej²⁰, zgodnie z którym Unia korzysta na terytorium państw członkowskich z przywilejów i immunitetów niezbędnych do wykonywania jej zadań, na warunkach określonych w Protokole z 8.04.1965 r. w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej. Przyjmuje się w doktrynie, że przepis ten ma charakter normy organizacyjnej, dotyczącej funkcjonowania organizacji międzynarodowej, a zatem nie można z niego wywodzić podstawy praw i obowiązków dla jednostki, w przeciwieństwie do szczegółowego protokołu. Ważne przy tym, że ochrona immunitetowa ograniczenia się wyłącznie do terytorium UE oraz jest uruchamiana, gdy służy to interesom Unii Europejskiej lub nie jest z nią sprzeczne²¹. Szczegółowe kwestie związane z ochroną immunitetową reguluje Protokół w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej²².

Z perspektywy podejmowanych rozważań kluczowy jest art. 8 Protokołu, zgodnie z którym wobec członków Zgromadzenia nie można prowadzić dochodzenia i postępowania sądowego, ani też ich zatrzymywać z powodu ich opinii lub stanowiska zajętego przez nich w głosowaniu w czasie wykonywania przez nich obowiązków służbowych²³. Wskazane przepisy statuują zatem szeroką ochronę dla europarlamentarzysty: immunitet materialny, formalny i nietykalność poselską. Ochrona immunitetowa w okresie trwania chroni europarlamentarzystę przed odpowiedzialnością cywilną, karną i administracyjną. Pozwala to europosłowi realizować zadania i obowiązki bez obawy o utrudnienia, jakie z reguły towarzyszą postępowaniom przed organami władzy publicznej.

W piśmiennictwie wskazuje się w kontekście art. 9 Protokołu, że przez wykonywanie obowiązków służbowych należy rozumieć udział w sesjach, zebraniach komitetów czy komisji, wykonywanie zadań zleconych przez Parlament Europejski lub jeden z jego organów na terytorium jednego z państw członkowskich. Z tym jednak zastrzeżeniem, iż nie dotyczy to samych zdarzeń czy zachowań innych niż

²⁰ Wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47 – dalej: TFUE.

²¹ B. Krzan [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. 3, Art. 223–358, red. D. Kornobis-Romanowska, J. Łacny, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 341, s. 1071.

²² Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/4 ze zm. – dalej: Protokół. Z dniem 1.05.2004 r. Protokół został uzupełniony Umową między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Wspólnotami Europejskimi wdrażającą Protokół o przywilejach i immunitetach Wspólnot Europejskich, podpisany w Brukseli dnia 8.04.1965 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 193, poz. 1614).

²³ Zob. wyrok TS z 21.10.2008 r., C-200/07, Alfonso Luigi Marra v. Eduardo De Gregorio i Antonio Clemente, EU:C:2008:579, gdzie wskazano, że „immunitet materialny w zakresie, w jakim ma chronić swobodę wypowiedzi i niezależność posłów europejskich, jest bezwzględny i immunitetem sprzeciwiającym się wszczęciu jakiegokolwiek postępowania sądowego z uwagi na wyrażoną opinię lub stanowisko zajęte w głosowaniu w ramach wykonywania obowiązków parlamentarnych”. W istocie zarówno sąd krajowy, jak i Parlament powinny uszanować ten immunitet. Ponieważ immunitet ten nie może być uchylony przez Parlament, w rezultacie rzeczony sąd jest zobowiązany oddalić wniesione powództwo.

zabieranie głosu w formie pisemnej lub ustnej (opinie i stanowiska), chociażby miały one na celu wyrażenie stanowiska²⁴.

Należy mieć na względzie, że immunitet europarlamentarzysty ma dwa aspekty: krajowy oraz zagraniczny. Zgodnie z art. 9 Protokołu podczas sesji Zgromadzenia jego członkowie korzystają:

- a) na terytorium swojego państwa – z immunitetów przyznawanych członkom parlamentu ich państwa (aspekt krajowy)²⁵;
- b) na terytorium innego państwa członkowskiego – z immunitetu chroniącego przed zatrzymaniem oraz immunitetu jurysdykcyjnego (aspekt zagraniczny).

Immunitet chroni także członków podczas ich podróży do i z miejsca, gdzie odbywa się posiedzenie Zgromadzenia. Nie można natomiast powoływać się na immunitet w przypadku, gdy członek został schwytany na gorącym uczynku, i nie może on stanowić przeszkody w wykonywaniu przez Zgromadzenie prawa uchylecia immunitetu w odniesieniu do któregokolwiek ze swoich członków²⁶.

4. PROCEDURA UCHYLENIA IMMUNITETU

Regulamin PE określa ogólne przepisy dotyczące procedury uchylenia immunitetu (ang. *request for waiver of the immunity*, niem. *Antrag auf Aufhebung der Immunität*, ros. снятие неприкосновенности депутата Европарламента). Akt regulujący funkcjonowanie PE potwierdza, że posłom do PE przysługują przywileje oraz immunitety określone w Protokole w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej. W regulaminie PE wskazano, że „Immunitet parlamentarny nie jest osobistym przywilejem posła, lecz gwarancją niezależności Parlamentu jako całości oraz jego członków” (art. 5 ust. 2 zdanie drugie), co potwierdza istotę immunitetu w prawie krajowym, ale również ma istotne znaczenie z perspektywy interpretacji przesłanek

²⁴ J. Karnat, *Przywileje i immunitety członków instytucji i organów Wspólnot Europejskich w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego*, „Przegląd Sejmowy” 2008/1, s. 100. Autorka słusznie wskazuje, że immunitety uniemożliwiają ściganie europosła od chwili rozpoczęcia podróży w celu wzięcia udziału w pierwszym posiedzeniu Parlamentu do momentu powrotu do kraju po zakończeniu kadencji Parlamentu (s. 105).

²⁵ W Polsce kluczowe znaczenie będą miały art. 105 ust. 1 Konstytucji RP (immunitet materialny) oraz art. 105 ust. 2 Konstytucji RP (immunitet formalny), a szczegółowe kwestie reguluje ustawa z 9.05.1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (Dz.U. z 2022 r. poz. 1339 ze zm.).

²⁶ Zob. wyrok TS z 19.12.2019 r., C-502/19, postępowanie karne przeciwko Oriolowi Junquerasowi Viesowi, EU:C:2019:1115, gdzie stwierdzono, że „immunitet ten oznacza konieczność uchylenia zastosowanego wobec takiej osoby środka w postaci tymczasowego aresztowania w celu umożliwienia jej udania się do Parlamentu Europejskiego i dopełnienia tam wymaganych formalności. Jeżeli jednak właściwy sąd krajowy uzna za stosowne utrzymanie tego środka po uzyskaniu przez daną osobę statusu członka Parlamentu Europejskiego, powinien on jak najszybciej złożyć do Parlamentu Europejskiego wniosek o uchylenie immunitetu”.

jego uchylenia. Kwestia ta była przedmiotem licznych orzeczeń w sądownictwie unijnym²⁷.

W przypadku europosłów w Regulaminie PE w uproszczeniu przewidziano dwa tryby ochrony statusu parlamentarzysty:

- 1) w przedmiocie uchylenia immunitetu (art. 5 Regulaminu PE) oraz
- 2) procedurę uzyskania potwierdzenia ochrony wynikającej z korzystania przywilejów i immunitetu (art. 7 Regulaminu PE). Procedura w tym zakresie jest podobna (art. 9 Regulaminu PE).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 Regulaminu PE procedura korzystania z immunitetu polega na tym, że w przypadku gdy zachodzi podejrzenie, iż doszło lub może wkrótce dojść do naruszenia przywilejów i immunitetu posła lub byłego posła przez organy państwa członkowskiego, można złożyć zgodnie z art. 9 ust. 1 wniosek o stwierdzenie przez Parlament w drodze decyzji, czy doszło lub prawdopodobne jest, że dojdzie do naruszenia tych przywilejów i immunitetu. Taki wniosek o wyrażenie zgody na skorzystanie z przywilejów i immunitetu można złożyć w szczególności w przypadku, gdy zostanie uznane, że istniejące okoliczności stanowiłyby ograniczenia administracyjne lub inne ograniczenie swobody przemieszczania się posłów udających się na miejsce obrad Parlamentu lub z niego powracających bądź ograniczenie administracyjne lub inne ograniczenia swobody wyrażania opinii lub głosowania podczas wykonywania obowiązków albo że istniejące okoliczności byłyby objęte zakresem art. 9 Protokołu nr 7 w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej (art. 7 ust. 2 Regulaminu PE). Procedury tej nie można stosować, jeśli został złożony wniosek o uchylenie immunitetu dotyczący tych samych okoliczności faktycznych. Niekiedy jest natomiast dopuszczalne powtórne złożenie wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy. Nie jest konieczne uchylenie immunitetu w przypadku, gdy poseł zostanie wezwany do stawienia się w charakterze świadka lub biegłego (zob. art. 6 ust. 2 Regulaminu PE).

Drugi tryb stanowi natomiast procedura dotycząca uchylenia immunitetu posła (art. 9 Protokołu). Rozpoczyna ją złożenie wniosku przez właściwy organ państwa członkowskiego na ręce Przewodniczącego PE, a następnie taki wniosek jest skierowany na posiedzenie. Parlament rozpatruje jedynie wnioski o uchylenie immunitetu posła, które zostały mu przekazane przez organy sądowe lub przez stałe przedstawicielstwa państw członkowskich, i ma w zakresie badania swobodę dyskrecjonalną²⁸.

²⁷ Zob. wyrok TS z 6.09.2011 r., C-163/10, postępowanie karne przeciwko Aldo Patriciello, EU:C:2011:543, gdzie stwierdzono: „Artykuł 8 protokołu niezaprzeczalnie zmierza do ochrony wolności wypowiedzi członków Parlamentu, bez jakiej nie mógłby istnieć organ przedstawicielski. Członkowie Parlamentu nie mogą bowiem być związani instrukcjami, a ich mandat nie może mieć charakteru imperatywnego”.

²⁸ Wyrok S(Pi) z 17.01.2013 r., T-346/11, Bruno Gollnisch v. Parlament Europejski, ZOTSiS 2013/1, poz. II-23, gdzie stwierdzono, że „parlament dysponuje bardzo szerokimi uprawnieniami dyskrecjonalnymi, jeśli chodzi o decyzję, jaką zamierza podjąć w przedmiocie wniosku

Wniosek jest ogłaszany na posiedzeniu plenarnym oraz przekazywany właściwej komisji. Komisja prawna lub Parlament Europejski w praktyce badają, czy zaistniała przesłanka *fumus persecutionis* – a zatem czy wniosek o uchylenie immunitetu został złożony w celu prześladowania posła z przyczyn politycznych, utrudniania wykonywania obowiązków bądź zaszkodzenia jego działalności politycznej, w szczególności w celu utraty przez niego dobrego imienia lub reputacji, a w takiej sytuacji odmawia zgody na uchylenie immunitetu. Uczestnictwo posła nie jest obowiązkowe, może go zresztą reprezentować inny upoważniony poseł. Poseł natomiast powinien zostać wysłuchany, przy czym nie uczestniczy w debacie nad wnioskiem o uchylenie jego immunitetu. Może również zrezygnować z prawa do złożenia wyjaśnień. Wniosek o uchylenie immunitetu lub o wyrażenie zgody na skorzystanie z przywilejów i immunitetu są rozpatrywane przez Komisję niezwłocznie, lecz z uwzględnieniem ich potencjalnej złożoności, przy czym Komisja rozpatruje je zawsze z wyłączeniem jawności. W dalszej kolejności Komisja przedstawia alternatywnie: wniosek dotyczący uzasadnionej decyzji, zawierający zalecenie przyjęcia albo odrzucenia wniosku o uchylenie immunitetu (lub skorzystanie z immunitetu i przywilejów). Nie dopuszcza się składania poprawek, a w przypadku odrzucenia wniosku oznacza to przyjęcie decyzji przeciwnej. Komisja może zwrócić się do właściwego organu o udostępnienie wszelkich informacji, które uzna za niezbędne do ustalenia zasadności uchylenia immunitetu lub skorzystania z niego, natomiast zainteresowany poseł ma możliwość udzielenia wyjaśnień i może przedłożyć wszelkie dokumenty lub inne dowody pisemne, które uzna za istotne. Wniosek lub wnioski dotyczące decyzji zawarte w sprawozdaniu są poddawane pod głosowanie w trakcie pierwszego głosowania następującego po debacie. Po ich rozpatrzeniu przez Parlament odbywa się odrębne głosowanie nad każdym z wniosków zawartych w sprawozdaniu. W przypadku odrzucenia wniosku uważa się za przyjętą decyzję przeciwną. Jak stwierdził Trybunał w kontekście uchylenia immunitetu – Parlamentu nie można uznawać za sąd, natomiast europosła nie można uznawać za „oskarżonego”²⁹. Przewodniczący niezwłocznie przekazuje decyzję Parlamentu zainteresowanemu posłowi oraz właściwemu organowi zainteresowanego państwa członkowskiego, wnosząc zarazem o informowanie go o orzeczeniach wydanych w danym postępowaniu. Niezwłocznie po otrzymaniu tych informacji Przewodniczący przedstawia je Parlamentowi w formie, którą uzna za najbardziej odpowiednią, w razie potrzeby po konsultacji z właściwą komisją.

o uchylenie immunitetu, lub o wystąpienie w obronie immunitetu, ze względu na polityczny charakter takiej decyzji. Jednak korzystanie z tych uprawnień nie jest wyjęte spod kontroli sądowej, w ramach której sąd Unii musi poddać weryfikacji przestrzeganie przepisów prawa procesowego, prawidłowość ustaleń faktycznych dokonanych przez instytucję, brak oczywistego błędu w ocenie tych okoliczności faktycznych oraz brak nadużycia władzy”.

²⁹ Tak wyrok S(Pi) z 30.04.2019 r., T-214/18, *Steve Brionis v. Parlament*, Dz.Urz. UE C 213, s. 32.

Podkreślenia przy tym wymaga, że uchylenie immunitetu nie skutkuje nigdy utratą mandatu europosła, lecz jedynie oznacza otwarcie możliwości ścigania na zasadach ogólnych. W odniesieniu do polskich europosłów znajduje zastosowanie art. 363 k.wyb., zgodnie z którym wygaśnięcie mandatu posła do Parlamentu Europejskiego następuje w przypadku śmierci lub zrzeczenia się mandatu, natomiast utrata mandatu posła do Parlamentu Europejskiego następuje w myśl art. 364 k.wyb. w drodze postanowienia Marszałka Sejmu.

5. IMMUNITET W PRAKTYCE – PERSPEKTYWA STATYSTYCZNA

Zagadnienie stosowania przepisów o ochronie immunitetowej w aspekcie teoretycznym poddano weryfikacji z perspektywy statystycznej. Przegląd publikacji i raportów dostępnych w piśmiennictwie prowadzi do wniosku, że niestety aktualnie nie ma danych na temat praktyki stosowania przepisów o ochronie immunitetowej europosłów, a także dla zilustrowania zagadnienia posłów RP i Senatorów RP. Z tych powodów w trybie dostępu do informacji publicznej, w zakresie stosowania przepisów art. 105 Konstytucji RP w związku z regulacją wynikającą z ustawy z 9.05.1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora³⁰ zwrócono się do Parlamentu Europejskiego, Prokuratury Krajowej, Kancelarii Sejmu i Kancelarii Senatu.

W celu sprawdzenia praktyki stosowania przepisów w zakresie ochrony immunitetowej posłów do Parlamentu Europejskiego zwrócono się kilkakrotnie w styczniu 2024 r. do Parlamentu Europejskiego o przesłanie stosownych danych³¹. Skierowano przy tym zapytanie na podstawie art. 15 ust. 1 i 3 TFUE oraz art. 2 rozporządzenia (WE) nr 1049/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady z 30.05.2001 r. w sprawie publicznego dostępu do dokumentów Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji³²:

1. Ile wniosków o uchylenie immunitetu członków PE zgłoszono w okresie od 1979 r. do końca stycznia 2024 r. (w każdym z lat osobno)?
2. Ile wniosków o uchylenie immunitetu członków parlamentu Europejskiego w okresie od 1979 r. do końca stycznia 2024 r. zostało rozpoznanych oraz ile immunitetów zostało uchylonych w wyniku złożonych wniosków, skutkiem czego posłowie utracili immunitet (w każdym z lat osobno)?

³⁰ Dz.U. z 2022 r. poz. 1339 ze zm.

³¹ Uzyskanie wskazanych danych trwało kilkanaście tygodni w Parlamencie Europejskim i, mimo podjęcia interwencji u kilku europosłów, dopiero dzięki Pani europosłance i zarazem pracowniczce nauki dr. Sylwii Spurek (Komisja Praw Kobiet i Równouprawnienia) udało się uzyskać informacje – za co szczególne podziękowania. Jest to zastanawiające, że kilkanaście unijnych instytucji ma problem nie tyle nawet z zebraniem danych, ile choćby ze zdawkową odpowiedzią na zapytanie szaremu obywatelowi.

³² Dz.Urz. WE L 145 z 31.05.2001, s. 43–48.

3. W jakim kraju został wybrany europoseł, którego dotyczyło postępowanie?
4. Ile wniosków dotyczących skorzystania z przywilejów i immunitetu posłowie złożyli w okresie od 1.05.2004 r. do 31.01.2024 r. i ile z tych wniosków zostało uwzględnionych w poszczególnych latach osobno?
5. Ile decyzji dotyczących immunitetów wydał Parlament Europejski w okresie od 1.05.2004 r. do 31.01.2024 r. w trybie art. 7 ust. 1 Regulaminu PE?
6. Ile działań Przewodniczący Parlamentu podjął w okresie od 1.05.2004 r. do 31.01.2024 r. w trybie pilnym w celu utrzymania immunitetu na podstawie art. 8 ust. 1 Regulaminu PE?
7. Ile wniosków o uchylenie immunitetu otrzymał w okresie od 1.05.2004 r. do 31.01.2024 r. od polskich organów (osobno od sądów oraz osobno od prokuratur) Przewodniczący Parlamentu (osobno w każdym z lat) oraz posłów których państw członkowskich wskazane wnioski dotyczyły?
8. Jakie są wyniki głosowań dotyczących uchylenia immunitetów wobec posłów Parlamentu Europejskiego wybranych w Polsce w okresie od 1.05.2004 r. do 31.01.2024 r. – w każdym z lat osobno?
9. Czy i ewentualnie ile wniosków o uchylenie immunitetu w latach 2021–2024 otrzymał Przewodniczący od Europejskiego Prokuratora Generalnego?
10. Czy prowadzone są prace mające zmienić Regulamin PE w zakresie ochrony immunitetowej posłów Parlamentu Europejskiego?

Po licznych zapytaniach w wielu językach w odpowiedzi od Działu Zapytań Obywateli (AskEP) Parlamentu Europejskiego w dniu 15.03.2024 r. uzyskano informację, że w odniesieniu na pytania 1–5, 7–8 informacje dotyczące okresu od 1979 r. do wyborów w 1994 r. nie są łatwo dostępne online lub służbom Parlamentu (konieczne badania archiwum PE w Luksemburgu, nie sporządza się bowiem kompleksowych statystyk dotyczących przypadków uchylenia immunitetu, gdyż każdy przypadek jest traktowany oddzielnie. Można natomiast znaleźć częściowe dane i dokumenty proceduralne w internetowym Obserwatorium Legislacyjnym według procedury typu „IMM”. Nie ma danych dotyczących działań podejmowanych przez Przewodniczącego Parlamentu Europejskiego, można niektóre z danych uzyskać na podstawie protokołów posiedzenia plenarnego (pyt. 6). Dotychczas Przewodnicząca Parlamentu Europejskiego otrzymała w grudniu 2022 r. jeden wniosek od Europejskiego Prokuratora Generalnego o uchylenie immunitetu posłów Eva Kaili i Maria Spyraiki na podstawie danych OLAF. Wskazano, że obecnie nie jest prowadzona żadna procedura zmiany Regulaminu wewnętrznego w zakresie ochrony immunitetów posłów (pyt. 10).

Autor podjął w okresie luty–marzec 2024 r. analizę dokumentów w „Legislative Observatory” – bazie danych dostępnych dla każdego obywatela Unii Europejskiej w trybie online³³. Celem było ustalenie liczby wniosków, sposobu ich rozpoznania,

³³ Bazę można przejrzeć pod adresem <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/home/home.do> (dostęp 1.04.2024 r.).

płci i obywatelstwa europarlamentarzystów oraz sposobu zakończenia postępowania. W okresie od 1.01.2000 r. do 30.03.2024 r. w bazie znaleziono w sumie 229 spraw (w stosunku do 181 osób) dotyczących omawianej kwestii (162 procedury immunitetowe oraz 67 wniosków o udzielenie ochrony). Przyjęto przy tym klasyczny przedmiot badania jako sprawę, a nie osobę, co oznaczało, że niekiedy wobec tego samego europarlamentarzysty stosowano kilkakrotnie procedurę³⁴, choć oczywiście w innym stanie faktycznym. W tabeli nr 1 przedstawiono częstotliwość stosowania wyżej wymienionych trybów.

Tabela 1. Procedury immunitetowe z uwzględnieniem płci europarlamentarzysty

Rodzaj procedury	Kobieta	Mężczyzna	Suma spraw	% K	% M	Suma osób
uchylenia immunitetu	24	138	162	14,8%	85,2%	136
ochrony przywilejów	8	59	67	11,9%	88,1%	45
SUMA i % globalnie	32	197	229	14,0%	86,0%	181

Źródło: opracowanie własne.

Z danych uzyskanych w PE w ciągu pięciu kadencji od 1999 r. aż do wyborów w 2019 r. funkcję posła do Parlamentu sprawowało 2646 osób, odsetek postępowań o uchylenie immunitetu wynosił 131 osób (5,1%) i 45 osób domagało się ochrony przywilejów (1,7%). Wskazany model obliczeń potwierdza, że liczba postępowań nie jest znaczna. Odsetek kobiet, w opisywanych trybach wynosił 14,8%, zaś ochronę przywilejów 11,9%. (wskaźnik europosłanek w tym czasie kształtował się między 30–40%).

Poniżej zamieszczono liczbę postępowań we wskazanych dwóch trybach (tabela nr 2).

³⁴ Rekordzistą postępowań jest Luigi de Magistris (6 postępowań), natomiast 4 postępowania: J. Lagos, J. Marchiani, U. Bossi, V. Uspaskich, zaś trzykrotne postępowanie wobec: B. Gollnisch, C. Ponsatí Obiols, G. Albertini, G. Kyrtos, H.-Peter Martin, J-M Le Pen, M. Borghezio, R.J. Iwaszkiewicz, V. Zelezny, T. Tomczak.